

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗБОРЩІК АЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.222:343.541-053.2(477)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАГАННЯ ДИТИНИ
ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора
філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А.О. Зборщик**

Науковий керівник: **Єспринцев Пилип Сергійович**, доктор юридичних наук,
професор

Кропивницький – 2026

АНОТАЦІЯ

Зборщик А.О. Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Донецький державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Кропивницький. – 2026.

У дисертації вирішено наукове завдання, яке полягало в аналізі складу домагання дитини для сексуальних цілей, встановленні особливостей його кримінально-правової кваліфікації, а також формуванні системи змін та доповнень як до ст. 156-1 КК України, так й інших кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Вказано, що в умовах воєнного стану кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості не втрачають своєї актуальності, про що свідчать відповідні кількісні показники. Однією із серйозних у цьому контексті проблем є недосконалість кримінально-правового захисту дітей, що зумовлено невдалими редакціями оновлених після 2017 року відповідних норм кримінального законодавства. Визнано можливим беззаперечно стверджувати, що основною підставою для криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей є виконання міжнародно-правових зобов'язань. Одночасно із цим реалізація таких зобов'язань була би неможлива без співвіднесення законодавцем потенційно позитивних та потенційно негативних наслідків криміналізації, а також без оцінки ефективності боротьби зі статевими кримінальними правопорушеннями, які вчиняються щодо дітей.

Констатовано, що система кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості формувалась протягом тривалого періоду. Разом із тим піком розвитку доцільно вважати саме 2018 – 2021 роки. Виокремлено важливі періоди розвитку законодавства щодо захисту

суспільних відносин у сфері забезпечення статевої свободи та статевої недоторканості дітей: 1) стародавній період – встановлення первинних заборон на вчинення типових видів кримінальних правопорушень проти статевої свободи – зґвалтування, одностатевих зносин тощо, а також нетипових – пов’язаних із особливостями функціонування жіночого організму; 2) період зародження середньовічної української державності – східнослов’янської монархії Київської Русі – віддання переваги у вирішенні низки важливих державних справ церкві, розмежування видів статевих правопорушень на ті, що караються державою та ті, що знаходяться у віданні церкви; 3) період перебування українських земель у складі Литви та Речі Посполитої – поступове закріплення принципу справедливості, що забезпечувалось унеможливленням притягнення до кримінальної відповідальності за статеві протиправні діяння осіб, які мали високий соціальний статус; поступове формування інституту звільнення від кримінальної відповідальності; 4) період Гетьманщини – удосконалення системи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак статевих кримінальних правопорушень, зокрема – нормативне закріплення кваліфікованого складу кримінального правопорушення – вчинення статевого кримінального правопорушення військовослужбовцем; 5) період перебування українських земель у складі Російської імперії – продовження роботи над удосконаленням складів статевих кримінальних правопорушень, приділення особливої уваги кримінально-правовій забороні девіантної сексуальної поведінки; 6) період радянського тоталітарного режиму – поступове формування системи статевих кримінальних правопорушень в межах посягань на життя, здоров’я, честь та гідність особи; закріплення можливості вважати дитину потерпілою від статевого злочину; 7) сучасний період – закріплення поняття статевої недоторканості дитини; криміналізація статевих кримінальних правопорушень щодо дитини в межах окремих кримінально-правових норм та як кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак інших протиправних діянь; приведення кримінального законодавства в частині

кримінальної відповідальності за статеві кримінальні правопорушення до вимог міжнародних та європейських правових документів.

Доведено наявність непослідовності у судовій практиці, яка полягає у наданні різних правових оцінок діям сексуального характеру, пов'язаним із проникненням, які здійснюються щодо дітей. В одному випадку суди розцінюють такі діяння як використання безпорадного стану, зумовленого малолітнім віком, відсутністю можливості чинити опір та розуміти характер і значення вчинюваних дій, що свідчить про відсутність добровільної згоди та кваліфікують за ч. 4 ст. 152 КК; в іншому випадку – вчинення сексуальних дій щодо неповнолітньої особи, яка має розумову відсталість легкого ступеня, навіть не дивлячись на її показання щодо відсутності добровільної згоди на статевий контакт кваліфікують як діяння, передбачене ст. 155 КК України.

Встановлено, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 156-1 КК України не може бути оцінене як відносно поширене. Проте такі кримінальні правопорушення є достатньо латентними, що зумовлено як особливостями їх складу, так і ставленням до них потерпілих осіб. Так, по-перше, спосіб вчинення домагання дитини для сексуальних цілей не завжди надає можливість правоохоронним органам своєчасно виявляти та документувати такі кримінальні правопорушення. По-друге, здебільшого, потерпілі діти добровільно вступають у контакт із кримінальними правопорушниками, що зумовлено низкою мотивів, серед яких як бажання отримати матеріальну вигоду, так і прагнення вступити у статевий контакт із кримінальним правопорушником. Відповідно наведене сприяє латенізації таких суспільно небезпечних діянь. Проте не можна не відзначити, що позитивним аспектом є те, що законодавець не відніс таке кримінальне правопорушення до списку діянь, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. Такий підхід певним чином може мати позитивний вплив на зниження латентності домагань дітей для сексуальних цілей.

Зазначено, що кримінальні законодавства більшості держав-членів Європейського Союзу мають схожі конструкції кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей. Основною різницею є вік потерпілої особи, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також вид та розмір покарання. До позитивного досвіду віднесено: 1) встановлення способу вчинення домагання як кваліфікуючої ознаки (Іспанія); 2) встановлення спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей (Норвегія).

Встановлено, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є статева недоторканість дітей; додатковим – нормальний розвиток дитини. Потерпілий (вік потерпілого) є факультативною ознакою об'єкту такого кримінального правопорушення, а саме такі дії заборонені щодо особи, якій не виповнилось 16 років. Із огляду на тенденції розвитку кримінально-правової політики та поступового приведення її у відповідність *acquis communautaire* доведено доцільність в межах ч. 2 ст. 156-1 КК України (із наступним переглядом ст. 301-1 КК України) встановити граничний вік для потерпілої особи – 16 років. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства залишає можливість визначати межі поняття «дитячої порнографії», виходячи із віку сексуальної згоди, встановленого у кожній державі.

Констатовано, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України полягає у вчиненні таких двох обов'язкових дій як пропозиція зустрічі та вчинення хоча б однієї дії, спрямованих на забезпечення можливості настання останньої. Склад кримінального правопорушення є ускладненим формальним, закінченим кримінальним правопорушення вважається з моменту вчинення дії,

спрямованої на забезпечення можливості зустрічі. Із урахуванням положень Ланцаротської конвенції, видається доцільним звужити можливі способи вчинення досліджуваного протиправного діяння до одного – пропозиції зустрічі з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Відповідно першу частину примітки до ст. 156-1 КК України доцільно виключити. Аргументовано потребу у доповненні ст. 156-1 КК України особливо кваліфікуючою ознакою – вчинення пропозиції зустрічі, поєднаної з пропозицією надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, обманом та/або погрозами.

Зауважено, що законодавцем встановлено загальний вік кримінальної відповідальності – 16 років. Занижений вік – 14 років було передбачено з метою забезпечення ефективності кримінально-правової політики в частині боротьби із кримінальними правопорушеннями, що мають підвищений ступінь суспільної небезпечності або поширені серед осіб такої вікової категорії. Підвищення віку кримінальної відповідальності не є типовим для кримінального законодавства та використовується через недоцільність притягати до кримінальної відповідальності осіб, які цього віку не досягли. Наведене дозволяє стверджувати, що оскільки домагання дитини для сексуальних цілей може вчинити виключно повнолітня особа, у контексті цієї кримінально-правової норми вік є ознакою спеціального суб'єкта.

Відзначено, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є фізична, осудна особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку. Враховуючи те, що законодавцем було збільшено вік кримінальної відповідальності за таке протиправне діяння через підвищену суспільну небезпечність вчинення дій сексуального характеру повнолітньою особою щодо особи, яка не досягла віку сексуальної згоди, визнано доцільним вважати, що суб'єкт домагання дитини для сексуальних цілей є спеціальним.

Суб'єктивна сторона такого протиправного діяння характеризується умисною формою вини та наявністю обов'язкової мети – у ч. 1 – вчинення дій сексуального характеру або розпусних дій; у ч. 2 – втягнення у виготовлення

дитячої порнографії. З огляду на те, що розпусні дії входять до переліку дій сексуального характеру доведено недоцільність їх виокремлення в межах ч. 1 ст. 156-1 КК України.

Встановлено, що до криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей, такі діяння розглядались як незакінчене кримінальне правопорушення, передбачене ст. 155 або ст. 156 КК України. Також розглядались думки вчених щодо недоцільності та неможливості кваліфікувати пропозицію зустрічі для сексуальних цілей та розбещення неповнолітніх за правилами сукупності кримінальних правопорушень, не дивлячись на протилежну судову практику.

Зауважено, що зміст та значення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак полягають у посиленні кримінальної відповідальності за певне протиправне діяння, яке набуває особливої суспільної небезпечності за наявності конкретних ознак. Враховуючи те, що ймовірність вчинення такого діяння у складі групи осіб за попередньою змовою є мінімальною, а також оскільки кримінальним законодавством у ст. 67 передбачено аналогічні обставини, які обтяжують покарання визнано доцільним виключити таку кваліфікуючу ознаку із ст. 156-1 КК України.

Констатовано, що суди часто застосовують до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості положення ст. 69 КК України, призначаючи покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті, особливо у випадках, коли протиправне діяння було вчинено неповнолітньою особою. Отже, принципи та правила пеналізації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості за сучасних умов розвитку держави та суспільства потребують перегляду та внесення змін. Зокрема це також актуалізується із урахуванням тенденцій розвитку кримінально-правової політики в частині протидії домашньому насильству та кримінальним правопорушенням, що із ним пов'язані. Аргументовано, що першочерговими кроками на шляху до вирішення вказаної проблеми мають стати: 1) унеможливлення застосування положень ст. 69 КК України та норм, в яких визначено підстави для звільнення

особи від покарання за вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 2) відмова від додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, закріпленого у ч. 2 ст. 156 КК України, що із огляду на суб'єктів такого діяння, зумовлено відсутністю логічної потреби у його застосуванні; 3) посилення меж кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 КК України шляхом визначення більш суворих видів та розмірів покарань.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, статеві свободи, статеві недоторканість, домагання, дитина, сексуальні цілі, сексуальне насильство, дії сексуального характеру, розпусні дії, розбещення, неповнолітні, дитяча порнографія.

SUMMARY

Zborshchik A.O. Criminal Liability for Soliciting a Child for Sexual Purposes.

– Qualification Scientific Work as a Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 – Law.

– Donetsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kropyvnytskyi. – 2026.

The dissertation solved the scientific task, which consisted in analyzing the composition of the harassment of a child for sexual purposes, establishing the features of its criminal legal qualification, as well as forming a system of amendments and additions to both Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine and other criminal legal norms that establish criminal liability for criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity.

It is indicated that under martial law, criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity do not lose their relevance, as evidenced by the relevant quantitative indicators. One of the serious problems in this context is the imperfection of the criminal legal protection of children, which is due to the unsuccessful editions of the relevant criminal legislation norms updated after 2017. It is recognized as possible to state without a doubt that the main basis for the criminalization of the harassment of a child for sexual purposes is the fulfillment of international legal obligations. At the same time, the implementation of such obligations would be impossible without the legislator correlating the potentially positive and potentially negative consequences of criminalization, as well as without assessing the effectiveness of the fight against sexual criminal offenses committed against children. It is noted that the system of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity has been formed over a long period. At the same time, it is appropriate to consider the peak of development to be 2018-2021. Important periods of the development of legislation on the protection of social relations in the field of ensuring sexual freedom and sexual integrity of children are highlighted: 1) the ancient period - the establishment of primary prohibitions on the commission of

typical types of criminal offenses against sexual freedom - rape, same-sex relations, etc., as well as atypical ones - related to the peculiarities of the functioning of the female body; 2) the period of the emergence of medieval Ukrainian statehood - the East Slavic monarchy of Kyivan Rus - giving priority to the church in resolving a number of important state affairs, distinguishing types of sexual offenses into those punishable by the state and those under the jurisdiction of the church; 3) the period of the Ukrainian lands being part of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth - the gradual consolidation of the principle of justice, which was ensured by making it impossible to bring to criminal responsibility for sexual illegal acts of persons who had a high social status; the gradual formation of the institution of exemption from criminal responsibility; 4) the period of the Hetmanate - improving the system of qualifying and especially qualifying signs of sexual criminal offenses, in particular - the normative consolidation of the qualified composition of a criminal offense - the commission of a sexual criminal offense by a military serviceman; 5) the period when the Ukrainian lands were part of the Russian Empire – continued work on improving the structures of sexual criminal offenses, paying special attention to the criminal law prohibition of deviant sexual behavior; 6) the period of the Soviet totalitarian regime – gradual formation of a system of sexual criminal offenses within the framework of encroachments on life, health, honor and dignity of a person; consolidation of the possibility of considering a child a victim of a sexual crime; 7) the modern period – consolidation of the concept of sexual inviolability of a child; criminalization of sexual criminal offenses against a child within the framework of separate criminal law norms and as qualifying and especially qualifying signs of other illegal acts; bringing criminal legislation in terms of criminal liability for sexual criminal offenses into line with the requirements of international and European legal documents.

The presence of inconsistency in judicial practice, which consists in providing different legal assessments of acts of a sexual nature related to penetration, which are committed against children, has been proven. In one case, the courts consider such acts as taking advantage of a helpless state due to minor age, lack of ability to

resist and understand the nature and meaning of the actions being performed, which indicates the lack of voluntary consent and qualifies under Part 4 of Article 152 of the Criminal Code; in another case, the commission of sexual acts against a minor who has mild mental retardation, even despite her testimony regarding the lack of voluntary consent to sexual contact, is qualified as an act provided for in Article 155 of the Criminal Code of Ukraine.

It has been established that the criminal offense provided for in Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine cannot be assessed as relatively widespread. However, such criminal offenses are sufficiently latent, which is due to both the peculiarities of their composition and the attitude of the victims to them. Thus, firstly, the method of committing sexual harassment of a child does not always allow law enforcement agencies to timely detect and document such criminal offenses. Secondly, for the most part, child victims voluntarily come into contact with criminal offenders, which is due to a number of motives, including both the desire to receive material benefits and the desire to enter into sexual contact with a criminal offender. Accordingly, the above contributes to the Latinization of such socially dangerous acts. However, it should be noted that a positive aspect is that the legislator did not include such a criminal offense in the list of acts, criminal proceedings for which are carried out in the form of private prosecution. This approach can have a positive impact on reducing the latency of child molestation for sexual purposes.

It is noted that the criminal legislation of most member states of the European Union has similar structures of criminal law norms that establish criminal liability for child molestation for sexual purposes. The main difference is the age of the victim, qualifying and especially qualifying features, as well as the type and amount of punishment. Positive experience includes: 1) establishing the method of committing the molestation as a qualifying feature (Spain); 2) establishing a special ground for exemption from criminal liability for child molestation for sexual purposes (Norway).

It is established that the generic object of the criminal offense provided for in Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine is public relations in the field of ensuring

sexual freedom and sexual integrity of a person. The direct object of the criminal offense provided for in Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine is the sexual inviolability of children; additional – the normal development of the child. The victim (the age of the victim) is an optional feature of the object of such a criminal offense, namely, such actions are prohibited in relation to a person who has not reached the age of 16. Given the trends in the development of criminal law policy and its gradual alignment with the *acquis communautaire*, it has been proven appropriate within the framework of Part 2 of Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine (with subsequent revision of Art. 301-1 of the Criminal Code of Ukraine) to establish a maximum age for the victim – 16 years. The Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse leaves the possibility of determining the boundaries of the concept of “child pornography”, based on the age of sexual consent established in each state.

It has been established that the objective side of the criminal offense provided for in Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine consists in committing two mandatory actions such as a proposal to meet and committing at least one action aimed at ensuring the possibility of the latter. The composition of the criminal offense is a complicated formal one, a completed criminal offense is considered from the moment of committing an action aimed at ensuring the possibility of the meeting. Taking into account the provisions of the Lanzarote Convention, it seems appropriate to narrow down the possible ways of committing the investigated illegal act to one - a proposal to meet using information and communication systems. Accordingly, it is appropriate to exclude the first part of the note to Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine. The need to supplement Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine with a special qualifying feature is argued - making a proposal to meet, combined with a proposal to provide monetary or other remuneration to the injured person or a third person or with a promise of such remuneration, deception and/or threats.

It is noted that the legislator established the general age of criminal responsibility - 16 years. The lowered age - 14 years was provided for in order to

ensure the effectiveness of criminal law policy in combating criminal offenses that have an increased degree of public danger or are widespread among persons of this age category. Raising the age of criminal responsibility is not typical for criminal legislation and is used because of the inexpediency of bringing to criminal responsibility persons who have not reached this age. The above allows us to state that since harassment of a child for sexual purposes can be committed exclusively by an adult, in the context of this criminal law norm, age is a sign of a special subject.

It is noted that the subject of the criminal offense provided for in Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine is a natural, sane person who has reached the age of eighteen. Considering that the legislator increased the age of criminal responsibility for such an unlawful act due to the increased social danger of committing acts of a sexual nature by an adult against a person who has not reached the age of sexual consent, it is considered appropriate to consider that the subject of child molestation for sexual purposes is special.

The subjective side of such an unlawful act is characterized by an intentional form of guilt and the presence of a mandatory goal - in Part 1 - committing acts of a sexual nature or lewd acts; in Part 2 - involvement in the production of child pornography. Given that lewd acts are included in the list of acts of a sexual nature, the inexpediency of their isolation within Part 1 of Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine.

It was established that before the criminalization of solicitation of a child for sexual purposes, such acts were considered as an unfinished criminal offense, provided for in Art. 155 or Art. 156 of the Criminal Code of Ukraine. The opinions of scholars on the inexpediency and impossibility of qualifying an offer of a meeting for sexual purposes and the corruption of minors according to the rules of a set of criminal offenses were also considered, despite the contrary judicial practice.

It was noted that the content and meaning of qualifying and especially qualifying signs consist in strengthening criminal liability for a certain illegal act, which acquires a special social danger in the presence of specific signs. Considering that the probability of committing such an act as part of a group of persons by prior

conspiracy is minimal, and also since the criminal legislation in Art. 67 provides for similar circumstances that aggravate punishment, it was deemed appropriate to exclude such a qualifying sign from Art. 156-1 of the Criminal Code of Ukraine.

It is stated that courts often apply to persons who have committed criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity the provisions of Art. 69 of the Criminal Code of Ukraine, imposing punishments lower than the lowest limit established in the sanction of the article, especially in cases where the illegal act was committed by a minor. Therefore, the principles and rules of penalizing criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity under modern conditions of development of the state and society require revision and amendments. In particular, this is also updated taking into account the trends in the development of criminal law policy in terms of combating domestic violence and criminal offenses related to it. It is argued that the first steps towards solving the problem should be: 1) making it impossible to apply the provisions of Art. 69 of the Criminal Code of Ukraine and the norms that define the grounds for exempting a person from punishment for committing grave and especially grave criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of a person; 2) refusal of additional punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities, enshrined in Part 2 of Article 156 of the Criminal Code of Ukraine, which, given the subjects of such an act, is due to the lack of logical need for its application; 3) strengthening the limits of criminal liability for committing a criminal offense, provided for in Article 154 of the Criminal Code of Ukraine by determining more severe types and amounts of punishments.

Key words: criminal liability, criminal offense, sexual freedom, sexual integrity, solicitation, child, sexual purposes, sexual violence, acts of a sexual nature, lewd acts, corruption of a minor, minors, child pornography.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Зборщік А.О. Актуальні напрями удосконалення кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, вчинені в умовах збройного конфлікту». *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 2 (14). С. 72-76.
2. Зборщік А.О. Кримінально-правовий аналіз ознак, що кваліфікують кримінальне правопорушення, передбачене статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Право.и*. 2025. № 1. С. 493-498.
3. Зборщік А. О. До питання щодо визначення родового об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 3 (36). С. 442–449.
4. Зборщік А. О. Кримінально-правова характеристика суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. № 1 (37). Частина 2. С. 281–288.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Зборщік А.О. Особливості пеналізації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Взаємодія органів сектору безпеки, оборони та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням у центральних регіонах України: матеріали II Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 27 березня 2025 року)*. Кропивницький : ДонДУВС, 2025. С. 35-37.

2. Зборщік А. О. Відсутність альтернативних заходів правового впливу, окрім кримінально-правового як підстава криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доп. учасників. II наук.-практ. конф. (Київ, 21 лист. 2025 р.). С. 71–72.

3. Зборщік А. О. Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей: досвід Іспанії. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.), С. 261–263.

4. Зборщік А. О. Потерпілий як факультативна ознака об'єкта домагання дитини для сексуальних цілей. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.), С. 146–148.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ СТАТТЕЮ 156-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	27
1.1. Історико-правовий аналіз становлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей.....	27
1.2. Підстави криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей.....	50
1.3. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей.....	70
Висновки до 1 розділу.....	89
 РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 156-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	91
2.1. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України.....	91
2.2. Об'єктивна сторона домагання дитини для сексуальних цілей.....	110
2.3. Суб'єкт та суб'єктивна сторона домагання дитини для сексуальних цілей.....	129
Висновки до 2 розділу.....	149
 РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ.....	151
3.1. Особливості кваліфікації та критерії розмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, із суміжними кримінальними правопорушеннями.....	151
3.2. Кваліфікуючі ознаки та особливості покарання за домагання дитини для сексуальних цілей.....	166
Висновки до 3 розділу.....	184
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	207

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Забезпечення належного рівня захисту прав, свобод та найвищих інтересів дитини є одним із пріоритетних напрямів діяльності демократичної правової держави. Особливої актуальності це завдання набуває у контексті формування ефективних засобів кримінально-правової протидії протиправним посяганням на статеву недоторканість малолітніх та неповнолітніх осіб, оскільки суспільна небезпечність таких кримінальних правопорушень є надзвичайно високою та має негативні наслідки як для потерпілих осіб, так і для суспільства та держави в цілому. У межах наведеного позитивної оцінки заслуговує активна правотворча діяльність, метою якої є удосконалення системи ювенальної юстиції, зокрема це стосується також імплементації положень міжнародного та європейського права щодо захисту дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації.

У 2021 році на виконання вимог Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у національному кримінальному законодавстві було криміналізовано домагання дитини для сексуальних цілей. Водночас системний аналіз судової практики, а також статистики правоохоронних органів свідчить, що з моменту встановлення кримінально-правової заборони на домагання дитини для сексуальних цілей до сьогодні кількісний показник таких суспільно небезпечних діянь залишається стабільно низьким. До причин, якими зумовлена така кримінологічна ситуація, можна віднести, по-перше, високу латентність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, яка може бути пояснена як особливостями їх вчинення, так і ставленням потерпілих та їх законних представників до вчинення щодо них домагання. По-друге, прогалини у конструкції диспозиції ч. 1 та ч. 2 ст. 156-1 КК України ускладнюють доказування таких суспільно небезпечних діянь, а також їх кримінально-правову кваліфікацію.

Наведене дозволяє стверджувати, що низький кількісний показник кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, та досудових розслідувань, які були завершені обвинувальним актом, а також обвинувальних вироків є свідченням не дієвої протидії, а неякісно сформульованої кримінально-правової заборони. Аргументом на користь вказаного є те, що під час оцінки проєкту законодавчого акту, відповідно до якого кримінальне законодавство мало бути доповнене статтею 156-1 Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України акцентувалась увага на потребі перегляду як диспозиції, так і санкції цієї кримінально-правової норми, що майже не було враховано в остаточній редакції. Ще одним аргументом є те, що досліджувана кримінально-правова норма з моменту закріплення у Кримінальному кодексі України не переглядалась та не удосконалювалась.

Загалом проблеми кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості взагалі та дітей зокрема розглядались у працях таких учених як А.Б. Блага, Ю.О. Данилевська, Д.О. Даниленко, О.О. Дудоров, П.С. Єпринцев, С.С. Косенко, Д.О. Куковинець, Г.Я. Мартинишин, Є.С. Назимко, А.А. Небітов, Є.О. Письменський, О.В. Письменська, А.С. Політова, Ю.А. Пономаренко, О.В. Синьоокий, Г.М. Собко, В.В. Фурса, М.І. Хавронюк, О.В. Харитонова, С.О. Харитонов, та ін. Окремо слід відмітити відсутність наукового інтересу до особливостей кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей. На сьогоднішній день в Україні відсутні монографічні праці, присвячені розв'язанню вказаної проблеми, а поодинокі наукові роботи не забезпечують комплексного підходу до удосконалення складу домагання дитини для сексуальних цілей. Фрагментарність та недостатня розробленість теоретичних засад аналізованого соціально негативного явища логічним чином унеможливорює системну правотворчу роботу за досліджуваним напрямом кримінально-правової політики.

Викладені обставини зумовлюють актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження проведено відповідно до Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 453, Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р та Операційного плану до неї, Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145. Тема дисертаційного дослідження обрана в межах Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки, затвердженої Наказом МВС України від 21 травня 2024 року № 326. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 03 серпня 2023 року (протокол № 20).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є аналіз кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, складу цього кримінального правопорушення, особливостей його кримінально-правової кваліфікації, а також формування системи змін та доповнень як до ст. 156-1 КК України, так і до інших кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *завдань*:

- провести історико-правовий аналіз становлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей;
- проаналізувати та систематизувати підстави криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей;

- провести порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей;
- охарактеризувати об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України;
- проаналізувати та деталізувати об'єктивні ознаки домагання дитини для сексуальних цілей;
- дослідити та узагальнити ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України;
- визначити та охарактеризувати особливості кваліфікації та критерії розмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, із суміжними кримінальними правопорушеннями;
- проаналізувати та удосконалити кваліфікуючі ознаки та особливості покарання за домагання дитини для сексуальних цілей
- запропоновувати зміни та доповнення до національного кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Об'єкт дослідження – система суспільних відносини, що виникають при вчиненні домагання дитини для сексуальних цілей.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей.

Методи дослідження. У дисертації використано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів, обраних відповідно до об'єкта, предмета, мети та завдань роботи. *Загальнонаукові методи* дозволили визначити та уточнити теоретико-правові засади кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей (усі розділи).

Діалектичний метод застосовувався для комплексного аналізу домагання дитини для сексуальних цілей як соціально негативного явища. *Історико-правовий метод* було використано з метою вивчення особливостей

становлення та розвитку кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей (підрозділ 1.1). *Порівняльно-правовий метод* надав можливість проаналізувати міжнародний та європейський досвід кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей та виявити можливі для запозичення засоби кримінально-правового реагування на такі діяння, закріплені у зарубіжних кримінальних законодавствах (підрозділи 1.2, 1.3); *догматичний метод* дозволив надати кримінально-правову характеристику складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України (розділи 2); *метод структурно-функціонального аналізу* дозволив проаналізувати та удосконалити кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також види та розміри покарань, встановлених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України (підрозділ 3.2); *метод конкретизації, а також логіко-семантичний метод* було використано з метою удосконалення понятійного апарату, використаного у кримінально-правовій нормі, якою встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей (розділ 2); *соціологічний метод, а також метод контент-аналізу* використано для опрацювання матеріалів судової практики (всі розділи); *метод системного аналізу* надав можливість визначити недоліки національного кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості (всі розділи); *статистичний метод* дозволив проаналізувати офіційну статистичну звітність, викладену на сайті Офісу Генерального прокурора та судової влади (всі розділи).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення матеріалів 55 судових вироків (за 2018–2025 рр.) ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 155-156-1 КК України; статистичні та аналітичні дані Верховного Суду та Офісу Генерального прокурора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, у якому проаналізовано склад цього кримінального правопорушення, особливості його кримінально-правової кваліфікації, а також запропоновано систему змін та доповнень як до ст. 156-1 КК України, так й інших кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості. Найвагоміші результати, що містять наукову новизну, є такими:

вперше:

- із урахуванням положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства визначено потребу у доповненні ч. 3 ст. 156-1 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 КК України службовою особою з використанням службового становища. За результатами аналізу об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 ст. 156-1 КК України, доведено доцільність вилучення із ч. 3 цієї кримінально-правової норми такої кваліфікуючої ознаки як вчинення протиправного діяння за попередньою змовою групою осіб;

- на підставі результатів дослідження, отриманих під час аналізу досвіду криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей у кримінальному законодавстві Іспанії, доведено доцільність доповнити ст. 156-1 КК України частиною четвертою, у якій передбачити таку кваліфікуючу ознаку як спосіб вчинення кримінального правопорушення. Аргументовано, що таким способом може бути пропозиція надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі, обман, застосування насильства, а також погроза його застосування;

- доведено доцільність визначити, що повторним домагання дитини для сексуальних цілей має вважатись тоді, коли воно вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених ст.

156-1 або ч.ч. 3-4 ст. 152, ч.ч. 3-4 ст. 153, ст. 155 КК України. Обґрунтовано потребу у закріпленні цього положення у ч. 3 примітки до ст. 156-1 КК України.

удосконалено:

- теоретичні підходи до тлумачення поняття дитячої порнографії. Аргументовано доцільність внести зміни до примітки до ст. 156-1 КК України та визначити, що під дитячою порнографією в цій статті та статті 301-1 КК України слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою;

- наукове обґрунтування необхідності перегляду видів та розмірів покарань, що передбачені за вчинення домагання дитини для сексуальних цілей, зокрема – встановлення позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю додатковим видом покарання. Наведено додаткові аргументи щодо потреби у забезпеченні послідовності у видах та розмірах покарань, передбачених за основні та кваліфікований склади;

- критичне розуміння родового об'єкту кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, зокрема – в частині тлумачення меж застосування таких понять як «статева свобода», «статева недоторканість». Наведено додаткові аргументи на користь думки вчених, щодо того, що більш коректним буде вважати, що кримінально протиправному впливу піддається безпосередньо «сексуальна свобода» та «сексуальна недоторканість», а тому родовим об'єктом мають бути суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи.

набули подальшого розвитку:

- доктринальні підходи до визначення ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Аргументовано, що із урахуванням встановлення законодавцем підвищеного віку кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей через підвищену суспільну

небезпечність вчинення таких дій саме повнолітньою особою щодо особи, яка не досягла віку сексуальної згоди, доцільно вважати, що суб'єкт домагання дитини для сексуальних цілей є спеціальним;

– аргументи на користь думки щодо недоцільності виокремлення у диспозиції ч. 1 ст. 156-1 КК України розпусних дій. Доведено, що розпусні дії входять до переліку «будь-яких дій сексуального характеру», які також передбачені законодавцем.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – під час удосконалення національного кримінального законодавства України щодо кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості;

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого вивчення теоретичних та практичних проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 26 березня 2026 року);

– *правозастосовній діяльності* – для підготовки концепцій, цільових програм та стратегій, скерованих на розв'язання проблем кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості;

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, підготовлених для ефективного виконання здобувачами вищої освіти робочих навчальних програм із дисципліни «Кримінальне право» (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 26 березня 2026 року).

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження було презентовано та обговорено на всеукраїнських науково-практичних заходах: «Взаємодія органів сектору безпеки, оборони та громадськості у сфері

протидії кримінальним правопорушенням у центральних регіонах України» (м. Кропивницький, 27 березня 2025 року), «Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії» (м. Київ, 21 листопада 2025 року), «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (м. Харків, 25 травня 2025 року), «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (м. Харків, 21 лютого 2025 року).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 4 тези доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (140 найменувань на 16 сторінках) та 2 додатків (6 сторінок). Повний обсяг дисертації становить 212 сторінок, з них основного тексту – 173 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ СТАТТЕЮ 156-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

1.1. Історико-правовий аналіз становлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей

Стабільність та динамізм кримінального законодавства залежить від низки об'єктивних факторів та чинників, які формуються на певному етапі державотворення або зумовлені умовами розвитку суспільства, котрі актуалізують потребу у криміналізації або декриміналізації певних протиправних діянь та, відповідно, у захисті суспільних відносин. Одночасно із цим, не можна залишити поза увагою те, що окремі суспільно небезпечні діяння залишаються актуальними ще з моменту становлення кримінального законодавства та розбудови концептуальної основи його генезису. Такими діяннями є насильницькі та корисливі кримінальні правопорушення. Зокрема це також стосується і такого окремого виду насильницьких протиправних діянь як кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості дорослих та дітей.

Аналіз історичних джерел (пам'яток) кримінального права надає підставу для виокремлення декількох важливих етапів розвитку законодавства щодо захисту таких суспільних відносин: 1) стародавній період; 2) період зародження середньовічної української державності – східнослов'янської монархії Київської Русі; 3) період перебування українських земель у складі Литви та Речі Посполитої; 4) період Гетьманщини; 5) період перебування українських земель у складі Російської імперії; 6) період радянського тоталітарного режиму; 7) сучасний період.

Стародавній період. Цей період може бути охарактеризований як такий, що закладає основу формування первісних уявлень про межі статевої

свободи. На статеву недоторканість у ті часи ще не вказувалось, що, у першу чергу, було зумовлено відсутністю дітей серед переліку потенційних жертв таких суспільно небезпечних діянь. Основна увага приділялась захисту від посягань сексуального характеру саме осіб жіночої статі.

Г.М. Собко та Т.П. Мох, посилаючись на хрестоматійні історичні дослідження, вказують, що у стародавньому іудейському зводі законів Левіт сказано: «Якщо хтось возляже з жінкою під час хвороби кровочищення і відкриє наготу її, то він оголив її течії, і вона відкрила течію кров'ю своєю. Бо якщо хто буде робити всі ці гидоти, то душі, що роблять це, будуть знищені з народу свого» [134, с. 673; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.3.*). При цьому жінка двічі могла стати жертвою: по-перше, зґвалтування, по-друге, необґрунтованого вбивства за кримінальне правопорушення, яке вчинили стосовно неї. У стародавніх римлян, як і у стародавніх іудеїв, насильницьке безчестя також вважалося ганьбою не тільки для особи, яка його вчинила, але й для жертви [134, с. 102; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.3.*). У стародавньому світі дозволялось насильство стосовно нижчих за статусом осіб. Наприклад, у первісних товариствах вважалося нормальним насильно брати за дружину представниць сусідніх племен [54, с. 42; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.3.*), а в рабовласницьких – використовувати задоволення сексуальних потреб із захопленими чи придбаними невольницями. У XI ст. у Європі та Київській Русі у разі визначення покарання винному у зґвалтуванні враховувалося соціальне становище жертви [134, с. 678; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.3.*). Якщо звернути увагу на стародавній Китай та Індію, де батько міг із застосуванням насильства видавати дочку заміж навіть у малолітстві [1, с. 61; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.3.*), крім того, віддавали дівчат за борги [134, с. 679; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.3.*), що свідчить про те, що у цих країнах статева свобода та недоторканність жінок взагалі не були об'єктом охорони їх законів. У Фівах існував звичай, за якого кожна жінка перед тим, як вийти заміж, повинна позбутися незайманості

шляхом обряду у храмі з особами чоловічої статі з інших країн, незалежно від її бажання [134, с. 456; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.З.*).

Необхідно відзначити, що такий підхід до визначення меж кримінально-правового захисту потерпілих саме від статевих кримінальних правопорушень був достатньо розповсюджений у різних стародавніх державах та, здебільшого, пояснювався тим, що, як правило, жертвами найбільш типового кримінального правопорушення – зґвалтування ставали жінки, ставлення до яких протягом тривалого періоду часу було неоднозначним. Вказане підтверджується наявністю непоодиноких фактів, коли жінки та діти жіночої статі ставали предметом торгівлі, обміну або інших примітивних угод. Особливо актуальним вказане було (в окремих випадках – залишається) для ісламських держав.

Один із найзначніших релігійних мислителів ісламу Газалі (1058–1111 рр.) у книзі «Рада царям» стверджував, що саме жінка є провокатором статевих злочинів. Так, у середньовічному мусульманському праві зґвалтування каралося закиданням камінням, проте відповідальність наступала тільки у випадку, якщо жертва своєю поведінкою не спровокувала гвалтівника і пред'явила чотирьох свідків того, що сталося, або ж особа, яка посягала, визнала свою вину [134, с. 673; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.З.*). Щоб подібного не відбувалося, в арабських і близькосхідних гаремах для охорони жінок використовували євнухів, які були двох типів: повні, ще у дитинстві позбавлені статевих органів, і неповні, позбавлені лише яєчок. Перший тип вважався самим надійним, другий – ні, оскільки у його представників на початку юнацького дозрівання могли прокидатися сексуальні бажання. Фактично принцип був дуже простий. Чоловік, позбавлений зовнішніх статевих органів, позбавлявся разом з ними і можливості отримати вигоду з тих можливостей, які надавала йому служба в гаремі [86, с. 9; 117] (*цитовано за Г.М. Собко та Т.П. Мох – А.З.*).

Щодо ісламських країн, необхідно відзначити, що вони як у стародавній період, так і наразі значно відрізняються від інших країн саме межами

кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості. Вказане може бути пояснене тим, що такі країни відносяться до релігійної правової сім'ї, а тому система суспільно небезпечних діянь, а також види та розміри покарання передбачені у Корані. Останній, у свою чергу, у порівнянні із ознаками, що притаманні законодавству країн романо-германській правової сім'ї, не може вважатись повноцінним законодавчим актом. Обмежувальним для розвитку ісламських держав чинником також є безумовний патріархат, котрий має наслідком майже повне знецінення прав та свобод жінок, а також дітей жіночої статі. Це відповідним чином впливає на розуміння цінності статевої свободи та статевої недоторканості вказаної категорії потерпілих осіб.

У стародавніх римлян, як і у стародавніх іудеїв, насильницьке безчестя також вважалося ганьбою не тільки для особи, яка його вчинила, але й для жертви. Однак у римському праві спочатку зґвалтування розглядалося не як злочин проти статевої недоторканості і статевої свободи, а як вид насильства над особистістю взагалі і підпадало під поняття *vis* (просто фізичне насильство). І тільки пізніше в Законах Юлія про покарання за перелюбу (18 р. до н.е.), присвячених статевим злочинам *stuprum* (лат. – безчестя), сексуальне насильство над незайманою, що порушувало її *pudicitia* (лат. – цнотливість), стало розглядатися як посягання на її особисті *libertas* (лат. – права), при цьому жертва повинна була шукати захисту у свого батька, під чиєю владою вона перебувала [139; 138].

У Нормандії та Англії в епоху Вільгельма Завойовника (1066–1087 рр.) людину, яка зґвалтувала дівчину з вищого кола, піддавали кастрації і виколюванню очей. Однак вину встановлювали на поєдинку: якщо жертва не мала заступника, готового ризикнути власним життям, борючись із людиною, обвинуваченою у насильстві, вона не мала можливості обґрунтувати свої претензії. Наприкінці XIII ст. в англійське законодавство про зґвалтування вносяться дві додаткові зміни: скасовано різне ставлення до посягання на

незайманих і заміжніх жінок, а також застосовувана раніше кара у формі неодмінного одруження із жертвою насильства [117].

Отже, виходячи із наведеного вище, можна визначити, що **основними особливостями відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості у стародавній період** є такі:

- *межі кримінальної відповідальності та покарання залежали від статусу кримінального правопорушника та передкримінальної поведінки жертви: якщо жертва віктимною поведінкою провокувала вчинення щодо неї зґвалтування, це було підставою для незастосування каральних заходів. Якщо особа, яка вчинила таке діяння належала до вищих соціальних верств та за відсутності аналогічної ознаки у жертви чи осіб, які могли її захистити, винного не притягали до кримінальної відповідальності;*
- *статева недоторканість осіб жіночої статі у дитячому віці фактично не забезпечувалася, так само як часто не забезпечувалась і статева свобода після настання повноліття. Вказане зумовлено тим, що батьки мали право вирішувати та самостійно обирати для них статевих партнерів або до таких осіб застосовувались спеціальні обрядові практики у межах яких відбувалось позбавлення їх незайманості;*
- *поняття статевого кримінального правопорушення в окремих випадках передбачало неспецифічну обстановку його вчинення за наявності добровільної згоди жінки (статевий акт під час певної фази менструального циклу) за що передбачалось покарання як правило релігійного характеру;*
- *потреба у забезпеченні захисту інтересів жінок та дітей у сфері статевих відносин не вважалась пріоритетною та майже не знаходила належного відображення.*

Період зародження середньовічної української державності. Цей період можна вважати одним із ключових у формуванні сучасного бачення системи покарань та у закладенні основ криміналізації традиційних видів суспільно небезпечних діянь. Основним законодавчим актом стала Руська

Правда, яка до сьогодні більшістю вчених вважається такою, що мала достатньо ефективну та виважену структуру.

Вчені відзначають, що на території Київської Русі відповідальність за діяння проти статевої свободи та недоторканості регулювалася церковним законодавством. Воно кардинально змінило ставлення суспільства до шлюбу. У дохристиянську епоху шлюби створювалися через викрадення нареченої або через придбання нареченої. Законодавчі акти Київської Русі були спрямовані на поширення християнства та намагалися зруйнувати стародавні традиції та звичаї. Церковний Статут Великих Князів мав величезний вплив на релігійний, родинний і моральний уклад тогочасного суспільства. У Статуті Святого князя Володимира, хрестителя земель Київської Русі, в ст. 9 до предмету церковної юрисдикції відносилися справи порушення заборони статевих зносин у колі близьких родичів – «що у племені та у сватавстві поимуться» [113; 92]. Зокрема, після прийняття «Руської Правди», хоча й відсутнє чітке визначення зґвалтування або іншого статевого злочину, однак міститься норма (наприклад, «коли наскочить на жінку на коні»), яка фактично закріплює покарання за такі злочини – грошовий штраф, розмір якого зростав при замаху на злочин проти особи привілейованого стану. Тобто, зазначене вказує, що при визначенні виду покарання за вчинення статевих злочинів, перш за все, враховувалось соціальне становище потерпілої особи, що в загальному вигляді було нібито кваліфікуючими ознаками статевих злочинів. Зокрема, окремо визначалось більш жорстке покарання за зґвалтування, якщо потерпілою собою була боярська дочка або боярська дружиною [106; 138].

Водночас не можна залишити поза увагою те, що положення Руської Правди насамперед були спрямовані на регулювання цивільно-правових відносин, у зв'язку із чим вона не містила спеціальних норм, які б визначали межі захисту від сексуального насильства дорослих та дітей. Період зародження Київської Русі взагалі можна охарактеризувати як такий, що тісно пов'язаний із становленням та розвитком християнства. Відповідно це зумовлювало особливу роль церкви, що забезпечувало її представникам

можливість участі у вирішенні ключових державних питань, а також здійснення впливу на формування переліку суспільних відносин, які потребують посиленого правового захисту. Одночасно із цим, заходи, спрямовані на забезпечення такого захисту, також частково реалізовувались церковною владою

Період перебування українських земель у складі Литви та Речі Посполитої. Статут князя Ярослава про церковні суди, початок створення якого був покладений статутом князя Володимира Київського, передбачав не лише церковно-правову, але й кримінальну та цивільну відповідальність, яка диференціювалася залежно від соціального статусу потерпілої особи [132; 92]. Вважалося злочинами: зґвалтування (ст.3), «блуд» з монахинєю (ст.20) та скотолозтво (ст.21), статеві зносини між родичами і свояками (ст.15,16, 22-28), а також з мусульманкою чи єврейкою (ст.51) [133; 92]. Виходячи із наведеного вченими, можна підсумувати, що можливість диференціації суб'єктів, дотичних до призначення покарання за суспільно небезпечні діяння сприяла розширенню впливу церкви, а також призводила до суб'єктивізації правосуддя взагалі та порушення принципу справедливості щодо потерпілих від статевих кримінальних правопорушень зокрема.

У той же час, у 1529 р. було прийнято перший статут Великого князівства Литовського, яким було встановлено однаковий ступінь покарання за вчинення статевих протиправних діянь незалежно від соціального статусу потерпілої особи. Так, норма вказаного акту визначала, що «якщо хто-небудь зґвалтував жінку або дівчину, незалежно від її стану, то такий гвалтівник повинен бути присуджений до страти. Статут містив у сьомому розділі окрему статтю (ст.6) про зґвалтування жінки чи дівчини. Незважаючи на соціальний статус, гвалтівника повинні були засудити до смертної кари [133; 92]. Доказати зґвалтування можна було за допомогою свідків, які з'явилися на допомогу або чули крики потерпілої, які були підтверджені її особистою присягою. Вже тоді статева свобода та статева недоторканість визнавалися важливою цінністю. Щодо відповідальності, особа могла уникнути кримінальної відповідальності

за зґвалтування, якщо потерпіла погоджувалася вийти заміж за гвалтівника [92]. У Кримінальному укладенні Карла V «Кароліна», 1532 р. вперше зґвалтування виноситься як самостійний склад злочину та призначається покарання у вигляді смертної кари, однак у випадку, коли був замах на вчинення такого злочину чи вчинення чоловіком стосовно дружини – у вигляді штрафу [118; 138].

Вказане свідчить про те, що саме в цей період було закріплено принцип справедливості, який відтворювався через унеможливлення уникнення кримінальної відповідальності особами з високим соціальним статусом. Одночасно з цим розпочалося поетапне становлення інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Основним видом звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення статевих кримінальних правопорушень було примирення винного із потерпілою особою за умови, якщо остання погоджувалась укласти із ним шлюб. У межах досліджуваного історичного періоду та відповідних норм цікавим є те, що увага проблемам правового захисту статевої недоторканості дітей законодавцем майже не приділялась, що надає підставу для констатації, що інтереси малолітніх та неповнолітніх осіб не визнавались пріоритетними.

Період Гетьманщини. Українське право Гетьманщини стояло на сторожі особистої свободи й честі особи. Зокрема, протиправне ув'язнення, побиття чи знущання каралися різними за розміром грошовими штрафами, а у випадку непоправних наслідків – ще й головиною. Злочинами проти честі вважалися образи на словах, дією та у письмовій формі. Такі діяння каралися сплатою штрафів, інколи в'язницею чи каліченням. Закон суворіше захищав честь представника привілейованого стану порівняно із селянином, жінки – порівняно з чоловіком. Взаємна образа відміняла покарання. Як злочин проти честі кваліфікувалася неправдива присяга. «Права...» у цьому випадку пропонують зловмисника оголосити безчесним й негідним довір'я, і карати відрубанням двох пальців правої руки (їх підносить вгору особа, яка складає присягу). Під злочинами, спрямованими проти статевої моралі розумілися

порушення подружньої вірності, звідництво, зґвалтування, викрадення жінки з метою одруження тощо. Зокрема, розпусне життя дівчини або вдови карали публічним побиттям різками, спонукування до розпусти – відрізанням носа або вуха, публічним побиттям різками та вигнанням із міста. При рецидиві – смертною карою. Зґвалтування жінки або дівчини, як правило, обходилося гвалтівникові грошовим штрафом за безчестя й смертю. Покарання смертю призначали також за порушення табу одруження з близькими родичами, рівно ж як і за вбивство позашлюбної дитини [124, с. 30].

Цікавим є те, що законодавець розглядав зґвалтування саме як кримінальне правопорушення проти моральності у сфері статевих відносин. Вказане свідчить про те, що у цей період не існувало самостійного поняття «статевої свободи» або «статевої недоторканості». Проте можна виокремити і позитивні аспекти, такі як, наприклад, систему видів та розмірів покарань, які було передбачено за зґвалтування. Одночасно із цим неправильне розуміння об'єкту, на який здійснюється кримінально протиправний вплив, призвело до гальмування процесу розвитку кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності та покарання за статеві кримінальні правопорушення.

У системі злочинів Гетьманщини важливе значення мали також військові злочини (неявка, спізнення на військову службу або втеча з походу). Такі діяння для старшини каралися позбавленням рангу, а для рядових козаків – тілесними покараннями. За спізнення на військову службу винний повинен був відслужити вдвоє проганий час. За вчинення військовими нападів на приватні маєтки, вбивство, поранення чи зґвалтування жінок призначалося покарання смертю й виплата головщини, а матеріальна шкода – відшкодовувалася у подвійному розмірі. Крадіжка або втеча з війська під час походу каралася тілесними покараннями чи позбавленням честі (для старшини). Утеча до ворога з метою зради каралася позбавленням честі, майна й повішенням опудала зрадника на шибениці. Убивство зрадника не вважалося за злочин [124, с. 31].

Встановлення для військовослужбовців посиленої кримінальної відповідальності за вчинення статевого кримінального правопорушення свідчить про розповсюдженість таких випадків. Одночасно із цим, на сучасному етапі державотворення вчинення статевого кримінального правопорушення військовослужбовцем не вважається діянням, що за ступенем суспільної небезпечності потребує виокремлення у кваліфікований склад (чи встановлення такої кваліфікуючої ознаки в межах інших кримінально-правових норм розділу IV КК України). Наразі у чинному кримінальному законодавстві кваліфікована відповідальність передбачена лише у випадку вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей їх батьками, опікунами тощо.

Період перебування українських земель у складі Російської імперії.

З поширенням на Русі християнства відбувається поділ влади на релігійну та світську, але ще відбувається співвідношення такого поняття, як гріх і злочин. Згідно з таким поділом вважалося, що всякий злочин – гріх, але не всякий гріх може бути злочином. Зазначалося, що «Положення про зґвалтування» у самостійну норму виділялось не у всіх законодавчих актах того часу. Протягом кількох століть неповнолітні не були під особистим захистом суспільства та держави. Правління Петра I ознаменувалося формуванням нових культур і ламанням старих традицій, але й деяких змін із боку держави щодо статевих злочинів стосовно неповнолітніх. Стали мати місце нові кримінально-правові норми, що знайшли своє закріплення у Військовому артикулі, який ухвалили у 1715 році і в якому застосовувалися загальні правові норми щодо охорони статевої недоторканності неповнолітніх. Але згідно з цим Військовим артикулом неповнолітні не перебували під особистим захистом ані держави, ані суспільства, тобто статеві злочини прирівнювалися до статевих збочень. Тому дуже стисло було окреслено коло таких злочинів в окремих главах Артикулу, які мали назву «Про содомський гріх», «Про насильство та блуд», у якому містилася низка норм, що передбачали відповідальність за різні форми сексуальної поведінки. У XIX ст. у російському та зарубіжному

кримінальному праві важливою ознакою стало те, що зґвалтування почали вважати насильницьким злочином, який передбачає не тільки статеве насильство над особою, але й фізичне. Значною віхою в охороні інтересів сім'ї, дітей та моральності можна вважати «Уложення про покарання кримінальних та виправних» 1845 року, де було кодифіковано різні кримінально-правові акти, в яких було представлено систему норм, метою якої є кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканності [116, с. 14; 66].

Наведене свідчить про те, що розвиток кримінального законодавства щодо відповідальності за статеві кримінальні правопорушення загалом та ті, що вчиняються щодо дітей, зокрема, характеризувався непослідовністю, яка виявлялася у зміщенні акцентів залежно від визначення сфери повноважень і впливу церкви. Одночасно із цим навіть ті положення, у яких визначались межі відповідальності та покарання за такі діяння були певною мірою примітивними, про що свідчить віднесення статевих злочинів до сексуальних девіацій. Слід зауважити, що більшість сучасних форм реалізації кримінально протиправного умислу щодо посягання на статеву недоторканість дитини у досліджуваній період залишалися поза увагою законодавця, що було зумовлено відсутністю сформованого уявлення про межі статевої свободи та статевої недоторканості як дорослих, так і дітей, а відтак мало наслідком відсутність належних заходів їх правового захисту.

Учені вважають справедливим стверджувати, що саме Військовий Артикул 1715 р. започаткував систематизацію норм про кримінальну відповідальність за злочини, які пов'язані із сексуальним насильством. Цей нормативно-правовий акт в окремій главі 20 «Про содомський гріх, про насильство й блуд» (сама глава складалася з 12 артикулів) встановив систему норм про відповідальність за злочини, які пов'язані із сексуальним насильством. Усі норми про злочини, які пов'язані із сексуальним насильством, умовно поділялися на два види: норми про відповідальність за аморальну сексуальну поведінку та норми про відповідальність за насильницьку сексуальну агресію. Артикули 167–168 встановлювали

кримінальну відповідальність за окремі види зґвалтування. На жаль, чітке поняття «зґвалтування» в згаданих артикулах відсутнє. Також відбувалася диференціація кримінальної відповідальності за зґвалтування. Кваліфікуючими обставинами були визнані насильницькі дії (арт. 167) та викрадення жінки для зґвалтування (арт. 168). Карався цей злочин стратою або направленням на галеру. Насправді всі ці покарання реально застосовувалися до винних осіб [73, с. 20-21]. Звід законів 1832 р. за аморальні статеві зносини передбачав покарання батогами з наступним позбавленням всіх прав, стану й засланням на поселення. Однак насильницький чоловічий гомосексуалізм карався вже каторжними роботами [115]. Звід законів 1833 р. розширив перелік покарань щодо осіб, викритих у мужолозтві, передбачивши таке покарання, як позбавлення прав громадянського стану й заслання на поселення [73, с.23].

Продовжуючи вище викладену думку, необхідно відзначити, що відсутність чіткого визначення поняття «зґвалтування» призводило до суб'єктивізму під час прийняття рішення щодо меж кримінальної відповідальності та покарання, які мають бути застосовані до особи, яка вчинила таке кримінальне правопорушення. Цікавими також є запропоновані кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, які надають можливість констатувати, що на цьому етапі законодавець також ще не виокремлював об'єкт статевих кримінальних правопорушень як самостійний, про що свідчить вказівка на зґвалтування як мету викрадення людини. Якщо порівнювати тогочасне положення із нормами чинного КК України, таке кримінальне правопорушення має схожі риси із торгівлею людьми, яка вчиняється з метою сексуальної експлуатації.

Період радянського тоталітарного режиму. У Кримінальному Уложенні 1903 р. було приділено достатньо уваги статевим злочинам, вчинюваним щодо неповнолітніх. Так, були розмежовані поняття любострастних дій і злягання. Відповідно до ст. 435 Уложення, вчинення любострастних дій тягло кримінальне покарання у вигляді поміщення до

виправного будинку чи в'язниці на строк понад 3 роки у разі вчинення таких дій: 1) із дитиною, яка не досягла 12 років; 2) із малолітнім від 12 до 16 років без його згоди чи навіть із його згодою, але з помислом («по вживанню») «на зло його безвинності». Більш суворо каралися ті ж самі дії з особою жіночої статі, яка досягла 16 років, і вчинені без її згоди. Відповідно до ст. 436, винні піддавалися тюремному ув'язненню. У зазначених статтях містилися посилення і на обтяжуючі обставини, коли любострастні дії вчинялися винним: 1) із особою, яка перебувала під його владою чи піклуванням; 2) із особою, примушеною до цього насильством, погрозою вбивства чи тілесного ушкодження жертви або члена її родини; 3) з особою жіночої статі, яке супроводжується розтлінням, але без злягання [88, с. 47].

Не дивлячись на певну систематизацію та розширення переліку обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність, понятійно-категоріальний апарат залишався не до кінця сформованим, що ускладнювало розуміння поняття «любострастних дій». Аналізуючи наведені положення, можна констатувати, що любострастними діями вважався як статевий акт із проникненням до тіла іншої людини, так і вчинення розпусних дій. Ще одним аргументом на користь викладеної думки є те, що обтяжуючою обставиною для таких дій законодавцем було визначено розтління без злягання.

Системний метод тлумачення положень Кримінального Уложення 1903 р. дає підстави для висновку, що потерпілою в результаті зваблення могла бути лише статевозріла (хоча і неповнолітня) дівчина, отже, ця кримінально-правова норма охороняла не стільки фізичну складову статевої недоторканості, скільки суспільні відносини у сфері моральності. Як злочин проти громадської моральності у царській Росії XIX ст. розглядалося розбещення малолітніх і неповнолітніх. Цей склад злочину мав місце, коли жертва не усвідомлювала значення вчиненого над нею. Таке розбещення малолітніх і неповнолітніх могло бути досягнуте шляхом надання порнографічних малюнків і книжок, за допомогою цинічних і безсоромних розмов, здійснення акту статевої безсоромності в присутності дитини. Особи,

що мали нагляд за малолітнім чи неповнолітнім і сприяли схилянню малолітніх і неповнолітніх до непотребства й інших пороків чи ж спонукали їх до того своїми звабами, піддавалися ув'язненню і позбавлялися назавжди права мати за неповнолітнім нагляд. Батько або мати, викриті у звідництві своїх дітей, спроваджувались до арештантського відділу [88, с. 48].

Отже, у XX столітті законодавець знову повернувся до підходу, відповідно до якого статеві кримінальні правопорушення розглядались як протиправні діяння, що посягають на моральність. На відміну від наведених історичних джерел права, аналіз чинного кримінального законодавства України дозволяє виявити диференціацію видів суспільно небезпечних діянь у сфері сексуальних відносин, які вчиняються щодо неповнолітніх. Такими видами є ті, що посягають на статеву недоторканість (передбачені IV розділом КК України), а також ті, що посягають на суспільні відносини у сфері статевої моралі (наприклад, одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження, проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи тощо, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена XII розділом КК України).

Наступним законодавчим актом, який регламентував відповідальність за статеві злочини, є Кримінальний кодекс 1926 року. З ухваленням цього кодексу було виділено у спеціальний розділ главу 6 «Злочини проти життя, здоров'я, волі, свободи і гідності особистості» відповідальність за такі злочини каралося позбавленням волі на строк до трьох років. Радянські законодавці очевидно надто широко розуміли статеві злочини з особами, які на момент скоєння з ними злочину не досягли статевої зрілості. Та об'єднавши у цьому складі злочину різні за важкістю посягань на статеву недоторканість особи тобто: по перше добровільні статеві зносини з особою яка не досягла статевої зрілості, та по друге поєднання цих зносин з розтлінням та із задоволенням статевої пристрасті в збочених формах. Кримінальне право та дія Кримінального кодексу 1960 року того часу розглядала статеві злочини та

посягання на статеву свободу і недоторканість неповнолітніх як порушення моральних і соціальних принципів щодо розвитку неповнолітніх у суспільстві [137, с. 210; 66].

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що несформоване та непослідовне розуміння суспільної небезпечності статевих кримінальних правопорушень, які вчиняються щодо дітей, зберігалось протягом тривалого періоду. До 1960 року законодавець не виокремлював статеву свободу та статеву недоторканість у самостійний об'єкт кримінально-правового захисту.

Ст. 121 КК УРСР 1960 р. вже встановлювала кримінальну відповідальність за розбещення неповнолітніх – вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Винувата особа мала усвідомлювати, що вчиняє такі дії, що спрямовані на передчасний і нездоровий розвиток статевого почуття й інтересу до статевого життя в неповнолітнього, а також на виникнення почуттів і переживань, пов'язаних із задоволенням статевої потреби. Створювалася ситуація, за якої добровільні статеві зносини з особою, яка досягла статевої зрілості, але не досягла 16-річного віку, не переслідувалися, а розпусні дії щодо тієї ж особи неповнолітнього віку – каралися за ст. 121 КК. Кримінальна відповідальність за зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом також передбачала підсилення у кваліфікованих складах у разі вчинення посягань щодо малолітніх чи неповнолітніх [88, с. 51].

Більшість норм кримінального законодавства, якими передбачалась кримінальна відповідальність за протиправні діяння проти статевої свободи та статевої недоторканості, викладена у КК України 1960 року, зберіглась у чинному національному кримінальному законодавстві, але із певними змінами, які були зумовлені потребою у приведенні кримінально-правових норм сучасним вимогам. Беззаперечним фактом є те, що кримінальне законодавство України 2001 року в частині кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості зазнало принципових змін лише нещодавно. Одночасно із цим,

такі зміни є наслідком тривалого динамічного процесу формування та розвитку кримінально-правової політики.

Вчені відзначають, що проблема історіографії нормативної регламентації посягань на статеву недоторканість особи пов'язана, зокрема, із нечітким розумінням змісту поняття «статева недоторканість» і відсутністю вичерпного переліку посягань на цей об'єкт кримінально-правової охорони; чинне право періоду Київської Русі охороняло статеву недоторканість таких осіб: жінок та дівчат до шлюбу фактично незалежно від віку, близьких родичів незалежно від їх бажання вступу у статевий зв'язок через заборону інцесту тощо; у правовій доктрині XVIII ст. поняття «статева свобода» та «статева недоторканість» не розмежовувались. Особа жінки статеву була недоторкана у позашлюбних стосунках та без вираженої на статеві відносини згоди; у XVIII–XIX ст. зароджується сучасне розуміння відмінності між статевою свободою та статевою недоторканістю. Саме у XIX ст. закладено основи спеціальної кримінально-правової охорони статевої недоторканості особи. Причини, через які особа є статеву недоторканою, називалися на кшталт сучасних – вік та необізнаність («неведение»); підтвердженням адекватності концепції розуміння статевої недоторканості є положення Кримінального уложення 1903 року, відповідно до яких притягувалися до кримінальної відповідальності особи, винні у зляганні: 1) з малолітньою особою віком від 12 до 16 років без її згоди чи з нею, але з помислом («по вживанню») «на зло її безвинності»; 2) з душевнохворою особою або такою, що перебувала в несвідомому стані; 3) з особою, позбавленою можливості вчинити опір, без її згоди; 4) із такою, яка вважала, внаслідок учиненого обману, що вступає у зв'язок зі своїм чоловіком; – радянське кримінальне законодавство заклало основи традиційного розуміння злочинів проти статевої недоторканості особи та є, фактично, прообразом сучасної кримінально-правової регламентації відповідних посягань; розвиток кримінально-правової регламентації посягань на статеву недоторканість особи не зазнав занепаду [88, с. 52-53].

Із більшістю наведеного можна погодитись, оскільки відсутність розуміння змісту понять «статева свобода» та «статева недоторканість» призводили до тривалого ігнорування потреби у посиленому захисті дітей від статевих суспільно небезпечних діянь, що було виправлено лише із прийняттям чинного КК України 2001 року¹.

Сучасний період. Як вже було зазначено, кримінальне законодавство 2001 року майже повністю зберегло підхід, використаний у КК 1960 року. Зокрема це стосувалось переліку видів кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, а також меж кримінальної відповідальності та покарання, передбачених за їх вчинення. Одночасно із цим, трансформація саме цих суспільно небезпечних діянь, яка зумовила потребу у вторинній криміналізації та пеналізації, є прикладом розвитку та динамізму кримінального законодавства, а також його кореляції із генезою суспільства та держави. У ХХІ столітті законодавець відмовився від криміналізації окремих діянь, зокрема тих, що вчинялись за взаємною згодою осіб.

Аналогічним чином складалась ситуація із удосконаленням кримінальної відповідальності за посягання на дітей. Першим кроком стало не тільки виокремлення самостійного родового об'єкта, а і диференціація його на суспільні відносини у сфері забезпечення статевої свободи та суспільні відносини у сфері забезпечення статевої недоторканості. Так, якщо до 2001 року статеві протиправні діяння відносились до злочинів проти життя, здоров'я, волі і гідності особи, то у чинному КК України вже було продемонстровано чітке розуміння того, що сексуальне насильство, вчинене щодо дитини, передбачає посягання на її статеву недоторканість, оскільки статево незріла особа ще не може вільно обирати партнера, що унеможлиблює існування у такому випадку статевої свободи. Саме це надало можливість

¹ Окремо слід відмітити, що поняття «статевої свободи» та «статевої недоторканості» як об'єкту кримінально-правової охорони до сьогодні піддається обговоренню та критики, пов'язаних із особливостями понятійно-категоріального апарату, який використовується у національному кримінальному законодавству. Більш детально ця проблема буде розглянута у наступних розділах.

диференціювати межі відповідальності за сексуальне насильство залежно від віку потерпілої особи. Чинне кримінальне законодавство у першій редакції станом на 2001 рік також передбачало два самостійні склади – статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, та розбещення неповнолітніх. Усі інші види кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості передбачали лише наявність кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, пов'язаних із вчиненням таких діянь щодо неповнолітньої та малолітньої особи.

У 2017 році відповідно до Закону України від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [109] було принципово змінено підхід до криміналізації досліджуваного виду кримінальних правопорушень. Відповідно до вказаного законодавчого акту було змінено редакцію ст. ст. 152-153 КК України. Основні зміни полягали у такому: 1) відмові від розуміння насильства як способу вчинення зґвалтування та заміні його на відсутність добровільної згоди; 2) декриміналізації задоволення статевої пристрасті неприродним способом та диференціації сексуального насильства на таке, що вчинене із проникненням до тіла іншої особи (зґвалтування), та без такого (сексуальне насильство).

Відповідно до Закону України від 14 березня 2018 року № 2334-VIII «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» [108] було уточнено редакцію ст. 155 КК України. У пояснювальній записці до проєкту вказаного законодавчого акту вказано, що у ньому пропонується комплексний підхід щодо вдосконалення законодавства у сфері захисту дітей від сексуальних зловживань. Пропонується встановити чіткій мінімальний вік статевого повноліття, вдосконалити відповідальність осіб, які посягають на статеву свободу та недоторканість, честь та гідність дітей. Згідно із запропонованими

у законопроекті змінами до статті 155 КК України, криміналізуються добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку, вчинені повнолітньою особою. Таким чином, встановлюється мінімальний вік статевого повноліття, що відповідає рекомендаціям Комітету ООН з прав дитини, а також не виникає потреби в обов'язковому проведенні судово-медичної експертизи для встановлення статевої зрілості потерпілої особи, що суттєво полегшує процес кваліфікації та доказування цього злочину. Крім того, використання запропонованого у законопроекті вікового критерію та відмова від вживання терміну «статева зрілість» різко знизить ймовірність об'єктивного ставлення у провину, оскільки суб'єктивна сторона цього складу злочину вимагає від винного усвідомлення, що потерпіла особа не досягла статевої зрілості. Водночас фізіологічний (статевий) розвиток є індивідуальним і встановлення факту недосягнення потерпілою особою статевої зрілості нерідко вимагає спеціальних знань, а в окремих випадках є неможливим без проведення відповідної експертизи. Отже, зважаючи, що згідно з основоположними принципами кримінального права всі сумніви вирішуються на користь обвинуваченого, а кримінальна відповідальність особи ґрунтується на суб'єктивному ставленні в вину, замість оціночного поняття «статева зрілість» у диспозиції статті 155 КК України доцільно використовувати запропонований у законопроекті віковий критерій [104].

У 2021 році відповідно до Закону України від 18 лютого 2021 року № 1256-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» [107] редакція ст. 155 КК України була ще раз уточнена. Одночасно із цим національне кримінальне законодавство було доповнено ст. 156-1, якою було встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей.

Цікавим є те, що динамізм кримінально-правового захисту статевої свободи та статевої недоторканості відтворюється також крізь призму

правотворчої діяльності. Підтвердження вказаного є те, що у проєкті нового Кримінального кодексу України членами робочої групи було дещо змінено підхід як до загальної системи кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, так і до таких діянь, вчинених щодо дітей.

Системотворча ознака для цих кримінальних правопорушень закладена у п. 4 ст. 2.5.5 Проєкту КК, де визначено види тяжкої шкоди: одним з видів тяжкої шкоди є шкода сексуальній свободі чи сексуальній недоторканості людини, пов'язана з сексуальним проникненням без добровільної згоди потерпілої людини. Інша шкода сексуальній свободі чи сексуальній недоторканості людини не може бути визнана тяжкою – відповідно до п. 5 ст. 2.5.4 Робочою групою її віднесено до значної шкоди. Розрізнення цих видів шкоди ґрунтується на тому очевидному для розробників фактові, що «Сексуальна атака з пенетрацією – це особливий спосіб порушення сексуальної автономії. Це не означає, що всі пенетраційні напади більш небезпечні, ніж непенетраційні, хоча скоріше за все, що це так» [131] (*цитовано за авторами монографії «Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення» – А.3.*). Систему злочинів проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини становлять злочини: 1) пов'язані з сексуальним проникненням без добровільної згоди потерпілої людини (лише зґвалтування – ст. 4.5.4); 2) не пов'язані з таким проникненням (статті 4.5.5 – 4.5.9). Зґвалтування відповідно до ст. 4.5.4 Проєкту КК вчиняє «особа, яка щодо іншої людини за відсутності її добровільної згоди здійснила сексуальне проникнення». Це виключно лаконічне визначення насичене поняттями, що мають своє визначення у Проєкті КК. Комбінація дефініцій цих понять дає, зокрема, таке тлумачення зґвалтування: вагінальне, оральне або анальне проникнення будь-якою частиною тіла або будь-яким предметом в тіло іншої людини, спрямоване на задоволення сексуального потягу, без однозначно вираженої згоди цієї людини на вчинення щодо неї такої дії, якщо ця людина досягла 14-річного віку та здатна розуміти характер і значення цієї дії [112, с.

204-205]. Необхідно відзначити те, що вчені акцентували увагу саме на чотирнадцятирічному віці потерпілої особи, який видається нетиповим для національного кримінального законодавства.

Як роз'яснення такого рішення вказується, що пониження віку потерпілої людини, порівняно зі ст. 156 чинного КК, обумовлене все тим же визначенням віку сексуальної згоди. Водночас на виконання вимог ч. 3 ст. 18 Ланцаротської конвенції для уникнення випадків криміналізації сексуальної діяльності між неповнолітніми особами з незначною різницею у віці, суб'єктом цього злочину за Проектом КК визначено лише повнолітню особу. Таким чином, різниця у віці між суб'єктом і потерпілою особою становитиме не менше чотирьох років. Нарешті, вживане у чинному КК невизначене формулювання «розбещення» у Проекті КК замінено формалізованими способами його здійснення, які відповідають частинам 2 і 3 ст. 3 Директиви ЄС № 2011/93/EU [5] (*цитовано за авторами монографії «Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення» – А.З.*), і полягають у: 1) схиленні дитини віком до 14 років до споглядання за дією сексуального характеру або 2) демонстрації чи збуті дитині віком до 14 років порнографічного предмета [112, с. 206]. У цьому розділі передбачений лише один проступок, а саме сексуальне домагання (ст. 4.5.10), яке полягає в тому, що особа вчиняє «небажане для людини, яка досягла 14-річного віку, вербальне, невербальне або фізичне сексуальне домагання, метою або наслідком якого є порушення гідності людини, шляхом створення залякувальної, ворожої, принизливої чи образливої обстановки». Вчинення подібних діянь щодо особи, яка не досягла 14-річного віку, має кваліфікуватися як готування до або замах на зґвалтування чи дії сексуального характеру без сексуального проникнення [112, с. 207-208].

Отже, наведене вказує на продовження системної роботи над удосконаленням складів кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості взагалі та діянь, що вчиняються щодо дітей зокрема. Проте варто вказати, що члени робочої групи дещо відійшли від

сучасної редакції таких суспільно небезпечних діянь, зокрема це також стосується і пропозиції фактичної декриміналізації домагання дитини для сексуальних цілей, що запропоновано вважати замахом на зґвалтування². Однак, не дивлячись на вказане, загалом тенденція розвитку національного законодавства в частині кримінальної відповідальності за досліджуваний вид кримінальних правопорушень може характеризуватись певною інтенсифікацією.

Таким чином, проведені дослідження надало підставу для констатації, що система кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості формувалась протягом тривалого періоду. Разом із тим піком розвитку доцільно вважати саме 2018 – 2021 роки, що можна пояснити наявністю потреби виконання відповідних міжнародно-правових зобов'язань. Щодо розвитку кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за статеві протиправні діяння, вчинені відносно дітей, можна також відзначити, що лише наприкінці XX століття із прийняттям КК України 1960 року, сформувалось бачення щодо потреби у виокремлення таких осіб у специфічну категорію потерпілих, яка потребує посиленого кримінально-правового захисту. Однак тільки у чинному КК України законодавцем було не тільки криміналізовано нові способи кримінально протиправного посягання на статеву свободу дитини, а й удосконалено інші склади кримінальних правопорушень.

Аналіз джерел кримінального права надає підставу для виокремлення декількох важливих періодів розвитку законодавства щодо захисту таких суспільних відносин: 1) *стародавній період* – встановлення первинних заборон на вчинення типових видів кримінальних правопорушень проти статевої свободи – зґвалтування, одностатевих зносин тощо, а також нетипових – пов'язаних із особливостями функціонування жіночого

² Із урахуванням того, що вказана проблема виходить за межі предмету дослідження підрозділу 1.1., доцільність вказаної позиції вчених буде розглянута більш детально у наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

організму; 2) *період зародження середньовічної української державності – східнослов'янської монархії Київської Русі* – віддання переваги у вирішенні низки важливих державних справ церкві, розмежування видів статевих правопорушень на ті, що караються державою та ті, що знаходяться у віданні церкви; 3) *період перебування українських земель у складі Литви та Речі Посполитої* – поступове закріплення принципу справедливості, що забезпечувалось унеможливленням притягнення до кримінальної відповідальності за статеві протиправні діяння осіб, які мали високий соціальний статус; поступове формування інституту звільнення від кримінальної відповідальності; 4) *період Гетьманщини* – удосконалення системи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак статевих кримінальних правопорушень, зокрема – нормативне закріплення кваліфікованого складу кримінального правопорушення – вчинення статевого кримінального правопорушення військовослужбовцем; 5) *період перебування українських земель у складі Російської імперії* – продовження роботи над удосконаленням складів статевих кримінальних правопорушень, приділення особливої уваги кримінально-правовій забороні девіантної сексуальної поведінки; 6) *період радянського тоталітарного режиму* – поступове формування системи статевих кримінальних правопорушень в межах посягань на життя, здоров'я, честь та гідність особи; закріплення можливості вважати дитину потерпілою від статевого злочину; 7) *сучасний період* – закріплення поняття статевої недоторканості дитини; криміналізація статевих кримінальних правопорушень щодо дитини в межах окремих кримінально-правових норм та як кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак інших протиправних діянь; приведення кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за статеві кримінальні правопорушення до вимог міжнародних та європейських правових документів.

1.2. Підстави криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей

Криміналізація протиправних діянь – це один із основних методів реалізації кримінально-правової політики, метою якого є забезпечення виконання кримінальним законодавством завдання із захисту суспільно важливих інтересів та запобігання кримінальним правопорушенням. Другою за значенням є пеналізація, котра також є частиною кримінально-правової політики держави та похідною від криміналізації. Відповідно, криміналізація та пеналізація відтворюють динаміку розвитку кримінально-правової політики держави, а також визначають її ключові пріоритети. Аргументом на користь вказаної думки є активна правотворча діяльність за напрямом криміналізації та вторинної пеналізації кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, яка актуалізувалась після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Відповідно аналогічним чином відбувається криміналізація інших суспільно небезпечних діянь – шляхом визначення наявності сукупності традиційних для науки кримінального права підстав встановлення кримінально-правової заборони. Не є виключенням і криміналізація домагання дитини для сексуальних цілей.

Розглядаючи сутність та зміст криміналізації, Д.О. Балобанова відзначає, що криміналізація як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової протидії ним та фіксації їх в законі як злочинних та караних відбувається в рамках кримінально-правової політики держави. Ця ж політика, в свою чергу, формується під впливом домінуючої в цей час в науці кримінального права відповідної доктрини, що були названі раніше. Одним з основних інститутів всієї теорії криміналізації є проблема підстав кримінально-правової заборони, тобто тих правоутворюючих факторів, які обумовлюють допустимість, можливість та доцільність визнання суспільно небезпечного діяння злочинним. Ці правоутворюючі фактори відображаються у правосвідомості законодавця, а після цього втілюються в

кримінально-правові норми. Тільки врахування всіх факторів, які впливають на криміналізацію, у їх сукупності та взаємозв'язку, а також дотримання інших умов криміналізації, дозволить прийняти кримінально-правову норму, доцільність видання якої буде обґрунтованою, а ефективність дії – досить високою [29].

Однак необхідно зауважити, що на сучасному етапі державотворення низка підстав криміналізації мають бути переглянуті та уточнені, що зумовлено, по-перше, втратою актуальності одними та появою нових, особливо – в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. Так, наприклад, однією із таких підстав є відносна поширеність протиправного діяння. Аналіз офіційної статистичної звітності правоохоронних та судових органів дозволяє констатувати наявність низки видів кримінальних правопорушень, які з моменту криміналізації характеризуються достатньо незначними кількісними показниками. Це стосується і досліджуваного протиправного діяння, передбаченого ст. 156-1 КК України. Одночасно із цим в умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України актуалізувались нові підстави, які зумовлюють потребу у встановленні кримінально-правової заборони.

Необхідно розглядати дві групи факторів, що впливають на криміналізацію: 1) підстави кримінально-правової заборони, які слугують об'єктивними передумовами її встановлення; 2) принципи криміналізації, що відносяться до законодавчої техніки. До підстав кримінально-правової заборони належать: суспільна небезпечність – неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. При обговоренні кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої у конкретного виду діянь. Суспільною небезпечністю охоплюється наявність досить значної матеріальної або моральної шкоди, що завдається суспільству, яка, в свою чергу, впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; типовість та достатня розповсюдженість

антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності; динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли не має та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права; врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації [29].

В умовах воєнного стану кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості не втрачають своєї актуальності, про що свідчать відповідні кількісні показники. Однією із серйозних у цьому контексті проблем є недосконалість кримінально-правового захисту дітей, що зумовлено невдалим редакціями оновлених після 2017 року відповідних норм кримінального законодавства. Як видається, можна беззаперечно стверджувати, що основною підставою для криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей є виконання міжнародно-правових зобов'язань. Одночасно із цим реалізація таких зобов'язань була би неможлива без співвіднесення законодавцем потенційно позитивних та потенційно негативних наслідків криміналізації, а також без оцінки ефективності боротьби зі статевими кримінальними правопорушеннями, які вчиняються щодо дітей.

Під час криміналізації нових суспільно небезпечних діянь слід з'ясовувати, яких саме додаткових ресурсів і в якому обсязі потребуватиме втілення в життя нової кримінально-правової заборони. Водночас, для визначення соціальної обумовленості наявної норми немає принципового значення, було це враховано при криміналізації (на той момент) чи ні, оскільки

тут має значення лише сучасне становище. Справа в тому, що ресурси можуть з'явитися з часом, у процесі застосування норми, а може бути і навпаки – вони можуть зникнути (змінитися на гірше). За умови відсутності процесуальних ресурсів не можна казати про таку обставину соціальної обумовленості як можливість боротьби з суспільно небезпечним діянням за допомогою кримінально-правових засобів. Взаємозалежність наведених обставин убачається такою: спочатку слід визначитися із тим, можливо чи неможливо боротися з діянням за допомогою кримінально-правових засобів? І лише потім з'ясовувати, чи є на таку боротьбу ресурси? У разі негативної відповіді на перше поставлене питання, актуальність відповіді на друге (щодо наявності чи відсутності ресурсів) втрачається. Тому при встановленні соціальної обумовленості певної кримінально-правової норми спочатку слід з'ясовувати обставину можливості боротьби з діяннями, що нею передбачені, засобами кримінального права, і лише потім – обставину наявності ресурсів для здійснення кримінального переслідування [96, с. 391-392].

Щодо ресурсного забезпечення процесу криміналізації необхідно відзначити, що, як правило, всі зміни та доповнення, котрі вносяться до кримінального законодавства не потребують додаткових витрат з державного бюджету, однак в окремих випадках існують певні виключення. Це стосується і законодавчого акту, відповідно до якого КК України було доповнено ст. 156-1.

Так, у пояснювальній записці до проєкту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)» вказано, що реалізація запропонованих змін потребуватиме додаткових витрат з Державного бюджету України, тому законопроєктом в прикінцевих положеннях доручається Кабінету Міністрів України внести до Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів у відповідність із цим

Законом, у тому числі з метою забезпечення фінансування відповідних видатків [105].

Повнота і ненадмірність заборони, як обставина соціальної обумовленості, полягає у тому, щоб досліджувана кримінально-правова норма не містила у своєму тексті прогалин та зайвих ознак, що необґрунтовано розширюють або, навпаки, звужують межі злочинної поведінки, і в той самий час – не дублювала заборони, встановлені іншими нормами, не створювала зайву конкуренцію та існування нічим не зумовлених спеціальних складів. Підставою для існування (передбачення) в законодавстві про кримінальну відповідальність спеціальних складів злочину є істотна відмінність у характері або ступені суспільної небезпечності діяння, що міститься у них, порівняно із загальними нормами. При цьому, така відмінність повинна бути настільки істотною, що її неможливо буде відобразити у відносно визначеній або альтернативній санкції однієї (загальної) норми. У разі порушення наведеної підстави виділення спеціальних кримінально-правових норм, може утворитися одна із двох ситуацій, які напряду пов'язані з такою обставиною соціальної обумовленості як повнота і ненадмірність заборони. Ці випадки поділяються залежно від того, утворює спеціальна норма привілейований чи кваліфікований склад злочину. Слід відзначити, що в обох випадках порушується саме ненадмірність заборони, оскільки діяння, що містяться у таких нормах, вже передбачені як злочини в нормах загальних. Тобто такі спеціальні норми мають розглядатися як надмірні [96, с. 392].

Динамізм процесу криміналізації в окремих випадках призводить до утворення конкурентних кримінально-правових норм, зокрема тих, в яких встановлено кримінальну відповідальність за посягання на статеву недоторканість дітей. Так, наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 152 КК України, кримінально караними є дії, передбачені частиною першою цієї статті *(вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи*

(зґвалтування) – А.З.), вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди. Відповідно до ч. 1 ст. 155 КК України, карається вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета [76].

Аналіз наведених положень зумовлює питання щодо доцільності закріплення у ч. 4 ст. 152 КК України законодавчої вказівки на наявність або відсутність добровільної згоди малолітньої особи. Так, після внесення змін до КК України, законодавець відмовився від розуміння насильства як способу вчинення зґвалтування. На заміну фізичному насильству, погрозі його застосування або використанню безпорадного стану особи, які були формами реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК України, у редакції до 06 грудня 2017 року було передбачено відсутність добровільної згоди потерпілої особи як обов'язкової ознаки зґвалтування. Одночасно із цим логічним висновком є те, що відсутність добровільної згоди передбачає або опір з боку потерпілої особи, який має бути придушений кримінальним правопорушником у фізичний або психічний спосіб, або введення її у безпорадний стан.

Необхідно відмітити й наявність непослідовності у судовій практиці, яка полягає у наданні різних правових оцінок діям сексуального характеру, пов'язаним із проникненням, які здійснюються щодо дітей. В одному випадку суди розцінюють такі діяння як використання безпорадного стану, зумовленого малолітнім віком, відсутністю можливості чинити опір та розуміти характер і значення вчинюваних дій, що свідчить про відсутність добровільної згоди, та кваліфікують за ч. 4 ст. 152 КК; в іншому випадку – вчинення сексуальних дій щодо неповнолітньої особи, яка має розумову відсталість легкого ступеня, навіть не дивлячись на її показання щодо відсутності добровільної згоди на статевий контакт кваліфікують як діяння, передбачене ст. 155 КК України.

У більшості вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення статевих кримінальних правопорушень щодо малолітніх осіб, розглядаючи випадки вчинення діяння, передбаченого ст. 155 КК України, суди обов'язково вказують на факт надання потерпілою особою добровільної згоди та відсутність насильства з боку кримінального правопорушника. Однак, виходячи зі змісту ч. 4 ст. 152 КК України видається, що наявність добровільної згоди не виключає можливості застосування положень норми абсолютно у всіх випадках, коли дії сексуального характеру, пов'язані із проникненням, вчиняються щодо малолітньої. Така ситуація може мати наслідком непослідовне та неоднакове застосування положень кримінального законодавства до осіб, які вступили із малолітніми у статевий контакт із проникненням за взаємною згодою.

Криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних. Криміналізація містить у собі низку стадій, в цілому відповідних тим, які проходить норма в процесі законотворчості. Остання стадія процесу криміналізації є одночасно і його результатом. Результат виражається в створенні системи кримінально-правових норм, фіксованого кола злочинних і кримінально караних діянь. Недоліки кримінально-правової законотворчості, витрати криміналізації можуть призвести до двох протилежних, але однаково небажаних наслідків: наявності прогалин в кримінальній караності або, навпаки, до її надмірності. Встановлення кримінальної протиправності й караності суспільно небезпечних діянь можливе двома основними способами: 1) за рахунок визначення загальних підстав і умов кримінальної відповідальності; 2) шляхом закріплення ознак складів відповідних злочинів у нормах Особливої частини [27, с. 176].

Щодо досліджуваного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, можна відзначити, що посилення захисту відповідних суспільних відносин відбулось саме шляхом закріплення відповідної

кримінально-правової заборони в Особливій частині КК України. Одночасно із цим законодавець також визначив межі пеналізації такого суспільно небезпечного діяння.

Враховуючи вказане, варто погодитись із позицією Д.О. Балобанової, яка вважає, що до підстав кримінально-правової заборони слід відносити: 1) суспільну небезпеку – не можливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатню для криміналізації ступінь суспільної небезпеки. Під час обговорення кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої в конкретному виду діянь. Суспільною небезпекою охоплюється наявність достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіюваної потерпілим, що впливає на пеналізацію й не є самостійною підставою криміналізації; 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня їхньої суспільної небезпеки; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому необхідно враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тоді, коли немає й не може бути норми, що досить ефективно регулює відповідні відносини методами інших галузей права; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації [27, с. 177-178].

Отже, виходячи із запропонованої вченою класифікації підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь, *в межах цього дослідження видається доцільними для розгляду визначити такі підстави криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей*: 1) суспільну небезпечність кримінального правопорушення; 2) відносну поширеність такого протиправного діяння; 3) відсутність альтернативних заходів правового

впливу, окрім кримінально-правового; 4) наявність міжнародно-правових зобов'язань.

Суспільна небезпечність домагання дитини для сексуальних цілей. До криміналізації такого суспільно небезпечного діяння вказані дії кваліфікувались по-різному: 1) як замах на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК України (вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку); 2) як замах на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156 КК України (розбещення неповнолітніх). Відповідно, обрання формули кримінально-правової кваліфікації залежало від дій, які було вчинено кримінальним правопорушником для реалізації кримінально-протиправного умислу. Одночасно із цим збільшення кількості випадків домагання дитини із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій та збільшення малолітніх та неповнолітніх жертв статевих кримінальних правопорушень, зокрема тих, що призвели до настання суспільно небезпечних наслідків у виді тілесних ушкоджень, психічних розладів та смерті зумовило потребу у створенні самостійної кримінально-правової норми.

Так, відповідно до вироку Борщівського районного суду Тернопільської області від 13 грудня 2019 року (справа № 594/1077/19), *обвинувачений 06 травня 2019 року біля 03.30 год. разом з неповнолітньою ученицею 8-го класу Ниврянського НВК «ЗНЗ I-II» ступенів, перебували у приміщенні житлового будинку у якому проживає. При цьому обвинувачений, будучи повнолітньою дієздатною особою, достовірно знаючи про те, що потерпіла не досягла 16 річного віку, та є ученицею 8-го класу Ниврянського НВК «ЗНЗ I-II» ступенів, з її добровільної згоди, діючи умисно, передбачаючи та бажаючи, настання суспільно-небезпечних наслідків 06 травня 2019 року в період близько з 03.30 год. по 04.30 год. вступив із нею у статеві зносини природним способом здійснивши три статеві акти з останньою. В судовому засіданні обвинувачений вину у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення визнав повністю, погодився з усіма доказами, зібраними в*

справі в ході досудового слідства, які підтверджують його вину згідно пред'явленого обвинувачення і суду показав, що познайомився з потерпілою через мережу Інтернет у листопаді 2018 року. Після знайомства приходив до потерпілої додому, де залишалися наодинці. У березні 2019 року також приводив потерпілу до себе додому. Вони злюбили одне одного і він до цих пір має почуття любові до неї. 05 травня 2019 року потерпіла прийшла до нього біля 18 год. і не пішла додому, бо тоді до неї телефонували хресний батько, мама і бабка, сварилися з нею, щоб вона йшла додому, а вона боялася йти і залишилася в нього. Він пропонував їй, що відведе її додому, однак вона не погодилася, казала, що боїться. Вони цілувалися і вночі 06 травня 2019 року біля 03 години він вступив три рази у статеві зносини з потерпілою природним способом за її згодою. Потім 06 травня 2019 року біля 11 години відвів потерпілу додому. Пізніше до нього подзвонила мама потерпілої і повідомила, що звернулася в поліцію. Він знав, що потерпіла є неповнолітньою, не досягла шістнадцяти років. У вчиненому розкаюється [34].

Виходячи із наведеного прикладу, можна підсумувати, що часто знайомство у мережі Інтернет використовувалось кримінальними правопорушниками також як спосіб отримати згоду від неповнолітньої особи на вступ у статеві відносини.

Відносна поширеність протиправного діяння. У пояснювальній записці до проєкту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)», відповідно до якого кримінальне законодавство було доповнено ст. 156-1 визначено, що у 2010 році Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) оприлюднив результати дослідження «Комплексна оцінка масштабів продажу дітей, дитячої проституції й порнографії в Україні». З-поміж опитаних неповнолітніх осіб 14 –18 років 11% показували своє оголене тіло; 7,8% – займалися сексом за певну плату; 3,2% – погоджувалися сфотографуватися або знятися у фільмі в оголеному вигляді. Україна увійшла в п'ятірку країн-

виробників дитячої порнографії та в десятку лідерів з її поширення [105]. Відповідно до статистичних даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора у 2022 було вчинено 9 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України; у 2023 – 13; у 2024 році – 13; станом на червень 2025 року було зареєстровано 9 діянь, передбачених ст. 156-1 КК України [95].

Наведені статистичні дані та стан судової практики у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, надає підставу для констатації, що таке суспільно небезпечне діяння не може бути оцінене як відносно поширене. Проте такі кримінальні правопорушення є достатньо латентними, що зумовлено як особливостями їх складу, так і ставленням до них потерпілих осіб. Так, по-перше, спосіб вчинення домагання дитини для сексуальних цілей не завжди надає можливість правоохоронним органам своєчасно виявляти та документувати такі кримінальні правопорушення. По-друге, здебільшого, потерпілі діти добровільно вступають у контакт із кримінальними правопорушниками, що зумовлено низкою мотивів, серед яких як бажання отримати матеріальну вигоду, так і прагнення вступити у статевий контакт із кримінальним правопорушником. Відповідно наведене сприяє латенізації таких суспільно небезпечних діянь. Проте не можна не відзначити, що позитивним аспектом є те, що законодавець не відніс таке кримінальне правопорушення до списку діянь, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. Такий підхід певним чином може мати позитивний вплив на зниження латентності домагань дітей для сексуальних цілей.

Відсутність альтернативних заходів правового впливу, окрім кримінально-правового. Запобігання та протидія домаганням дитини для сексуальних цілей, здебільшого, здійснюється за рахунок криміналізації такого протиправного діяння. Проте в Україні наявні окремі нормативно-правові акти, які сприяють подоланню негативних явищ, котрі утворюють

загрози щодо потенційного зростання кількості випадків вчинення щодо дітей таких суспільно небезпечних діянь.

Нормативно-правові акти, у яких встановлено засади протидії домагання дитини для сексуальних цілей можна класифікувати таким чином:

– I. За юридичною силою: 1) Конституція України (у ст. 52 визначено, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [71]); 2) кодифіковані законодавчі акти: Кодекс України про адміністративні правопорушення (у ст. 173-7 встановлено адміністративну відповідальність за сексуальне домагання, під яким визначено умисне вчинення проти бажання особи образливих, принизливих дій сексуального характеру, виражених вербально або невербально (слова, жести, рухи тіла), у тому числі з використанням електронних комунікацій [67]); Кримінальний кодекс України (ст. 156-1 передбачає кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей, під яким розуміється пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася [76]); 3) галузеві законодавчі акти: Закон України «Про охорону дитинства» (у ст. 10 визначено, що держава здійснює захист дитини від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або інших законних представників дитини [111]); Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (в частині протидії сексуальному насильству як одній із форм домашнього); Закон України «Про Національну поліцію» (в частині основних повноважень поліції зокрема щодо протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі); Закон

України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки» (щодо забезпечення захисту прав неповнолітніх осіб у кіберпросторі); Закон України «Про захист персональних даних» (щодо здійснення заходів із захисту і обробки персональних даних); 4) підзаконні нормативно-правові акти: постанова КМУ № 658 від 22.08.2018 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» (щодо захисту неповнолітніх від сексуального насильства, пов'язаного із домашнім насильством);

– II. За характером регулювання: 1) матеріальні (КУпАП, ККУ тощо); 2) процесуальні (постанови КМУ, накази МВС тощо);

– III. За сферою дії: національні нормативно-правові акти; 2) міжнародні правові акти.

Звичайно, наявність комплексного механізму впливу на асоціальну поведінку окремих категорій громадян, який складається із сукупності заходів різного характеру, зокрема здатних якісно впливати на ранню профілактику таких суспільно небезпечних діянь, не може бути недооцінена. Регулярна профілактична робота, яка проводиться правоохоронними органами у закладах освіти, контроль за діяльністю інтернет-провайдерів, реалізація соціальних та освітніх програм для дітей, батьків та вчителів, наявність цивільно-правових обмежень та можливість отримати психологічну підтримку – все це є допоміжним інструментарієм боротьби зі статевими злочинами, які вчиняються щодо дітей.

Одночасно із цим, не можна залишити поза увагою те, що саме криміналізація домагання дитини для сексуальних цілей надає можливість здійснювати більш ефективний вплив на особу, яка вчинила таке суспільно небезпечне діяння. Вказане підтверджується не тільки наявністю покарань, види та розміри яких мають забезпечувати перевиховання кримінального правопорушника, а і тим, що відомості про осіб, які вчинили статеві злочини щодо малолітніх та неповнолітніх осіб, вносяться до Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості

малолітньої особи, що дозволяє своєчасно попереджати випадки рецидиву. До того ж, обов'язкова криміналізація такого протиправного діяння є вимогою Ланцаротської конвенції, яку Україна ратифікувала у 2012 році.

Наявність міжнародно-правових зобов'язань. Домагання дитини для сексуальних цілей було криміналізовано відповідно до Закону України від 18 лютого 2021 року № 1256-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» [107]. Відповідно до ст. 23 цієї Конвенції, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, для скоєння проти неї одного з правопорушень, передбачених підпунктом «а» пункту 1 статті 18 (заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру), або підпунктом «а» пункту 1 статті 20 цієї Конвенції (виготовлення дитячої порнографії), якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі [70]. Аналогічний підхід застосовано і у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, в ст. 40 якої визначено, що Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища, підлягала кримінальній або іншій юридичній санкції [69].

Основним документом, який заклав підґрунтя міжнародно-правового захисту сексуальної недоторканості дітей, є Конвенція про права дитини. Так, у ст. 19 документу зазначено, що Держави-учасниці вживають всіх необхідних

законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбального і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури. В ст. 34 зазначено, що Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цією метою Держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання: а) схилянню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; б) використанню дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці; с) використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах [68].

Однак, не дивлячись на те, що більшість міжнародних правових документів відзначають виняткову ефективність саме криміналізації статевих злочинів щодо неповнолітніх взагалі та домагання дітей для сексуальних цілей зокрема, зарубіжні вчені наголошують на необхідності співвідносити криміналізацію та загальну превенцію таких суспільно небезпечних діянь.

Так, наприклад, Френсіс Максвел відзначає, що криміналізація має на меті заборону певних дій, а також забезпечення здійснення заходів із розслідування, арешту, переслідування та покарання винних. Вона спрямована безпосередньо на правопорушників та прагне принести користь дітям шляхом контролю поведінки дорослих. Ці підходи забезпечують реагування на

суспільно небезпечне діяння вже після його вчинення і, як правило, мають незначний ефект на етапі передкримінальної поведінки [21]. Безумовно, криміналізація може сприяти первинній та вторинній профілактиці сексуальних злочинів. Вона робить це, створюючи загрозу покарання та сигналізуючи про те, що певна поведінка є неправильною, що посилює стримування потенційних правопорушників. Однак, вчений вважає, що корисно розглядати профілактику як відокремлену частину криміналізації, у першу чергу тому, що дуже значна частина первинної та вторинної профілактики абсолютно не пов'язана з криміналізацією. Профілактика спрямована на те, щоб надати дітям навички та стратегії уникнення або виходу з небезпечних ситуацій [16]. Крім того, вона включає ініціативи, спрямовані на зниження ризику потрапляння дітей у суспільно небезпечні ситуації в Інтернеті та реальному житті [7].

Фактично основною метою криміналізації є утримання особи від протиправної поведінки та рецидиву, оскільки результативність криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь вимірюється кількісними показниками кримінально протиправної діяльності в країні. Відповідно, якщо такий показник є значним, можна констатувати, що законодавцем або не було враховано всіх форм реалізації кримінально протиправного умислу та окремі із них залишились незабороненими, або було обрано неефективні види та розміри покарань. Одночасно із цим, якщо удосконалення меж криміналізації потребує внесення змін та доповнень у кримінальне законодавство, що є достатньо тривалим процесом, то процес удосконалення методів та форм профілактики є більш динамічним, що надає можливість більш оперативно реагувати на негативні зміни кількісних показників кримінальних правопорушень.

Учений також відмічає, що сексуальна експлуатація є поняттям набагато глибшим та не може вимірюватись поведінкою експлуататорів; попит і пропозиція на цей матеріал є наслідком ширших соціальних проблем та вразливості дітей [17]. Крім того, розповсюдження матеріалів із зображенням

дітей, пов'язаних із сексуальним насильством (CSAM), є надзвичайно прибутковим, тоді як правопорушники мають у своєму розпорядженні технологічні засоби приховування своєї особи та уникнення виявлення [15]. Ресурсів правоохоронних органів може бути недостатньо для повного опрацювання величезного обсягу повідомлень, які надходять. Крім того, багато держав мають слабкі правоохоронні структури, а це означає, що діти в цих суспільствах будуть у невідповідному становищі через міжнародні заходи реагування, які здебільшого покладаються на криміналізацію. Це становитиме дискримінацію у захисті прав дітей згідно зі статтею 2 Конвенції про права дитини. Пов'язане з цим занепокоєння полягає в тому, що наразі багато дітей, які стали жертвами сексуального насильства в Інтернеті, не повідомляють про такі випадки [20]. Усвідомлення того, що такі факти можуть бути оприлюднені, зумовлюють формування у жертв почуття сорому, самозвинувачення та стигматизації [15]. Жертви часто зазнають соціальної стигми або звинувачень з боку членів громади через насильство [13], а також шантажу з боку правопорушників [15]. Як наслідок, про правопорушення повідомляється вкрай мало, а ініціативи правоохоронних органів мають обмежену ефективність. Щоб мати вагомий профілактичний ефект, криміналізація має бути економічно ефективним заходом, який спрямований на значну частину правопорушників у всьому світі. Є підстави вважати, що наразі це не так. Превентивний ефект криміналізації є слабким, а виділення ресурсів системі кримінального правосуддя не забезпечує належної реакції на зловживання, які вже мали місце [11].

Зі вченим можна погодитись. Реалізація міжнародно-правових зобов'язань щодо криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей повинна також передбачати встановлення співвідношення між заходами превентивного характеру, що передбачаються з метою утримання від вчинення такого суспільно небезпечного діяння ще на передкримінальному етапі та заходами, пов'язаними із криміналізацією – притягненням особи до

кримінальної відповідальності та обранням ефективного виду та розміру покарання.

Необхідно відзначити, що встановлення кримінально-правової заборони не унеможлиблює віктимної поведінки з боку жертви кримінального правопорушення, особливо – передбаченого ст. 156-1 КК України. Вказане ще раз підтверджує важливість поєднання криміналізації із заходами превенції, окрім тих, що передбачені кримінальним законодавством. Аналіз практики суду підтверджує, що здебільшого таке кримінальне правопорушення вчиняється у сукупності із іншими кримінальними правопорушеннями проти статевої свободи та статевої недоторканості, а також суспільно небезпечними діями проти громадського порядку та моральності. Через вказане непоодинокими є випадки, коли такого роду дії кваліфікуються як розбещення неповнолітніх без сукупності із домаганням дітей для сексуальних цілей. В окремих випадках діти погоджуються на вчинення щодо них таких кримінальних правопорушень через особисті мотиви, у повному обсязі не усвідомлюючи їх суспільної небезпечності.

Так, наприклад, відповідно до вироку Харківського районного суду Харківської області від 10 червня 2025 року (справа № 635/8233/21), особу обвинувачено у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.2 ст.156, ч.1 ст.156-1, ч.2 ст.301, ч.1 ст.301-1 КК України за таких обставин: *ОСОБА_8 в період часу з квітня 2019 року по квітень 2021 року, більш точного часу встановити не представилось можливим, керуючись єдиним злочинним умислом, спрямованим на розбещення малолітньої особи, ігноруючи принципи моральності, духовного і культурного життя суспільства та принципи статевої моралі в суспільстві, достовірно знаючи про малолітній вік, яка була ученицею навчального закладу середнього ступеню (школа) та товаришувала з його донькою, і розуміючи, що остання в силу свого віку недостатньо проінформована про статеві відносини, діючи умисно, з метою розбещення і задовольняючи власні статеві збочення, спричиняючи шкоду моральному і фізичному становленню малолітньої*

ОСОБА_10, за допомогою свого мобільного телефону періодично надсилав останній SMS-повідомлення та повідомлення у соціальних мережах, у тому числі, інтимного характеру з зображеннями та відео - файлами, які містять порнографічний характер. Крім того, ОСОБА_8 неодноразово, у вказаний період часу запрошував малолітню ОСОБА_10 до себе додому, де вів з нею розмови на сексуальні теми, тим самим вчиняючи інтелектуальне розбещення потерпілої ОСОБА_10. Крім того, ОСОБА_8 під час зустрічей з останньою з метою реалізації фізичних розпусних дій, здійснював непристойні доторкання до статевих органів ОСОБА_10 та просив останню надавати йому інтимні послуги за грошову винагороду. Разом з цим, реалізуючи єдиний злочинний умисел, спрямований на розбещення малолітньої ОСОБА_10, ОСОБА_8 навесні 2019 року (більш точний час встановити не виявилось за можливе), достеменно знаючи про малолітній вік ОСОБА_10 під час чергової зустрічі за адресою його мешкання, змусив останню позувати в оголеному вигляді, у тому числі з оголеними статевими органами та фотографував останню на свій мобільний телефон, таким чином, вчиняючи розпусні дії щодо малолітньої потерпілої. Крім цього, в проміжок часу з квітня 2019 року по квітень 2021 року (більш точні часові проміжки вчинення злочинних дій встановити не виявилось за можливе), ОСОБА_8, керуючись єдиним злочинним умислом, спрямованим на зустрічі з малолітньою ОСОБА_10, з метою вчинення розпусних дій щодо неї, неодноразово запрошував останню до себе додому, де здійснював інтелектуальне та фізичне розбещення потерпілої, таким чином, вчиняючи щодо неї розпусні дії та задовольняючи власні статеві збочення. Окрім цього, що в проміжок часу з квітня 2020 року по квітень 2021 року (більш точні часові проміжки вчинення злочинних дій не встановлені), ОСОБА_8, керуючись єдиним злочинним умислом, спрямованим на розповсюдження серед неповнолітніх зображень порнографічного характеру, ігноруючи принципи моральності, духовного і культурного життя суспільства та принципи статевої моралі в суспільстві, надсилав за допомогою додатку «Vkontakte» з власної сторінки «вконтакте», який

використовувала малолітня ОСОБА_13, фото- файли, які є порнографією, таким чином розповсюджуючи серед неповнолітніх зображення порнографічного характеру. Окрім цього, на підставі ухвали Харківського районного суду Харківської області за адресою мешкання ОСОБА_8, 1968 р.н., на території домоволодіння проведено обшук, під час якого, зокрема, виявлено та вилучено системний блок «ASUS» під час огляду яких при проведенні негласних слідчих дій виявлено 4 файли, на яких зображена зі статевим чоловічим органом у роті малолітня ОСОБА_14, 2006 року народження, які є дитячою порнографією, таким чином, ігноруючи принципи моральності, духовного і культурного життя суспільства та принципи статевої моралі в суспільстві, ОСОБА_15, зберігав дитячу порнографію на власному системному блоці без мети збуту чи розповсюдження [42].

Отже, наведений приклад ще раз підтверджує, що, не дивлячись на те, що міжнародні правові документи відзначають пріоритет у криміналізації таких кримінальних правопорушень, ефективність протидії буде вищою, якщо поряд із заходами кримінально-правового характеру будуть реалізовуватись також кримінологічні заходи.

Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що основною підставою для криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей є виконання державою міжнародно-правових зобов'язань, а саме – визначених Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Щодо суспільної небезпечності вказаного діяння, також можна підсумувати, що до криміналізації вказаного кримінального правопорушення більшість таких діянь кваліфікувались за різними кримінально-правовими нормами, здебільшого – за ст. 156 КК України – розбещення неповнолітніх. Вказане, а також відносна латентність таких випадків, зумовлена віктимною поведінкою малолітніх та неповнолітніх жертв, ускладнювало встановлення реального кількісного показника домагань дитини для сексуальних цілей. Одночасно із цим, аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень дозволяє констатувати, що незначна кількість вироків

у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 156-1 КК України, свідчить про окремі проблеми у кваліфікації таких суспільно небезпечних діянь, що зумовлює потребу в перегляді меж криміналізації та пеналізації домагання дитини для сексуальних цілей.

1.3. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей

Встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей у міжнародних та європейських документах визначено як обов'язок кожної держави, який має бути здійснений в межах забезпечення захисту прав та свобод малолітніх та неповнолітніх осіб. Не дивлячись на те, що Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства ще у 2012 році, домагання дитини для сексуальних цілей у національному законодавстві було криміналізовано лише у 2021 році. Одночасно із цим, у більшості зарубіжних країн така кримінально-правова норма існує достатньо тривалий час, що зумовлює потребу в їх аналізі та виявленні позитивних аспектів, які можуть бути запозичені для інтеграції у національне кримінальне законодавство. Отже, враховуючи визначену мету, доцільним видається розгляд законодавств окремих держав.

У європейських державах криміналізовано низку кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальною експлуатацією дітей або дитячою порнографією. Зокрема це також стосується й онлайн-грумінгу. У 2000-х роках кілька європейських держав уже криміналізували онлайн-грумінг дітей шляхом прийняття відповідних національних законодавчих заходів. Пізніше у міжнародних документах було закріплено нову вимогу – передбачити кримінальну відповідальність за онлайн-грумінг дітей на національному рівні. Європейський підхід до онлайн-грумінгу дітей, тобто до домагання дитини для сексуальних цілей, має також процесуальний вимір. Він впливає на

процедури взаємного визнання та взаємодії між країнами у межах кримінального провадження [6].

Як вже було зазначено у попередніх підрозділах, аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень надав можливість підсумувати, що з моменту криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей було ухвалено всього кілька вироків. Однак це не свідчить про низький кількісний показник таких кримінальних правопорушень, скоріше така ситуація може бути пояснена або проблемами кваліфікації та відмежування протиправного діяння, передбаченого ст. 156-1 КК України, від суміжних кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, або підвищеною латентністю. Підвищена латентність, як правило, у такому випадку зумовлена тим, що діти не завжди об'єктивно оцінюють протиправні діяння, які вчиняються щодо неї або не звертаються за допомогою до батьків чи інших близьких дорослих.

У більшості європейських країн домагання дитини для сексуальних цілей, як вірно вказують зарубіжні вчені, криміналізовано достатньо тривалий час. Проте не можна також не відзначити, що законодавці по-різному підійшли до формування складів таких протиправних діянь, особливо – щодо ознак об'єктивної сторони. Однак загальні кримінально протиправні ознаки домагання дитини для сексуальних цілей є однаковими для всіх держав, що зумовлено вимогами, визначеними у міжнародних та європейських правових документах.

Основним європейським документом, який визначає загальні підстави та способи криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей, є Директива 2011/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу із сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей, а також дитячою порнографією, що замінює Рамкове рішення Ради 2004/68/ЈНА, у ст. 6 якої вказано, що Держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб такі навмисні дії були покараними: пропозиція дорослої особи зустрітися з дитиною, яка не досягла віку згоди на

статеві стосунки, з метою вчинення будь-якого із злочинів, зазначених у статті 3(4) та статті 5(6), за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, якщо за цією пропозицією послідували суттєві дії, що призвели до такої зустрічі, карається позбавленням волі на максимальний строк не менше 1 року. Держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб спроба вчинити злочини, передбачені статтею 5(2) та (3), за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, з боку дорослої особи, яка звертається до дитини, яка не досягла віку згоди на статеві стосунки, з метою надання дитячої порнографії із зображенням цієї дитини, була караною [51].

Відповідно, Директивою хоча і встановлено обов'язкові ознаки, які мають бути враховані під час конструювання кримінально-правової норми, проте значно не обмежено види та розміри покарань, які можуть застосовуватись до осіб, котрі вчинили такі кримінальні правопорушення. Вказана Директива є обов'язковою для виконання всіма країнами-членами Європейського Союзу. Україна виконує її положення в межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Одночасно із цим можна виокремити низку держав, законодавства яких вирізняються підходами до конструювання кримінально-правових норм, що можуть бути запозичені для удосконалення національного кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності та покарання за домагання дитини для сексуальних цілей. *До таких держав доцільно віднести Іспанію, Чехію, Німеччину, Францію, Польщу, Данію, Швецію та Норвегію.*

Іспанія. Іспанський законодавець дотримався міжнародних та європейських положень, включивши статтю 183 bis до Кримінального кодексу після реформи, яка відбулась у 2010 році. У ст. 183 bis було криміналізовано грумінг дітей. Межі криміналізації враховували положення ст. 23 Ланцаротської конвенції Ради Європи та Рамкового рішення Ради 2004/68 від 22 грудня 2003 року щодо боротьби із сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, яке пізніше було замінене Директивою 2011/93/ЄС. Директива була імplementована в Іспанії під час наступної реформи 2015

року, наслідком якої стала низка новел. Однією з таких новел стала декриміналізація складу кримінального правопорушення, викладеного у ст. 183 bis та криміналізація нового протиправного діяння, пов'язаного із домаганням дитини для сексуальних цілей у ст. 183 ter. Органічний закон 1/2015 уточнив, що посягання на неповнолітніх, вчинене із використанням Інтернету або інших засобів телекомунікації, спрощується такими технологіями та анонімністю, яку вони забезпечують. Із урахуванням вказаного, такі дії були охоплені в межах ст. 183 ter Кримінального кодексу. Ця норма встановлювала кримінальну відповідальність для будь-кого, хто через технологічні засоби контактує з дитиною віком до п'ятнадцяти років та здійснює дії, спрямовані на те, щоб обманути її, з метою надання розповсюдження та збуту порнографічних матеріалів або зображень. Після нової реформи законодавець відтворив зміст статті 183 bis у першому пункті статті 183 ter, зберігаючи той самий склад злочину та покарання, що й у статті 183 bis. Однак у статті 183 ter (1) було удосконалено підхід до визначення вікових ознак потерпілого, яким стала особа до 16 років. Вказане було зумовлено підвищенням віку сексуальної згоди. У зв'язку з цим Іспанський кримінальний кодекс передбачає, що згода неповнолітнього на здійснення сексуальних дій не має значення, якщо неповнолітньому менше шістнадцяти років. Підвищення віку сексуальної згоди відбулося у відповідь на рекомендацію Комітету ООН з прав дитини, який закликав реформувати Іспанський кримінальний кодекс, щоб узгодити вік сексуальної згоди з Конвенцією ООН про права дитини. Метою було посилення захисту неповнолітніх від дій сексуального характеру [1].

Проте, вказані зміни не були останніми, оскільки у 2022 році було прийнято Органічний закон від 6 вересня № 10/2022 про всеохоплюючу гарантію сексуальної свободи (*Ley Orgánica 10/2022, de 6 de septiembre, de garantía integral de la libertad sexual*), відповідно до якого ст. 183 ter було виключено із кримінального законодавства, а дії, пов'язані із домаганням

дитини для сексуальних цілей, було криміналізовано в оновленій редакції ст. 183 КК Іспанії.

У вказаному законодавчому акті відзначено, що у Державному пакті проти гендерного насильства, прийнятому Конгресом депутатів та Сенатом, схвалення якого завершилося у грудні 2017 року завдяки домовленостям, досягнутим між урядом та рештою регіональних та місцевих адміністрацій, також визнано масштаби викликів у сфері запобігання сексуальному насильству та визначено потребу у належному реагуванні на нього, а також запроваджено відповідні комплексні заходи. Зрештою, у першому звіті про оцінку виконання Іспанією Стамбульської конвенції, підготовленому Групою експертів з питань боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством (GREVIO) Ради Європи, висловлюється стурбованість щодо зосередження зусиль на насильстві в парах на шкоду іншим формам насильства, зокрема сексуальному насильству, примусовим шлюбом та каліцтву жіночих статевих органів, питанням, які розглядаються в цьому законі. У звіті GREVIO визначено низку питань, що потребують невідкладних дій, таких як посилення заходів щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок, які зазнають перехресної дискримінації; підвищення якості навчання фахівців, таких як поліцейські, медичні працівники та вчителі, а також оцінки ефективності різних навчальних програм, доступних для судової влади; покращення надання послуг підтримки; удосконалення нормативно-правової бази щодо боротьби із психологічним насильством, домаганнями, сексуальним насильством, сексуальними домаганнями та каліцтвом жіночих статевих органів. Усі ці питання вирішуються законом [8].

Відповідно зміна підходу до конструювання кримінально-правової норми, в якій криміналізовано домагання дитини для сексуальних цілей, була зумовлена прагненням підвищити ефективність кримінально-правових заходів протидії. Як видається, вказане є однією із логічних причин, якими може бути обумовлено оновлення кримінального законодавства.

В актуальній редакції кримінально-правова норма, у якій встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей, в Іспанії є такою: 1. Особа, яка через інтернет, телефон або будь-які інші інформаційно-комунікаційні технології встановлює контакт з неповнолітнім до шістнадцяти років і пропонує домовитися про зустріч з ним з метою вчинення будь-якого із злочинів, передбачених статтями 181 і 189, за умови, що така пропозиція супроводжується конкретними діями, спрямованими на наближення до дитини, карається: позбавленням волі на строк від одного до трьох років, або штрафом на строк від дванадцяти до двадцяти чотирьох місяців. Покарання застосовується у верхній межі, якщо встановлення контакту або наближення до дитини здійснюється шляхом: примусу, залякування, або обману. 2. Особа, яка через інтернет, телефон або будь-які інші інформаційно-комунікаційні технології встановлює контакт з неповнолітнім до шістнадцяти років і здійснює дії, спрямовані на введення його в оману щоб: отримати від нього порнографічні матеріали, або змусити його показати порнографічні зображення, на яких зображено чи бере участь неповнолітній, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років [4].

Аналіз вказаної норми надає підставу для констатації, що в іспанському кримінальному законодавстві передбачено посилену кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей вчинене у певний спосіб (примус, залякування, обман). Як видається, такий підхід може бути оцінено позитивно, оскільки діти через особливості психофізіологічного розвитку не завжди у повній мірі можуть оцінити дії, які щодо них здійснюються. Особливо небезпечними є випадки, коли дитина додатково вводиться в оману або піддається психічному насильству, оскільки це підвищує потенційну ймовірність досягнення правопорушником кримінально протиправної мети. Отже, *встановлення способу вчинення домагання як кваліфікуючої ознаки може розглядатись в межах удосконалення ст. 156-1 КК України.*

На відміну від Іспанії, у *Чехії* граничним віком потерпілої від домагання для сексуальних цілей встановлено 15 років. Так, відповідно до ст. 193b, той, хто запропонує зустріч дитині молодше п'ятнадцяти років з наміром вчинити кримінальне правопорушення, передбачене § 187 ч. 1, § 192, § 193, § 202 ч. 3 або інший злочин сексуального характеру, карається позбавленням волі на строк до двох років [24].

Такий підхід може бути пояснений тим, що у державі 15 років – це вік сексуальної згоди. Одночасно із цим, необхідно відмітити, що чеський законодавець пропонує традиційну модель складу досліджуваного кримінального правопорушення, яка передбачає наявність хоча б одного контакту та вчинення дій, спрямованих на забезпечення зустрічі. Диспозиція хоч безпосередньо і не вказує на мету, пов'язану зі створенням чи отриманням доступу до дитячої порнографії, як це передбачено в КК Іспанії, але визначає її як одну з можливих для притягнення особи до кримінальної відповідальності за домагання. Негативно може бути оцінена санкція, яка є безальтернативною та передбачає лише покарання у виді позбавлення волі, а також відсутність кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, що унеможлиблює диференціацію обсягу репресії залежно від особливостей вчинення кримінального правопорушення.

Наступною досліджуваною країною є *Німеччина*. Відповідно до ст. 176b, позбавленням волі від трьох місяців до п'яти років карається той, хто впливає на дитину за допомогою контенту (§ 11 абз. 3) з метою: спонукати дитину до сексуальних дій, які вона повинна вчинити щодо або перед винним чи третьою особою, або дозволити винному чи третій особі вчинити такі дії щодо себе; або вчинити злочин, передбачений § 184b абз. 1 речення 1 пункт 3 або § 184b абз. 3 (злочини, пов'язані з дитячою порнографією). Так само карається той, хто: пропонує дитину для вчинення злочину, зазначеного в частині 1, обіцяє посприяти у встановленні контакту, або домовляється з іншою особою про вчинення такого злочину. У випадках, передбачених частиною 1, замах також є караним, якщо завершення злочину не відбулося

лише тому, що винний помилково вважав, що його вплив спрямований на дитину [19].

Як видається з редакції кримінально-правової норми, німецький законодавець передбачає можливість притягнення до кримінальної відповідальності навіть у випадку, якщо мала місце фактична помилка в особі потерпілого – коли правопорушник помилково вважав, що домагається дитину. Такий підхід повністю відповідає положенням вище зазначеної Директиви, де вказано, що Держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб підбурювання або сприяння вчиненню будь-якого з правопорушень, зазначених у статтях 3–6, було караним. Держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб спроба вчинити будь-який із злочинів, зазначених у статті 3(4), (5) та (6), статті 4(2), (3), (5), (6) та (7), а також статті 5(4), (5) та (6), була караною [5]. Німецьке законодавство також передбачає достатньо репресивний (відносно вище розглянутих) розмір покарання у виді позбавлення волі – 5 років. Однак значна різниця між мінімальним граничним розміром та максимальним, як видається, не є доцільною, оскільки це утворює додаткові фактори та чинники формування суддівського суб'єктивізму та неоднакового підходу до оцінки обставин таких кримінальних правопорушень.

Відповідно до ст. 227-22 КК **Франції**, сприяння або спроба сприяння розбещенню неповнолітнього карається позбавленням волі на строк до п'яти років і штрафом у розмірі 75 000 євро. Ці покарання збільшуються до семи років позбавлення волі та штрафу 100 000 євро, якщо: неповнолітній був приведений у контакт із винним через використання електронної мережі зв'язку для поширення повідомлень, адресованих невизначеному колу осіб, або правопорушення вчинене у закладах освіти чи виховання, у приміщеннях адміністрації, а також біля цих закладів чи приміщень під час входу або виходу учнів чи відвідувачів або безпосередньо перед чи після цього. Ті самі покарання застосовуються, зокрема, у випадку, коли повнолітня особа організовує зустрічі, що включають сексуальні демонстрації або сексуальні

відносини, на яких неповнолітній присутній або бере участь. Покарання збільшується до десяти років позбавлення волі та штрафу 150 000 євро, якщо злочин було вчинено щодо неповнолітнього віком до 15 років. Покарання у виді десяти років позбавлення волі та штрафу до 1 000 000 євро передбачено у випадках, коли злочин вчинено організованою групою [3].

Отже, аналіз вказаної норми дозволяє констатувати, що у Франції законодавець диференціює способи вчинення домагання дитини до сексуальних цілей. Так, кримінально караним є *розбещення неповнолітніх шляхом використання електронної мережі зв'язку для поширення повідомлень, адресованих невизначеному колу осіб*. Законодавцем за вчинення таких дій передбачено максимально суворе (порівняно із попередніми) покарання, яке передбачає не тільки позбавлення волі на п'ять років, а й додаткове обов'язкове покарання у виді штрафу. Необхідно відзначити, що нормою передбачено кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, зокрема ті, що пов'язані із диференціацією віку потерпілої особи.

Відповідно до ст. 227-22-1 КК Франції, вчинення повнолітньою особою сексуальних пропозицій неповнолітньому віком до п'ятнадцяти років або особі, яка видає себе за таку, з використанням електронного засобу зв'язку, карається позбавленням волі на строк до двох років і штрафом у розмірі 30 000 євро. Ці покарання збільшуються до п'яти років позбавлення волі та штрафу 75 000 євро, якщо після таких пропозицій відбулася зустріч. Відповідно до ст. 227-22-2, за винятком випадків зґвалтування або сексуального насильства, спонукання повнолітньою особою неповнолітнього за допомогою електронного засобу зв'язку до вчинення будь-якої дії сексуального характеру – щодо самого себе або щодо чи разом з третьою особою, навіть якщо таке спонукання не мало наслідків, карається позбавленням волі на строк до семи років і штрафом у розмірі 100 000 євро. Покарання збільшується до десяти років позбавлення волі та штрафу 150 000 євро, якщо злочин вчинено щодо неповнолітнього віком до 15 років. Покарання становить до десяти років

позбавлення волі та штраф до 1 000 000 євро, якщо злочин вчинено організованою групою [3].

Уваги заслуговує те, що Франція у 2021 році відповідно до Закону № 2021-478 від 21 квітня 2021 року, спрямованого на захист неповнолітніх від сексуальних злочинів та правопорушень, а також інцесту (LOI no 2021-478 du 21 avril 2021 visant à protéger les mineurs des crimes et délits sexuels et de l'inceste) [9] майже одночасно із Україною провела реформування кримінального законодавства та підвищила ефективність кримінальної відповідальності за статеві кримінальні правопорушення щодо неповнолітніх шляхом посилення санкцій відповідних кримінально-правових норм. Фактично, кримінальне законодавство Франції в частині відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей певною мірою є схожим із німецьким – карається фактична помилка в особі потерпілого; передбачено кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки.

Польща. Відповідно до ст. 200а, той, хто з метою вчинення злочину, передбаченого ст. 197 § 4 або ст. 200, а також з метою виготовлення чи фіксації порнографічних матеріалів, через інформаційно-телекомунікаційну систему або телекомунікаційну мережу встановлює контакт з неповнолітнім віком до 15 років, прагнучи – шляхом введення його в оману, використання помилки або нездатності належно усвідомлювати ситуацію чи із застосуванням незаконної погрози – домовитися про зустріч з ним, карається позбавленням волі на строк до 3 років. Той, хто через інформаційно-телекомунікаційну систему або телекомунікаційну мережу робить неповнолітньому віком до 15 років пропозицію: статевого акту, піддатися або виконати іншу сексуальну дію, або взяти участь у виготовленні чи фіксації порнографічних матеріалів, і вживає дій для реалізації такої пропозиції, карається штрафом, покаранням у вигляді обмеження волі або позбавленням волі на строк до 2 років. Відповідно до ст. 200b, той, хто публічно пропагує або схвалює поведінку педофільного характеру, карається позбавленням волі на строк до 3 років [22]. Отже,

Польща, як й Іспанія також встановлює способи вчинення домагання дитини для сексуальних цілей.

Цікавим є підхід *Данії* до встановлення кримінальної відповідальності за домагання до дітей для сексуальних цілей. Необхідно відзначити, що країна має спеціальний правовий режим, відповідно до якого вона не зобов'язана автоматично виконувати вимоги правових актів Європейського Союзу. Це також стосується і кримінально-правових положень взагалі та у сфері захисту статевої свободи та статевої недоторканості зокрема. Відповідно положення вищевказаної Директиви не є обов'язковими для виконання, але вони можуть бути імplementовані, якщо держава висловила згоду та відповідне бажання. Одночасно із цим у Кримінальному кодексі Данії [18] існує низка кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за посягання на статеву недоторканість дітей:

- відповідно до § 222, особа, яка має статеві зносини з дитиною до 15 років, карається позбавленням волі на строк до 8 років, якщо діяння не підпадає під § 216, ч. 2. Якщо винний досяг мети статевих зносин шляхом використання своєї фізичної або психологічної переваги, застосовуючи: примус, або погрози, покарання може бути підвищене до 12 років позбавлення волі. При визначенні покарання обтяжуючою обставиною є використання фізичної або психологічної переваги;

- відповідно до § 223, особа, яка має статеві зносини або іншим непристойним чином посягає на статеву недоторканність особи до 18 років, якщо ця особа є: пасинком/падчеркою, прийомною дитиною, або передана винному для навчання чи виховання, карається штрафом або позбавленням волі до 4 років. Те саме покарання застосовується до особи, яка, зловживаючи перевагою у віці та досвіді, спонукає особу до 18 років до статевих зносин;

- відповідно до § 224, особа, яка сприяє тому, щоб особа до 18 років: за оплату або обіцянку оплати вступила у статеві зносини з клієнтом, карається штрафом або позбавленням волі до 6 років. Клієнт, який за оплату має статеві

зносини з особою до 18 років, карається штрафом або ув'язненням на строк до 2 років;

- відповідно до § 226, особа, яка виготовляє або записує сексуальні матеріали (фото, відео тощо) із зображенням особи до 18 років з метою їх продажу або поширення, карається штрафом або позбавленням волі до 6 років;

- відповідно до § 227, особа, яка сприяє участі особи до 18 років у виставі сексуального характеру, карається штрафом або позбавленням волі до 6 років. Глядач такої вистави карається штрафом або до 2 років позбавлення волі;

- відповідно до § 231, особа карається штрафом або позбавленням волі до 2 років, якщо вона: систематично або шляхом маніпуляції з використанням переваги у віці та досвіді встановлює відносини з особою до 18 років з метою вчинення щодо неї сексуального злочину;

- відповідно до § 232, особа, яка непристойною поведінкою порушує статеву недоторканність, карається: штрафом або позбавленням волі до 2 років, а якщо це вчинено щодо дитини до 15 років – до 4 років позбавлення волі. При визначенні покарання враховується особлива образливість і тяжкість правопорушення.

Фактично схожий на домагання склад кримінального правопорушення передбачений у § 231 КК Данії. Одночасно із цим варто звернути увагу, що підхід до формування об'єктивних ознак такого протиправного діяння дещо відрізняється від попередніх розглянутих кримінальних законодавств інших зарубіжних країн. Така конструкція кримінально-правової норми є найбільш неприйнятною з усіх попередньо розглянутих. По-перше, поняття «маніпуляції» є дуже широким, а тому потенційно створює суб'єктивний підхід до встановлення обставин кримінального правопорушення. По-друге, мету вчинення сексуального злочину у контексті такої кримінально-правової норми також важко встановити та доказати, чому сприяють недостатньо визначені форми реалізації об'єктивної сторони. По-третє, логічним

висновком є часткове недотримання рекомендації міжнародної та європейської спільноти (що, відповідно, є правом Данії).

Близьким до Данського є досвід *Швеції*. На відміну від Данії, Швеція виконує вимоги Директиви, намагаючись максимально адаптувати кримінальне законодавство під законодавство Європейського Союзу. Відповідно до Кримінального кодексу Швеції, караються такі види кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей [2]:

– відповідно до § 6, особа, яка щодо дитини до 15 років, або щодо дитини до 18 років за обставин, передбачених § 4 ч. 2, вчиняє іншу сексуальну дію, ніж зазначені у §§ 4 і 5, засуджується за сексуальне посягання на дитину до позбавлення волі на строк від 6 місяців до 2 років. Те саме застосовується до особи, яка неналежним чином схиляє дитину до виконання або терпіння такої дії. Якщо злочин менш тяжкий – покарання до 1 року позбавлення волі. Якщо злочин тяжкий – покарання від 1 року 6 місяців до 6 років позбавлення волі. При оцінці тяжкості враховується, зокрема: чи є винний близькою особою дитини або зловживав своїм становищем чи довірою, чи брало участь кілька осіб, чи мав злочин характер жорстокої експлуатації (з урахуванням способу, віку дитини тощо);

– відповідно до § 7, особа, яка (в інших випадках, ніж передбачено вище): має вагінальні статеві зносини зі своєю дитиною або її нащадком, карається позбавленням волі до 2 років. Особа, яка має вагінальні статеві зносини зі своїм повнорідним братом/сестрою, карається позбавленням волі до 1 року. Це не застосовується, якщо особа була примушена або іншим чином неправомірно змушена;

– відповідно до § 8, особа, яка сприяє або використовує участь дитини до 15 років для створення зображень сексуального характеру, карається за експлуатацію дитини для сексуального позування до 2 років позбавлення волі. Також карається той, хто: ставить дитину у таке становище або використовує те, що це зробила інша особа. Правило також застосовується до дітей 15–18

років, якщо це може зашкодити їх здоров'ю або розвитку. Враховується: масштаб діяльності, отримання значного прибутку, жорстока експлуатація дитини;

– відповідно до § 9, особа, яка змушує дитину до 18 років за винагороду: виконати або терпіти сексуальну дію, карається за експлуатацію дитини шляхом купівлі сексуальних послуг позбавленням волі від 6 місяців до 4 років. Менш тяжкий випадок – до 1 року. Це також застосовується, якщо винагорода: обіцяна або надана третьою особою;

– відповідно до § 10, особа, яка вчиняє сексуальні доторкання щодо дитини віком до 15 років, або схиляє дитину до виконання чи участі у діях сексуального характеру, карається за сексуальне посягання (сексуальне домагання) щодо дитини позбавленням волі на строк до 2 років. Те саме застосовується до особи, яка вчиняє діяння, передбачене частиною другою, щодо дитини до 15 років. Особа, яка оголюється перед дитиною у спосіб, що може викликати обурення або дискомфорт, або іншими словами чи діями посягає на сексуальну недоторканність особи, карається за сексуальне домагання штрафом або позбавленням волі на строк до 2 років. Якщо злочин, передбачений першою частиною, є тяжким, особа засуджується за тяжке сексуальне посягання щодо дитини до позбавлення волі від 6 місяців до 3 років. При визначенні, чи є злочин тяжким, особливо враховується: чи брали участь кілька осіб, чи інші особи сприяли вчиненню посягання, чи винний, з огляду на малий вік потерпілого або інші обставини, проявив особливу жорстокість або безжальність.

– відповідно до § 10a, особа, яка з метою вчинення злочину проти дитини до 15 років (за §§ 4, 5, 6, 8 або 10): пропонує або домовляється про зустріч із дитиною, карається за контакт з дитиною з сексуальною метою (грумінг): штрафом або до 2 років позбавлення волі.

Однак, як видається із аналізу наведених положень, шведський законодавець також не передбачив такої обов'язкової ознаки як вчинення хоча б однієї дії, спрямованої на забезпечення зустрічі із дитиною. У

Кримінальному кодексі *Норвегії* також передбачено низку схожих видів кримінальних правопорушень, зокрема [10]:

– відповідно до § 301, особливо тяжке зґвалтування дитини до 14 років карається позбавленням волі на строк до 21 року. Те саме застосовується, якщо винний раніше був засуджений за діяння, передбачені §§ 291, 294 або 299. При визначенні, чи є зґвалтування тяжким, особливо враховується: а) чи було воно вчинене кількома особами спільно, б) чи було вчинене особливо болісним або особливо принизливим способом, с) вік потерпілого на момент вчинення діяння, d) чи мали місце повторні зловживання, е) чи призвело діяння до смерті або значної шкоди здоров'ю потерпілого. Інфекційне захворювання, що передається статевим шляхом, завжди вважається значною шкодою здоров'ю відповідно до цього параграфу;

– відповідно до § 302, особа, яка має статеві зносини з дитиною віком від 14 до 16 років, карається позбавленням волі на строк до 6 років, якщо діяння не підпадає під інші положення. Так само карається той, хто: змушує дитину виконувати дії, що відповідають статевим зносинам щодо себе;

– відповідно до § 303 тяжке порушення, передбачене § 302 карається позбавленням волі на строк до 15 років. Те саме застосовується, якщо особа раніше була засуджена за діяння, передбачені §§ 291, 299 або 302. При визначенні тяжкості враховується: а) чи вчинено діяння кількома особами спільно, б) чи було воно вчинене особливо болісним або принизливим способом, с) чи призвело діяння до смерті або значної шкоди здоров'ю. Інфекційне захворювання, що передається статевим шляхом, також вважається значною шкодою здоров'ю;

– відповідно до § 304, особа, яка вчиняє сексуальні дії з дитиною до 16 років, карається позбавленням волі на строк до 3 років, якщо діяння не підпадає під § 299;

– відповідно до § 305, штрафом або позбавленням волі на строк до 1 року карається той, хто: а) словами або діями проявляє сексуально образливу чи іншу непристойну поведінку у присутності або щодо дитини віком до 16

років, б) примушує або схиляє дитину до 16 років до прояву сексуально образливої чи іншої непристойної поведінки, якщо діяння не підпадає під більш суворі положення;

– відповідно до § 306, штраф або позбавлення волі на строк до 1 року застосовується до того, хто: домовився про зустріч з дитиною до 16 років, з умислом вчинити щодо неї діяння, передбачене §§ 299–304, § 305(b) або § 311 ч. 1(a), і прибув до місця зустрічі або до місця, звідки це місце можна спостерігати;

– відповідно до § 307, для норм §§ 299–306: незнання точного віку дитини не звільняє від відповідальності, якщо особу можна дорікнути за таке незнання. Для § 295(c) та §§ 309 і 310 діє те саме правило: відсутність знання про вік не звільняє від відповідальності, якщо особа діяла недбало;

– відповідно до § 308, покарання за злочини, передбачені: §§ 299–304, § 305(b) (другий варіант), § 306 може: не застосовуватися, або бути зменшене нижче мінімального рівня (§ 300), якщо учасники є приблизно рівними за віком і розвитком;

– відповідно до § 309, штраф або позбавлення волі на строк до 2 років застосовується до того, хто: а) отримує для себе або іншого згоду на сексуальний акт чи іншу сексуальну дію з особою до 18 років шляхом оплати або обіцянки оплати, б) отримує згоду на сексуальний акт чи дію, якщо оплата була надана або обіцяна іншою особою, с) у спосіб, зазначений у пунктах а або б, змушує особу до 18 років виконувати дії, що відповідають статевому акту щодо себе. Якщо діяння вчинене особливо принизливим способом, і не підпадає під більш суворі норми: покарання – до 3 років позбавлення волі;

– відповідно до § 310, штраф або позбавлення волі на строк до 3 років застосовується до того, хто: переглядає матеріали, що містять елементи сексуального насильства над дітьми, або тих, що сексуалізують дітей.

Отже, з усіх проаналізованих підходів до криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей, представлених у кримінальних законодавствах скандинавських держав (Данія, Швеція та Норвегія), саме досвід Норвегії

видається максимально позитивним. По-перше, Норвегія – єдина з трьох країн, яка передбачила, що особа, котра пропонує дитині зустріч для вчинення дій сексуального характеру, повинна прибути до місця зустрічі або до місця, звідки його можна спостерігати. По-друге, у кримінальному законодавстві передбачено пряму вказівку на те, що незнання точного віку дитини не звільняє кримінального правопорушника від відповідальності. По-третє, законодавством Норвегії також передбачено спеціальну підставу для звільнення від кримінальної відповідальності за домагання – вік кримінального правопорушника, який має бути наближений до віку потерпілої особи.

Учені, які розглядають зарубіжний досвід кримінально-правової протидії домаганням дитини для сексуальних цілей звертають увагу на заходи, що передбачені законодавством Філіппін. Філіппінське законодавство регулює поняття «grooming» (підготовка/схиляння) та «luring» (заманювання) дитини. Положення, викладені у ст. 3 (h), (i) Закону про боротьбу з дитячою порнографією (АСРА), надають можливість визначити зміст таких понять: «Grooming» означає дії, спрямовані на підготовку дитини або особи, яку правопорушник вважає дитиною, до сексуальної діяльності чи сексуальних відносин шляхом передачі будь-якої форми дитячої порнографії. Це включає онлайн-зваблення або зваблення будь-якими іншими способами. «Luring» означає встановлення контакту за допомогою комп'ютерної системи з дитиною або особою, яку правопорушник вважає дитиною, з метою сприяння вчиненню сексуальних дій або створенню будь-якої форми дитячої порнографії. Визначення терміна «grooming» є більш конкретним і вузьким порівняно з міжнародним правом та правом Південної Африки, оскільки воно охоплює лише підготовку дитини до сексу шляхом передачі дитячої порнографії, а не комунікацію загалом. Водночас воно є ширшим за міжнародні стандарти, оскільки включає як онлайн-, так і офлайн-діяльність, а також ситуації, коли правопорушник готує особу, яку він/вона вважає дитиною. Поняття «luring» визначено ширше, ніж у міжнародному праві,

оскільки: не вимагається конкретна пропозиція (достатньо самого факту комунікації), не потрібна матеріальна дія, що веде до зустрічі, охоплюються випадки, коли правопорушник лише вважає, що спілкується з дитиною. Термін «комп'ютерна система» у законі не визначений, тому можна припустити, що він не тотожний поняттю ІКТ. Відповідно до ст. 4 (h) АСРА, забороняється вчинення дій із заманювання або підготовки дитини. Одночасно вченими робиться висновок, що немає обґрунтованих підстав розділяти загальновизнане на міжнародному рівні правопорушення «grooming» на «grooming» і «luring», а також обмежувати «grooming» лише демонстрацією дитячої порнографії [14].

Із такою позицією доцільно погодитись, оскільки в українському кримінальному законодавстві наявне наразі визначення меж домагання дитини для сексуальних цілей є повною мірою виваженим та враховує всі актуальні способи вчинення такого кримінального правопорушення. До цього треба також додати, що Директива також не передбачає такого поділення, що зумовлено прагненням унеможливити різне тлумачення фактично схожих дій та встановлення різних меж кримінальної відповідальності та покарання за їх вчинення.

Однак вчені справедливо вважають, що держави повинні заохочувати проведення досліджень. Існує значний дефіцит даних щодо грумінгу, вчиненого із використанням технологій, який необхідно усунути. Актуальна інформація про те, як, де і як часто вчиняються такі злочини, сприятиме розробці рішень, заснованих на доказах і наукових дослідженнях, для захисту дітей і запобігання таким злочинам. Дані про злочини, пов'язані з грумінгом, вчиненим із використанням технологій, мають бути доступними для організацій, фахівців і широкої громадськості. Відкритий доступ до даних підвищить обізнаність про поширеність і характер таких злочинів та сприятиме формуванню ефективних заходів реагування. Звітування має бути прив'язаним до конкретних платформ. Потрібно розкривати, які саме платформи використовувалися правопорушником для контакту з дітьми та

вчинення злочину. Це дозволить визначити, які платформи використовуються, як часто і чому, а також стане основою для ефективної співпраці з цими платформами з метою розробки спільних рішень. За останні десятиліття багато країн зіткнулися зі зростанням кількості випадків сексуального насильства щодо дітей, особливо із використанням Інтернету. Оскільки онлайн-середовище, зокрема соціальні мережі, дедалі більше інтегрується в життя дітей з раннього віку, виникає потреба в освіті для дітей, учителів і батьків у таких сферах: держави повинні впроваджувати регулярне навчання навичкам цифрової безпеки, адаптоване до віку дітей, як частину національної шкільної програми, починаючи з початкової школи. Програми цифрової безпеки мають включати модулі до курсів сексуальної освіти, що охоплюють онлайн-середовище, пояснюють основні поняття, а також типові моделі поведінки правопорушників і дії, які слід вжити у випадку підозри, що дитина або хтось із її знайомих може бути об'єктом таких дій. Водночас навчальні програми повинні протидіяти звинуваченню жертви та забезпечувати розуміння дітьми, що насильство ніколи не є їхньою провиною і їм нема чого соромитися. Це сприятиме тому, що більше дітей повідомлятимуть про випадки грумінгу і насильства [12].

Таким чином, проведені дослідження дозволили встановити, що кримінальні законодавства більшості держав-членів Європейського Союзу мають схожі конструкції кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей. Основною різницею є вік потерпілої особи, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також вид та розмір покарання. *Як видається за результатами аналізу до позитивного досвіду доцільно віднести:* 1) встановлення способу вчинення домагання як кваліфікуючої ознаки (Іспанія); 2) встановлення спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей (Норвегія).

Висновки до 1 розділу

1. Виокремлено важливі періоди розвитку законодавства щодо захисту суспільних відносин у сфері забезпечення статевої недоторканості дітей: 1) ***стародавній період*** – встановлення первинних заборон на вчинення типових видів кримінальних правопорушень проти статевої свободи – зґвалтування, одностатевих зносин тощо, а також нетипових – пов’язаних із особливостями функціонування жіночого організму; 2) ***період зародження середньовічної української державності – східнослов’янської монархії Київської Русі*** – віддання переваги у вирішенні низки важливих державних справ церкві, розмежування видів статевих правопорушень на ті, що караються державою та ті, що знаходяться у віданні церкви; 3) ***період перебування українських земель у складі Литви та Речі Посполитої*** – поступове закріплення принципу справедливості, що забезпечувалось унеможливленням притягнення до кримінальної відповідальності за статеві протиправні діяння осіб, які мали високий соціальний статус; поступове формування інституту звільнення від кримінальної відповідальності; 4) ***період Гетьманщини*** – удосконалення системи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак статевих кримінальних правопорушень, зокрема – нормативне закріплення кваліфікованого складу кримінального правопорушення – вчинення статевого кримінального правопорушення військовослужбовцем; 5) ***період перебування українських земель у складі Російської імперії*** – продовження роботи над удосконаленням складів статевих кримінальних правопорушень, приділення особливої уваги кримінально-правовій забороні девіантної сексуальної поведінки; 6) ***період радянського тоталітарного режиму*** – поступове формування системи статевих кримінальних правопорушень в межах посягань на життя, здоров’я, честь та гідність особи; закріплення можливості вважати дитину потерпілою від статевого злочину; 7) ***сучасний період*** – закріплення поняття статевої недоторканості дитини; криміналізація статевих кримінальних правопорушень щодо дитини в межах окремих кримінально-

правових норм та як кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак інших протиправних діянь; приведення кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за статеві кримінальні правопорушення до вимог міжнародних та європейських правових документів.

2. Констатовано, що основною підставою для криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей є виконання державою міжнародно-правових зобов'язань, а саме – положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Щодо суспільної небезпечності вказаного діяння, підсумовано, що до криміналізації вказаного кримінального правопорушення більшість таких діянь кваліфікувались за різними кримінально-правовими нормами, здебільшого за ст. 156 КК України – розбещення неповнолітніх. Вказане, а також відносна латентність таких випадків, зумовлена віктимною поведінкою малолітніх та неповнолітніх жертв ускладнювало своєчасне встановлення реального кількісного показника домагань дитини для сексуальних цілей. Одночасно із цим, аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень дозволив встановити, що незначна кількість вироків у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 156-1 КК України свідчить про окремі проблеми у кваліфікації таких суспільно небезпечних діянь, що зумовлює потребу в удосконаленні меж криміналізації та пеналізації домагання дитини для сексуальних цілей.

3. Встановлено, що кримінальне законодавство більшості держав-членів Європейського Союзу мають схожі конструкції кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей. Основною різницею є вік потерпілої особи, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також вид та розмір покарання. За результатами аналізу до позитивного досвіду визначено доцільним віднести: 1) встановлення способу вчинення домагання як кваліфікуючої ознаки (Іспанія); 2) встановлення спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей (Норвегія).

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 156-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом [76]. Склад кримінального правопорушення охоплює такі елементи як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Відповідно, відсутність будь-якого із перелічених елементів є підставою для закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України [77] – через відсутність в діянні складу кримінального правопорушення. Таким чином, помилковим буде стверджувати, що той, чи інший елемент складу кримінального правопорушення має різну цінність та значення для кваліфікації. Одночасно із цим, не можна не відзначити, що окремі елементи закладені в основу формування структури Особливої частини кримінального законодавства. Таким елементом є об'єкт кримінального правопорушення.

Традиційно в науці кримінального права під об'єктом кримінального правопорушення розуміються суспільні відносини, які охороняються законом та на які здійснюється кримінально протиправний вплив. Усі кримінально-правові норми, якими встановлено кримінальну відповідальність за різні види протиправних діянь, диференційовані у кримінальному законодавстві по розділах, відповідно до родового об'єкту – сукупності тих суспільних відносин, на які здійснюється суспільно небезпечний вплив. У такий спосіб законодавець не тільки упорядкував кримінальні правопорушення, а й надав можливість застосовувати диференційовані в залежності від ступеню суспільної небезпечності принципи їх пеналізації.

Проте до сьогодні низка вчених не підтримує теорію «об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини», пропонуючи вважати об'єктом цінності, блага або інтереси. Із цього приводу слушною є думка В.Я. Тація, який вказує, що аналізуючи критичні зауваження на адресу теорії об'єкта злочину як суспільних відносин, є можливим не погодитися з тим, що ця концепція є пережитком минулого або штучно створеним постулатом радянських часів, як це нерідко відзначають противники теорії суспільних відносин. На погляд ученого, категорія «суспільні відносини», якою охоплюються відносини між людьми, що існують у суспільстві й регулюються різноманітними соціальними нормами, є філософською (або соціологічною) і не має безпосереднього відношення до певного історичного періоду. Крім того, вона використовується не лише у кримінальному праві, а й в інших галузях права. Зокрема, саме через суспільні відносини визначається предмет таких галузей права та законодавства, як цивільне, господарське, конституційне тощо [122, с. 134].

Підтримуючи думку вченого, необхідно відзначити, що теорія суспільних відносин як об'єкту кримінального правопорушення є більш ефективною для використання як у кримінально-правовій доктрині, так і у правотворчій діяльності, оскільки вона видається ширшою відносно інших. Це може бути пояснено з точки зору того, що і цінності, й блага входять у структуру суспільних відносин.

У філософській і правовій науці найпоширенішою є думка, згідно з якою структурними елементами суспільних відносин є: 1) суб'єкти (носії) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин. Структура будь-яких суспільних відносин завжди незмінна. Включення в структуру яких-небудь інших, органічно не властивих їй елементів (наприклад, зовнішніх умов виникнення відносин), як і виключення з її складу будь-якого його обов'язкового елемента, веде до того, що відношення втрачається як таке, зникає чи підмінюється якимись іншими, більш загальними поняттями. З

іншого боку, розглядаючи структуру суспільних відносин, слід відзначити, що вона являє собою не просту суму складових її частин, а цілісну систему елементів, які її утворюють і які відповідним чином взаємозалежні і взаємодіють між собою [75, с. 97-98].

Отже, визначення об'єктом кримінального правопорушення суспільних відносин дозволяє більш широко підходити до тлумачення ознак кримінального правопорушення, а також меж кваліфікації. Наприклад, одним із структурних елементів суспільних відносин є їх носії – учасники суспільних відносин, встановлення соціальних функцій яких часто визначають конкретні суспільні відносини, які є об'єктом протиправного діяння [75, с. 98]. В контексті досліджуваної кримінально-правової норми такими учасниками є повнолітня особа та особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Взаємодія таких учасників суспільних відносин у сфері статевої свободи та статевої недоторканості, яка є забороненою кримінальним законодавством, відтворює протиправність поведінки дорослої особи щодо статевої недоторканості дитини, тим самим визначаючи родовий об'єкт кримінального правопорушення.

У контексті вказаного виникає закономірне питання: чи можливо було б побудувати таку складну систему взаємозалежних елементів в межах об'єкту кримінального правопорушення, якби вони зводились виключно до благ та цінностей, які, очевидно, є окремими одиничними правовими явищами? Як видається, відповідь має бути негативною. Однак, можна виокремити думки вчених, які взагалі демонструють диференційований підхід до тлумачення поняття об'єкту у кримінальному праві України.

Так, наприклад, П.П. Андрушко розмежовує поняття «об'єкту кримінально-правової охорони» та «об'єкту конкретного злочину». Вчений вказує, що об'єкт кримінально-правової охорони – це ті цінності, які законодавцем беруться під охорону шляхом прийняття кримінально-правової норми, тобто цінності, які потенційно можуть стати об'єктом злочину (злочинного посягання). Такими цінностями, на переконання вченого, є: 1)

права, свободи і правоохоронювані інтереси фізичних осіб, правоохоронювані інтереси юридичних осіб, суспільства (громадські інтереси), територіальних громад, об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування та держави; 2) потерпілі (фізичні та юридичні особи, суспільство і держава); 3) соціальні зв'язки між членами суспільства з приводу реалізації належних їм прав, свобод та інтересів, у тому числі у формі правовідносин у разі їх врегулювання нормами права. Об'єктом конкретного злочину може бути частина цінностей, які є об'єктом кримінально-правової охорони кримінально-правової норми, а об'єктом «злочинного посягання» є соціальні цінності, цілеспрямоване посягання на які здійснюється шляхом вчинення умисних діянь [26, с. 10].

Виходячи із тлумачення першої дефініції, можна підсумувати, що всі три перелічені групи цінностей відтворюють структуру суспільних відносин у її традиційному розумінні. Щодо поняття об'єкту конкретного злочину, необхідно відзначити, що видається помилковим виокремлення частини цінностей. Вказане може бути пояснено тим, що певна частина із сукупності тотожних цінностей не може вважатись повноцінним об'єктом кримінально протиправного посягання. Наприклад, якщо особа вчиняє домагання дитини для сексуальних цілей вона посягає на статеву недоторканість потерпілого, яка є безпосереднім об'єктом цього конкретного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України та другим елементом родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом IV Особливої частини. Одночасно із цим і статевая свобода (як категорія, яка використовується для дорослих осіб), і статевая недоторканість (яка використовується щодо дітей) фактично відтворюють однотипну сукупність прав та свобод, які захищаються кримінальним законодавством. Наведене ще раз доводить доцільність та ефективність теорії «об'єкт – суспільні відносини»

Втім, погоджуючись із висловленою Є.В. Фесенком думки щодо того, що взагалі в обмежених обсягом наукових працях, предметом дослідження яких є окремий склад злочину, неможливо вирішити фундаментальні кримінально-правові проблеми, тим паче – новачкам у науці, а також

враховуючи описаний вченим досвід авторки однієї з кандидатських дисертацій по прикладній темі, яка, маючи досить солідний досвід викладацької роботи, констатувала, що проблема об'єкта є предметом самостійних глибоких досліджень, тому вона обмежилася лише стислим поясненням щодо вибору концепції, яка, на її погляд, є більш прийнятною, і ретельно розглянула при цьому питання щодо об'єкта конкретного злочину [130], видається доцільним підвести підсумки щодо змісту поняття об'єкта кримінального правопорушення. Отже, в контексті цього дослідження видається доцільним використовувати традиційну концепцію, відповідно до якої об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини. Із урахуванням розміщення ст. 156-1 у розділі IV Особливої частини КК України очевидним висновком є те, що родовим об'єктом такого кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері забезпечення статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Д.О. Куковинець вказує, що такі групи суспільних відносин хоча і мають взаємопов'язаний та взаємообумовлений характер, проте їх існування є відносно самостійним, таким, що відображає різні аспекти сфери сексуальної взаємодії. Зважаючи на викладене, вчена вбачає за доцільне відійти від усталеного підходу до розуміння родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом IV Особливої частини КК, як суспільних відносин щодо забезпечення статевої свободи та статевої недоторканості. На її думку, родовим об'єктом домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК), так само як й інших кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена IV розділом Особливої частини КК, є суспільні відносини, що забезпечують безпеку сексуальних стосунків між людьми. Під «безпекою сексуальних стосунків між людьми» варто розуміти стан захищеності у сфері сексуальних відносин від різних проявів сексуальної експлуатації та сексуального насильства, спрямованих на задоволення сексуального потягу. У підсумку вчена пропонує назву розділу

IV Особливої частини КК викласти у такий спосіб: «Кримінальні правопорушення проти безпеки сексуальних стосунків між людьми» [80].

Схожа позиція висловлюється та реалізується у проєкті нового КК України членами робочої групи. Так, вчені пропонують таку назву відповідного розділу: «Кримінальні правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості людини». Зауважується, що цей розділ, в цілому, зберігає наступність з положеннями розділу IV Особливої частини чинного КК, реформованими в останні роки на виконання зобов'язань за Стамбульською і Ланцаротською конвенціями. Водночас положення цього розділу мають й низку новацій, що обумовлені як виправленням окремих неточностей, допущених у чинному КК, так і подальшим розвитком пізнання проблематики відповідальності за ці кримінальні правопорушення. Вказується, що передусім слід звернути увагу на уточнення родового об'єкта цих кримінальних правопорушень: на відміну від чинного КК у Проєкті КК ним визнається не статевая свобода чи статевая недоторканість, а сексуальна свобода чи сексуальна недоторканість людини. Ця новела обумовлена двома аргументами. По-перше, визначення їхнього об'єкта через категорію «статеві» акцентує виключно на фізіологічній складовій цих посягань, тоді як шкода, що заподіюється ними, є значно ширшою і стосується сексуальності як психо-фізіологічної властивості людини. По-друге, людських статей усього дві – жінки та чоловіки, – тоді як сексуальна різноманітність є значно більш варіативною, а відтак потерпіла особа може зазнавати шкоди таким складовим її сексуальності, які не завжди збігаються з її статевою належністю [112, с. 202].

Із таким підходом можна погодитись, оскільки у міжнародних та європейських правових документах, як правило, також застосовується поняття «сексуального насильства», «сексуальної експлуатації» та «діяльності сексуального характеру» [70]. Виключенням є ч. 2 ст. 16 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, де зазначено, що Сторони вживають необхідних

законодавчих або інших заходів для запровадження або підтримки лікувальних програм, спрямованих на профілактику рецидивів з боку правопорушників, зокрема з боку осіб, що вчинили статеві злочини [69].

Ще одним аргументом на користь доцільності використання поняття «сексуальної свободи» та «сексуальної недоторканості» є широке використання у правовій науці, а також європейському законодавстві дефініції «вік сексуальної згоди». Так, зокрема у Директиві 2011/93/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу із сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією, а також про заміну Рамкового рішення Ради 2004/68/ПВВС вказано, що вік сексуальної згоди» означає вік, нижче якого, відповідно до національного законодавства, заборонено вступати в сексуальні відносини з дитиною [5].

Відповідно, міжнародні та європейські зобов'язання, визначені та узагальнені у низці правових документів, а також зміст поняття «статевої свободи/статевої недоторканості», який фактично обмежує сферу його застосування (оскільки пряме тлумачення свідчить про те, що така свобода визначається статевою приналежністю, а не сферою сексуальних відносин) зумовлюють доцільність змінити назву відповідного розділу КК України на запропоновану у проєкті нового кримінального законодавства України. Отже, *родовим об'єктом домагання дитини для сексуальних цілей мають бути суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи.*

Найбільш істотне значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності має безпосередній об'єкт злочину. Під ним слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину. Із цього визначення передусім випливає, що безпосереднім об'єктом, так само як загальним і родовим, можуть визнаватися тільки суспільні відносини, а не будь-які блага і цінності. Тому необґрунтованими видаються спроби

підмінити суспільні відносини, що виступають об'єктом злочину, будь-якими іншими соціальними явищами: «елементами суспільних відносин», їх «матеріальним виразом», тим, що стоїть за безпосереднім об'єктом; охоронюваними кримінальним законом «умовами нормального функціонування соціального встановлення» та ін. При такому визначенні безпосереднього об'єкта він ніби випадає із цілісної системи суспільних відносин [75, с. 106].

Сутність будь-якого кримінального правопорушення полягає в тому, що воно посягає на основний безпосередній об'єкт. Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення є основною його сутністю. Виділення безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення, як основного полягає в тому, що він є найціннішим з точки зору охорони суспільних відносин. Однак для законодавства про кримінальну відповідальність це не головне, оскільки головна роль основного об'єкту полягає в правильності кваліфікації і визначення місця конкретної норми в системі законодавства. Аналізуючи безпосередній об'єкт кримінального правопорушення слід зазначити, що він не є його сутністю, але разом з основним об'єктом він заподіює, або ставить під загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам. Класифікація безпосередніх об'єктів кримінального правопорушення має важливе наукове та практичне значення для кваліфікації злочинного діяння. Лише по безпосередньому об'єкту може проводитись кваліфікація злочинного діяння, а тому важливо його встановити першим серед інших об'єктів. Одним з важливих питань кваліфікації кримінальних правопорушень є в першу чергу встановлення основного безпосереднього об'єкта, а потім додаткових безпосередніх об'єктів. Правильна кваліфікація злочинного діяння вирішує багато практичних питань призначення і відбування покарання та дає можливість уникати судових помилок [47].

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є статеві (сексуальні) недоторканість дітей. Цей підхід надає можливість відмежувати такі діяння від тотожних, але

таких, що мають інший об'єкт посягання. Наприклад, це стосується кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 149 КК України, коли особа із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій вербує дитину для подальшої сексуальної експлуатації. У такому випадку розмежування відбувається за безпосереднім об'єктом – у першому випадку особа посягає на статеву (сексуальну) недоторканість дитини, у другому – на її волю.

У кримінальних правопорушеннях, які одночасно посягають на два чи більше безпосередніх об'єкти, виділяються основний (головний) безпосередній і додатковий безпосередній об'єкти. Основний безпосередній об'єкт знаходиться в межах родового об'єкта і є суспільними відносинами, на які в першу чергу посягає кримінальне правопорушення. Додатковий безпосередній об'єкт – це ті суспільні відносини, посягання на які здійснюється чи може здійснюватися одночасно з посяганням на основний безпосередній об'єкт [123, с. 210].

Аналіз вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей надає підставу для констатації, що у більшості випадків, окрім статевої недоторканості кримінальний правопорушник також спричиняє шкоду фізичному та психічному здоров'ю, а також нормальному розвитку дитини.

Із цього приводу О.В. Письменська висловлює переконання, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 155 – 156-1 КК України, будучи об'єднані в одну видову групу кримінальних правопорушень (усі вони нарівні забезпечують кримінально-правову охорону нормального статевого розвитку неповнолітніх), повинні встановлювати приблизно однаковий набір ознак, що кваліфікують ці кримінальні правопорушення. Вчена вважає, що не повинно бути істотної різниці між цими ознаками. На сьогодні ж така різниця простежується. По-перше, це стосується такої ознаки, як вчинення кримінального правопорушення групою осіб. Відповідна ознака кваліфікує

домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України), щоправда якщо група осіб діяла за попередньою змовою. Якщо вчинення домагання дитини для сексуальних цілей (тобто з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій) групою осіб підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого, то тим більше вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України), а також розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України) так само повинні у своїх кваліфікованих складах містити відповідну ознаку. Можна лише зробити застереження стосовно доцільності відмови від попередньої змови, адже специфіка розгляданих кримінальних правопорушень є такою, що їх вчинення групою осіб (попри таку змову) є рівно небезпечною з позиції потерпілої особи і на кваліфікацію впливати не повинна [97, с. 102].

Із такою позицією можна не погодитись. Під час криміналізації суспільно небезпечного діяння враховується ступінь його суспільної небезпечності та поширеності. Домагання дитини для сексуальних цілей часто вчиняється з метою створення порнографічних предметів та або супроводжується їх розповсюдженням (на що вказують наявні вироки). Відповідно створення порнографічних предметів також, здебільшого, вчиняється у складі групи осіб/організованих груп або злочинних організацій. Ймовірно саме це зумовило доцільність встановлення такої кваліфікуючої ознаки і для діяння, передбаченого ст. 156-1 КК України. Метою такого законодавчого рішення було забезпечення можливості суду обирати більш суворі види та розміри покарань. Відповідно для вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, котре не характеризується відсутністю добровільної згоди така кваліфікуюча ознака не має кримінально-правового значення. Це стосується і розбещення неповнолітніх, оскільки ступінь суспільної небезпечності не зміниться від кількості осіб, які вчинятимуть розпусні дії. Отже, вважати, що різниця в окремих кваліфікуючих ознаках кримінальних правопорушень проти статевої недоторканості дітей впливає на рівність забезпечення кримінально-правової

охорони їх нормального статевого розвитку або на можливість об'єднання таких діянь в одну видову групу видається недоцільним.

Вчена також вказує, що забезпечувати правову охорону нормального статевого розвитку неповнолітніх разом зі ст. 156 КК України також покликані: ст. 155 КК України (передбачає відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку) та ст. 156-1 КК України (передбачає відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей). При вчиненні цих правопорушень страждає або може постраждати відповідна сфера статевого розвитку осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, тобто віку, з якого особа може надавати так звану сексуальну згоду та здебільшого є статеві зрілою. При вчиненні цих кримінальних правопорушень, окрім іншого, їх суспільна небезпека проявляється у потенційній шкоді або заподіянні реальної шкоди фізичному (різні види фізичних ускладнень, які можуть мати тривалий вплив на здоров'я потерпілої особи) та психічному (посттравматичний стресовий розлад, депресії, тривожні розлади, фобії або інші емоційні проблеми) здоров'ю. Зважаючи на спільну правову природу, зазначені заборони сконцентровані в єдиному Розділі IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» Особливої частини КК України [97, с. 29].

Ураховуючи позицію вченої щодо фактичної схожості складів кримінальних правопорушень проти статевої недоторканості дітей, а також те, що в Єдиному державному реєстрі судових вироків у відкритому доступі наявні лише декілька вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України та із урахуванням факту того, що домагання дитини для сексуальних цілей за складом є похідним від розбещення неповнолітніх кримінальним правопорушенням (на що вказує номер кримінально-правової норми) задля аргументації щодо змісту додаткового безпосереднього об'єкта нижче буде наведено приклади за ст. 156 КК України:

– відповідно до вироку Буського районного суду Львівської області від 14 лютого 2019 року (провадження №1-кп/440/76/2019), ОСОБА_5 15 листопада 2018 року у період часу приблизно з 12.00 год. до 16.00 год., перебуваючи за місцем проживання, знаходячись в спальній кімнаті будинку, з метою задоволення власної статевої пристрасті, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, діючи умисно, протиправно, усвідомлюючи значення і суспільно-небезпечний характер своїх дій, направлених на порушення нормального фізичного, психічного та соціального розвитку малолітньої потерпілої, шляхом вчинення відносно неї розпусних дій сексуального характеру, достовірно знаючи, що вона є малолітньою особою, переконавшись в тому, що вдома нікого не має, з метою задоволення власної статевої пристрасті, ліг у своє ліжко з малолітньою, та використовуючи безпорадний стан потерпілої, який виражався в тому, що вона не могла правильно розуміти сутність та характер вчинюваних з нею розпусних сексуальних дій через вік, вчинив розпусні дії, чим поставив під загрозу нормальний моральний та фізичний розвиток малолітньої [35];

– відповідно до вироку Кіровського районного суду м. Кіровограда від 02.06.2022 (справа № 404/2081/22), 02.04.2022 року приблизно о 18-ій годині ОСОБА_3 знаходився у дворі будинку, де побачив біля під'їзду будинку раніше знайомих йому малолітніх дітей, які сиділи на лавці біля під'їзду. В цей час у нього виник злочинний умисел, спрямований на розбещення малолітніх дівчат шляхом задоволення власної статевої пристрасті у присутності останніх. Реалізуючи свій протиправний умисел, він підійшов до малолітніх та користуючись тим, що вони знайомі, запропонував зайти до нього додому та допомогти по господарству, за що дасть їм грошові кошти в сумі 500 грн. Малолітні погодились та всі разом пішли до обвинуваченого. В подальшому, ОСОБА_3, з метою задоволення своєї статевої пристрасті, усвідомлюючи, що вчиняє дії щодо малолітніх осіб, яким не виповнилося 14 років та маючи намір на вчинення дій сексуального характеру, які здатні викликати моральне розбещення останніх, порушити їх нормальний фізичний, психічний і

соціальний розвиток, діючи відкрито, стоячи в коридорі зазначеної квартири навпроти малолітніх потерпілих, вчинив дії сексуального характеру, а саме: будучи оголеним самотійно почав демонстративно задовольняти свою статеву пристрасть, займаючись мастурбацією на очах у малолітніх, поставивши під загрозу нормальний психологічний та соціальний розвиток останніх. В подальшому, малолітні залишили місце події [40];

— відповідно до вироку Деснянського районного суду м. Києва від 09.08.2023 року (справа № 754/5696/22), 15.09.2021р. приблизно в 10.10 годин ОСОБА_3, перебуваючи в туалеті першого поверху школи І-ІІІ ступеня №147 Деснянського району м. Києва по пр. Лісовому, 17-В в м. Києві, побачивши малолітню ОСОБА_8, яка перебувала в кабінці туалету, усвідомлюючи, що перед ним знаходиться малолітня особа, з метою повторного вчинення розпусних дій відносно малолітньої особи для задоволення власних статевих потреб, а саме дій сексуальної конотації, направлених на фізичне розбещення малолітньої, яке полягало в оголенні статевих органів потерпілої, скориставшись відсутністю сторонніх осіб поблизу, перегородив собою вихід малолітньої з вказаної кабінки та наказав їй підняти сукню до грудей, зняти колготки і нижню білизну, стати до нього боком та задом в оголеному вигляді, на що ОСОБА_8, будучи зляканою появою незнайомого чоловіка в жіночому туалеті та відсутністю можливості безперешкодного виходу за його межі, виконала вимоги ОСОБА_3, підняла сукню до грудей, зняла з себе колготи та нижню білизну, повернувшись до нього боком та спиною в оголеному вигляді, внаслідок чого ОСОБА_3, оглянувши статеві органи та оголені частини тіла потерпілої, задовольнив у такий спосіб свою статеву пристрасть, посягаючи при цьому на статеву та психічну недоторканість малолітньої, а також на нормальний фізичний і психічний її розвиток, після чого з місця вчинення кримінального правопорушення зник [36].

Отже, наведені вище обставини кримінальних правопорушень надають підставу для констатації, що окрім статевої недоторканості у її фізичному прояві у всіх випадках сторона обвинувачення та суд акцентували увагу на

тому, що кримінальний правопорушник посягав на нормальний розвиток дитини.

У контексті наведеного неможливо залишити поза увагою те, що низка вчених, які розглядали склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156 КК України (який, як було вище зауважено є схожим зі складом досліджуваного протиправного діяння, передбаченого ст. 156-1 КК України) мають протилежну викладеній точку зору. Так, наприклад, О.В. Письменська вказує, що основним безпосереднім об'єктом розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України) є нормальний статевий (сексуальний) розвиток неповнолітніх осіб, а додатковим (обов'язковим) – їхня статева недоторканість. З огляду на це, пропонується розмістити норму про розбещення неповнолітніх в окремому розділі, що групував би підстави відповідальності за посягання на інтереси дітей [97, с. 44]. Однак із таким підходом важко однозначно погодитись, у першу чергу – з огляду на тлумачення поняття «статевої недоторканості».

Так, наприклад, Т.Д. Лисько вказує, що статева недоторканість особи в кримінально-правовій доктрині і законодавстві України виступає безпосереднім об'єктом у складах більшості статевих кримінальних правопорушень, що передбачені розділом IV Особливої частини КК України. У цілому аналіз підходів до визначення цього термінологічного звороту дозволяє дійти висновку, що статева недоторканість – це заборона на вчинення будь-яких сексуальних діянь із залученням особи, яка не володіє статевою свободою. Статева недоторканість містить у собі не тільки правову, а й моральну заборону вступати у статеві зносини з особою, яка не володіє статевою свободою і не здатна самостійно приймати рішення про те, з ким і яким чином задовольняти свої фізіологічні потреби. Статева недоторканість неповнолітнього пов'язується з «віком сексуальної згоди», який встановлений у КК України на двох рівнях: абсолютна заборона на статеві зносини до чотирнадцяти років (згода потерпілої особи до уваги не береться) та заборона вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Інакше кажучи, особа, яка не досягла «віку

сексуальної згоди», гарантовано володіє статевою недоторканістю. При посяганні на статеву недоторканість шкода заподіюється нормальному статевому розвитку дитини. Таким чином, статева недоторканість виступає гарантією нормального статевого розвитку неповнолітнього, адже в цьому віці ще не завершений процес морального та фізичного розвитку [85, с. 186].

В.Ю. Омецинська вказує, що статева недоторканість – це заборона втручання у будь-якій формі у статеву сферу особи, яка не набула статевої свободи (не досягла встановленого законом шістнадцятирічного віку) або, будучи наділеною статевою свободою, втратила можливість її реалізації [94, с. 104].

Аналіз різних позицій вчених, а також міжнародних, наднаціональних та національних нормативно-правових актів надає можливість підсумувати, що поняття «статевої (сексуальної) недоторканості» є сукупним поняттям, що унеможлиблює його застосування у якості додаткового безпосереднього об'єкту. Аргументом вказаного можуть стати положення ст. 3 Конституції України, у якій вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [71], а також ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства», відповідно до якої кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності [111]. Наведені положення, а також те, що статева недоторканість забезпечує нормальний фізичний та психічний розвиток дитини, а не навпаки є, як видається, достатнім аргументом вважати, що вчиняючи домагання дитини для сексуальних цілей, особливо із урахуванням того, що у диспозиції ч. 1 ст. 156-1 КК України передбачено, що має бути вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулась, кримінальний правопорушник у першу чергу посягає на статеву недоторканність дитини, що має наслідком порушення нормального її розвитку. Таким чином, доцільно вважати, що статева недоторканість є основним безпосереднім об'єктом, а нормальний розвиток – додатковим безпосереднім об'єктом.

Вимоги, що кримінально-правова наука пред'являє до ознаки складу злочину, цілком поширюються і на деякі види потерпілих від злочинів. Отже, потерпілий є ознакою складу окремих злочинів. Потерпілі, які є ознаками складу певних видів злочинів, у межах загального вчення про склад злочину охоплюються загальним поняттям «потерпілий від злочину», під яким розуміється соціальний суб'єкт, благу, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої і на якого вказано в законі при формулюванні злочину певного виду. Потерпілого від злочину слід відмежовувати від предмета злочину. Поняття цих ознак складу злочину не співпадають між собою ані за змістом, ані за обсягом. Потерпілий – це соціальний суб'єкт, учасник соціальної взаємодії, суспільних відносин; предмет – це матеріальне чи ідеальне благо (річ або явище), з приводу якого існують певні відносини між соціальними суб'єктами. Відмінність потерпілого від предмета полягає й в тому, що першому злочин завжди заподіює шкоду, а другому – у разі вчинення злочину шкода може не заподіюватися. Потерпілий є ознакою складу злочину, що характеризує об'єкт злочину, тобто суспільне відношення, яке знаходиться під охороною кримінального закону і на яке посягає злочин. Завдяки вказівці на потерпілого визначаються як основні, так і додаткові об'єкти злочинів. Об'єкти злочинів можуть характеризувати в законі й такі ознаки як благо, суб'єктивне право, юридичний обов'язок, інтерес і регулятивна норма. У структурі об'єкта злочину потерпілий є суб'єктом (учасником) охоронюваного законом суспільного відношення, благу, праву чи інтересу якого злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої [114, с. 129-130].

У структурі об'єкта злочину потерпілий є суб'єктом (учасником) охоронюваного законом суспільного відношення, благу, праву чи інтересу якого злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої. Водночас у низці наукових досліджень поняття потерпілого ототожнюють із поняттям предмета злочину як факультативні ознаки об'єкта злочину. Ця теорія нівелює

значення людини, її життя та здоров'я як найбільшу цінність, що перебуває під охороною закону. Фактично таке ототожнення означає пропозицію відмовитись від концепції першочергової охорони найвищої соціальної цінності [136, с. 121].

Аналіз ст. 156-1 КК України дозволяє констатувати, що в межах цього кримінального правопорушення вік потерпілої особи є однією із основних ознак, необхідних для кваліфікації, що створює додатковий зв'язок потерпілого як факультативної ознаки об'єкту кримінального правопорушення із суб'єктивною стороною такого кримінального правопорушення – мети вчинення сексуальних дій саме щодо дитини. Аргументом щодо наведеної тези є наведений нижче приклад із судової практики.

Так, відповідно до вироку Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.11.2023 (справа № 369/11965/23), *органом досудового розслідування ОСОБА_5 обвинувачується в тому, що перебуваючи у с. Гореничі Бучанського р-ну Київської обл., усвідомлюючи, що ОСОБА_6 є малолітньою особою, ігноруючи принципи моральності, духовного і культурного життя суспільства та принципи статевої моралі в суспільстві, діючи умисно, маючи на меті вчинення розпусних дій щодо ОСОБА_6, які здатні викликати моральне розбещення останньої, порушити її нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток, за допомогою месенджеру «Telegram», близько 13 год 08 хв 14.05.2023 надіслав на адресу ОСОБА_6, яка перебувала за адресою: АДРЕСА_2, повідомлення з зображенням чоловічого статевого органу та відеофайл з актом мастурбації, які відповідно до висновку експертизи відносяться до порнографії. Крім того, ОСОБА_5, усвідомлюючи, що ОСОБА_6 є малолітньою особою, ігноруючи принципи моральності, духовного і культурного життя суспільства та принципи статевої моралі в суспільстві, діючи умисно близько 13 год 00 хв 24.05.2023, в той час, коли ОСОБА_6 перебувала за адресою: АДРЕСА_3, вчинив дію для зустрічі з останньою з метою вчинення стосовно неї, ОСОБА_6, дій*

сексуального характеру та розпусних дій, повідомивши з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, а саме за допомогою месенджеру «Telegram» про необхідність їх зустрічі близько 13 год 44 хв 24.05.2023 на зупинці громадського транспорту «Школа-інтернат» за адресою: м. Київ, бульв. Перова, буд. 42, де того ж дня, 24.05.2023, близько 13 год. 44 хв., його було затримано працівниками правоохоронного органу. У відповідності до показань потерпілої та обвинуваченого вони познайомились у додатку до сайту знайомств, де був вказаний вік потерпілої, із показань останньої, за 20 років, із показань обвинуваченого - 22 роки. В подальшому, коли між ними почалася переписка інтимного характеру, потерпіла зазначила, що їй 12 з половиною років, на що обвинувачений повідомив їй, що він не вірить, оскільки вона виглядає старшою. Наведене, а також характер переписки, викликає у суду обґрунтований сумнів, що обвинувачений знав, що веде переписку із малолітньою особою. Твердження прокурора про те, що обвинувачений повинен був знати, що потерпіла малолітня, оскільки вона у переписці зазначає про те, що вона не може розмовляти, оскільки поблизу мама, що вона з мамою їде до бабусі та ін., суд визнає необґрунтованими. Таким чином, суд приходить до переконання про відсутність у обвинуваченого умислу на вчиненні злочинів, передбачених ч.2 ст. 156 та ч.3 ст. 156-1 КК України, а тому обвинувачений ОСОБА_5 підлягає виправданню у зв'язку з відсутністю у його діях складу зазначених злочинів, а саме суб'єктивної сторони [39].

Необхідно відзначити, що конструкція кримінально-правової норми передбачає диференціацію віку потерпілого шляхом встановлення його кваліфікуючою ознакою. Так, у ч. 1 ст. 156-1 КК України вік потерпілого – до 16 років (до так званого віку «сексуальної згоди»). Ч. 2 ст. 156-1 КК України передбачено ще один вид складу такого правопорушення – пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч

відбулася [76] і, відповідно до редакції потерпілою є «неповнолітня особа»; у ч. 3 передбачено кваліфікуючу відносно обох складів ознаку, яка полягає у вчиненні таких дій щодо «малолітньої особи».

Одночасно із цим варто звернути увагу на те, що диференціація віку у ч. 1 та ч. 2 ст. 156-1 КК України видається достатньо спірною. Фактично, за пропозицію зустрічі, зроблену з метою вчинення стосовно потерпілого будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій законодавець вважає за доцільне карати у тому випадку, коли потерпілому не виповнилось 16 років, а за ті самі дії з метою втягнення у виготовлення дитячої порнографії коли потерпілому не виповнилось 18 років. Ймовірно, такий підхід можна пояснити з точки зору того, що відповідно до примітки ст. 156-1 КК України під дитячою порнографією в цій статті та статті 301-1 цього Кодексу слід розуміти зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях [77], а відповідно до Закону України «Про охорону дитинства», дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [111]. Проте, видається недоцільним застосування загального правила визначення віку, коли особа перестає вважатись дитиною до визначення меж сфери сексуальних відносин, оскільки, як вже неодноразово було визначено, віком сексуальної згоди є 16 років.

Відповідно до ч. 3 ст. 20 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати цілком або частково підпунктів «а» та «е» пункту 1 цієї статті до виготовлення порнографічної продукції та володіння нею: яка складається лише з модельованих образів або реалістичних зображень неіснуючої дитини; до якої залучено дітей, які досягли віку, визначеного під час застосування пункту 2 статті 18 цієї Конвенції, якщо за їхньою згодою й тільки для їхнього приватного використання вони виготовили

ці зображення або володіють ними. Відповідно до ч. 2 ст. 18, кожна Сторона визначає вік, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною [70]. Із урахуванням того, що в Україні віком сексуальної згоди є 16 років, видається доцільним застосовувати таку вікову межу також для складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 156-1 КК України.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна підсумувати таке: родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є статева недоторканість дітей; додатковим – нормальний розвиток дитини. Потерпілий (вік потерпілого) є факультативною ознакою об'єкту такого кримінального правопорушення, а саме такі дії заборонені щодо особи, якій не виповнилось 16 років. Із огляду на тенденції розвитку кримінально-правової політики та поступового приведення її у відповідність *acquis communautaire* доведено доцільність в межах ч. 2 ст. 156-1 КК України (із наступним переглядом ст. 301-1 КК України) встановити граничний вік для потерпілої особи – 16 років. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства залишає можливість визначати межі поняття «дитячої порнографії», виходячи із віку сексуальної згоди, встановленого у кожній державі.

2.2. Об'єктивна сторона домагання дитини для сексуальних цілей

Традиційно у науці кримінального права об'єктивна сторона кримінального правопорушення розуміється як його зовнішнє вираження. Ознаки об'єктивної сторони, по-перше, надають можливість встановити ступінь суспільної небезпечності та обрати більш ефективний вид та розмір покарання; по-друге, формують уявлення про обсяг шкоди, спричиненої

кримінальним правопорушенням. На відміну від інших елементів протиправного діяння, ознаки об'єктивної сторони надають можливість диференціювати види кримінальних правопорушень на проступки та злочини шляхом визначення ступіню тяжкості протиправного діяння, який, як правило, визначається через оцінку дій (бездіяльності), які було вчинено для реалізації протиправного умислу.

Учені справедливо відзначають, що конкретний злочин має безліч ознак, у тому числі й об'єктивних. Об'єктивні ознаки кожного злочину характеризують діяння (дію або бездіяльність), наслідки які настали, причинний зв'язок і ті зовнішні умови, в яких вчиняється суспільно небезпечне посягання. Об'єктивна сторона конкретного складу злочину містить у собі певні, встановлені законом ознаки, що описують об'єктивну сторону складу злочину, тобто виступає в якості поняття про об'єктивну сторону злочину певного виду, і, як усяке поняття, лише в основних рисах відображає та описує їх. При виявленні злочину, насамперед, встановлюються його об'єктивні ознаки: конкретний акт поведінки суб'єкта у вигляді дії або бездіяльності, який вчиняється в об'єктивній обстановці, у певному місці й часі. Цей акт поведінки відбувається відповідним способом, наприклад, крадіжка з об'єктивної сторони виражається в таємному викраденні майна, грабіж – у відкритому викраденні такого майна. Злочин тягне певні суспільно небезпечні наслідки, тому що в результаті його вчинення причиняється істотна шкода суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом (наприклад, вбивство своїм наслідком має смерть людини). Причому діяння (дія або бездіяльність) перебуває в причинному зв'язку із суспільно небезпечними наслідками. Викладене дозволяє зробити висновок, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона злочину, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину [89].

Значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення також підтверджується тим фактом, що у кримінальному процесуальному законодавстві більшість обставин, які підлягають доказуванню відображають саме зовнішні характеристики протиправного діяння. Так, відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження [77].

Учені відзначають, що в об'єктивних ознаках виявляються як фактичні, так і соціальні властивості злочину, передусім його суспільна небезпечність. Об'єктивні ознаки, притаманні всім злочинам, вивчаються Загальною частиною кримінального права, а індивідуальні ознаки конкретних злочинів, наприклад бандитизму, шахрайства, хуліганства, – Особливою частиною. Викладене дає змогу зробити висновок про те, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину. Усі ознаки об'єктивної сторони злочину з погляду на їх опис (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні. До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння, інакше кажучи, без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини, не може бути вчинений жодний злочин. Діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливає із її змісту і, таким чином, виступає обов'язковою

ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) є обов'язковим у кожній кримінальній справі. До факультативних ознак належать: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину. Ці ознаки, фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, далеко не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного складу злочину [75, с. 111].

Об'єктивна сторона має вирішальне значення для встановлення злочину. Це пояснюється такими обставинами: по-перше, не може бути визнано злочином те, що не має зовнішнього вираження, отже, склад будь-якого злочину включає зовнішні ознаки діяння; по-друге, зовнішні ознаки залишають, як правило, сліди у матеріальному світі, внаслідок чого стає можливою відносно точне відновлення картини злочину і доведення факту його здійснення; по-третє, зовнішні ознаки є найбільш надійним критерієм вираження внутрішніх ознак (суб'єктивної сторони) через органічну єдність перших і других і об'єктивній неможливості безпосереднього сприйняття психічних явищ, тобто за допомогою об'єктивних ознак виявляються суб'єктивні; по-четверте, в зовнішніх ознаках злочину зосереджено те, що ми відносимо до шкідливості і небезпеки злочину (збиток, шкода і т. п.), без чого злочин неможливий. Вчені вважають, що при встановленні факту злочину його об'єктивна (зовнішня) сторона повинна визначатися по відношенню до свідомості злочинця, і тільки до нього, а не до свідомості взагалі, як це робиться при філософському аналізі. При оцінці протиправного діяння ми співвідносимо з ознаками злочину конкретну поведінку конкретної людини. Тому межа, що визначає об'єктивне, проходить по зовнішніх контурах свідомості саме цієї особи, а не когось іншого. Це означає, що в ланцюжок об'єктивних ознак злочину може бути вплетене і те, що в загальному сенсі до об'єктивного не відноситься, а саме свідомість інших людей, які не підлягають у силу закону кримінальної відповідальності, або хоча і підлягають, але за

інший злочин, об'єктивні властивості якого будуть встановлюватися вже відносно до свідомості останніх [52, с. 50].

Необхідно відзначити, що більшість ознак, які обтяжують покарання відносяться також до об'єктивної сторони. Відповідно до ст. 67 КК України, такими обставинами є, наприклад, вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, тяжкі наслідки, завдані злочином, вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством, вчинення злочину з особливою жорстокістю, вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, вчинення злочину загально-небезпечним способом [76].

Більшість з наведених ознак використовуються законодавцем під час конструювання кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень. Зокрема, це стосується спричинення тяжких наслідків, вчинення злочину з особливою жорстокістю, а також вчинення діяння в умовах воєнного стану. Наведене дозволяє констатувати, що через ознаки об'єктивної сторони визначається сутність діяння як протиправного, а також здійснюється оцінка ступеню його суспільної небезпечності. Важливим фактом є те, що ознаки об'єктивної сторони також можуть надавати можливість зменшувати обсяг кримінально-правової репресії за умови наявності обставин, які пом'якшують покарання.

До таких обставин, відповідно до положень ст. 66 КК України, можна віднести, наприклад, вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність; вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого;

вчинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності тощо [76].

Підсумовуючи загальний аналіз змісту об'єктивної сторони як елементу складу кримінального правопорушення, необхідно звернути увагу на думку Д.О. Балабанової та І.Б. Газдайки-Василишин, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність встановлених кримінальним законом ознак кримінального правопорушення, що характеризують зовнішній процес кримінально протиправного посягання. При виявленні кримінального правопорушення насамперед встановлюються його об'єктивні ознаки: конкретний акт поведінки суб'єкта у вигляді дії або бездіяльності, який завжди вчиняється в певній об'єктивній обстановці, у певному місці й часі. Цей акт поведінки завжди відбувається відповідним способом, наприклад, грабіж з об'єктивної сторони виражається у відкритому викраденні майна, а шахрайство – в отриманні майна шляхом обману або зловживання довірою. Кримінальне правопорушення тягне певні суспільно небезпечні наслідки, тому що в результаті його вчинення наноситься істотна шкода суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом (наприклад, вбивство своїм наслідком має смерть людини). Причому діяння (дія або бездіяльність) перебуває в причинному зв'язку зі суспільно небезпечними наслідками. Ці ознаки властиві всякому кримінальному правопорушенню як явищу реальної дійсності. Без цих ознак кримінального правопорушення бути не може. В об'єктивних ознаках знаходять своє вираження як фактичні, так і соціальні властивості кримінального правопорушення, передусім його суспільна небезпека. Об'єктивні ознаки, які властиві всім кримінальним правопорушенням, визначаються Загальною частиною кримінального права, а індивідуальні ознаки конкретних кримінальних правопорушень, наприклад, державної зради, бандитизму, хуліганства, – в Особливій частині. Завдяки викладеному можна зробити висновок, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це його зовнішня сторона, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними

наслідками, причинним зв'язком між цим діянням і його суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також знаряддям [28, с. 8-9].

Аналіз диспозиції ч. 1 ст. 156-1 КК України надає можливість визначити, що об'єктивна сторона такого кримінального правопорушення виражається у вчиненні таких дій як: 1) пропозиція зустрічі; 2) вчинення хоча б однієї дії, спрямованої на те, щоб зустріч відбулась. Склад кримінального правопорушення є формальним, оскільки законодавцем не передбачено обов'язкового настання суспільно небезпечних наслідків. Отже, протиправне діяння вважається закінченим із того моменту, як особа запропонувала зустрітись та вчинила хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулась.

Одночасно із цим, необхідно звернути увагу на те, що вид складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України вченими визначається по-різному. Так, наприклад, А.В. Айдинян вказує, що аналіз об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення дає змогу дійти висновку, що склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 156-1 КК України, сконструйований законодавцем як усічений. Дане кримінальне правопорушення має визнаватись закінченим з моменту здійснення другої дії, спрямованої на те, щоб зустріч відбулася [25, с. 126]. Д.О. Куковинець вказує, що склад кримінального правопорушення – формальний. Домагання дитини для сексуальних цілей вважається закінченим із моменту вчинення дії, спрямованої на те, щоб зустріч з дитиною для вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій відбулася чи втягнення її у виготовлення дитячої порнографії відбулася [79].

Як видається, беззаперечною є позиція Д.О. Куковинець з приводу того, що домагання дитини для сексуальних цілей є протиправним діянням, що має формальний склад. У свою чергу А.В. Айдинян собі суперечить вказуючи на те, що закінченим таке кримінальне правопорушення вважається з моменту

вчинення другої дії, що вже само собою вказує на неможливість вважати склад усіченим.

Вчені вказують, що формальний склад злочину включає тільки суспільно небезпечне діяння, він вважається закінченим з моменту здійснення цього діяння, незалежно від фактичного настання наслідків. У формальному складі злочину встановлення причинного зв'язку не є обов'язковим. Усічений склад злочину припускає перенесення моменту закінчення злочину на більш ранню стадію, тому злочин вважається закінченим з моменту здійснення діяння у тому вигляді, як це визначено в законі. Наприклад, розбій вважається закінченим з моменту нападу з метою заволодіння майном, поєднаного з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого. У формальному й усіченому складі злочину можлива стадія готування до злочину, а стадія замаху на злочин зазвичай збігається зі стадією закінченого злочину. У цих випадках кримінально-правові наслідки перебувають за межами складу злочину [90].

У цілому підтримуючи наведене, не можна не звернути увагу на помилковість судження щодо того, що у кримінальних правопорушеннях із формальним складом стадія замаху зазвичай збігається зі стадією закінченого протиправного діяння, що саме і є ознакою, яка дозволяє відрізнити усічений склад (у якому це дійсно так) від формального. Формальний склад кримінального правопорушення відрізняється від матеріального виключно тим, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони передбачає вчинення діяння (дії або бездіяльності) за відсутності наслідків та, логічно, причинно-наслідкового зв'язку. Абсолютно всі кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості є діяннями із формальним складом. Із урахуванням судової практики, важко сперечатись щодо того, що кожне із таких протиправних діянь може бути незакінченим та передбачати наявність стадії замаху, а дію, яку передбачено диспозицією кримінально-правової норми може не бути вчинено. Типовим для науки кримінального права є приклад придушення волі особи з метою вчинити проникнення у тіло

без добровільної згоди, яке не відбулось через ненастання або втрату статевої ерекції, що кваліфікується як замах на зґвалтування. При цьому дії, яка виражається у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування), що передбачено ч. 1 ст. 152 КК України не було вчинено у повному обсязі [76]. Розбій традиційно вважається діянням із усіченим складом, оскільки диспозиція ч. 1 ст. 187 КК України передбачає лише одну, безальтернативну дію, якою виражається об'єктивна сторона – напад, який має бути поєднаний із насильством небезпечним для життя та здоров'я. Саме дієприкметник «поєднаний», а також відсутність обов'язкових наслідків у виді майнової шкоди дозволяє вважати, що вчинення такої дії достатньо для того, що вважати кримінальне правопорушення закінченим.

У контексті наведеного доцільно згадати про наявність так званих «ускладнених» кримінальних правопорушень. Вчені відзначають, що ускладнений злочин з формальним складом з декількома обов'язковими діяннями подібний до складеного злочину. Але, на відміну від останнього, за діяння, які його утворюють, не передбачена відповідальність у КК як за самостійні злочини. Відтак, такий злочин вважається закінченим (нормативний момент) з моменту вчинення останнього з «обов'язкових» діянь, а фактичний момент слід визначати за тими ж правилами, що й фактичний момент закінчення продовжуваного злочину [50, с. 105]. Момент закінчення ускладнених злочинів залежить від конструкції та способу закріплення їх складу; змісту (спрямованості) умислу винного; ставлення особи до інших (окрім суспільно небезпечного діяння та його суспільно небезпечних наслідків) об'єктивних ознак (предмета, потерпілого тощо), що впливає зі змісту закону, та фактичне таке ставлення; ступінь конкретизації умислу, стосовно як суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечного наслідку, так і стосовно інших об'єктивних ознак складу злочину (наприклад, предмета його кількості), якщо це має значення для кваліфікації [50, с. 173].

Диспозиція ч. 1 ст. 156-1 КК України передбачає обов'язковим не тільки вчинення пропозиції зустрічі, а й дій, спрямованих на те, щоб така зустріч відбулась. Безпосередньо конструкція об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення вказує на те, що якщо особа лише запропонувала зустріч, але не забезпечила можливість її настання, такі дії можуть бути кваліфіковані як незакінчене кримінальне правопорушення (або як інший вид кримінального правопорушення). Одночасно із цим, через брак судової практики та недостатньої кількості наукових праць, у яких би розв'язувались проблеми кримінально-правової кваліфікації домагання дитини для сексуальних цілей до сьогодні не вирішеними залишається декілька питань: по-перше, чи можна кваліфікувати як домагання дитини для сексуальних цілей, якщо особа запропонувала зустрітись у режимі «онлайн» (наприклад – під час відеоконференції); по-друге, що необхідно розуміти під «хоча б однією дією, спрямованою на те, щоб така зустріч відбулася»?

Для подальшого вирішення вказаних проблем видається доцільним навести декілька прикладів реалізації об'єктивної сторони, викладених у наявних вирокх, представлених у Єдиному державному реєстрі судових вироків:

– відповідно до вироку Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.11.2023 року (справа № 369/11965/23), ОСОБА_5, усвідомлюючи, що ОСОБА_6 є малолітньою особою, ігноруючи принципи моральності, духовного і культурного життя суспільства та принципи статевої моралі в суспільстві, діючи умисно, у порушення вимог ст. ст. 3, 53, 68 Конституції України, ст. ст. 1, 21, 30-2 Закону України «Про охорону дитинства», ст. ст. 2, 23, 19, 34, 36 Конвенції про права дитини, ратифікованою Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991, ст. ст. 20, 22, 23 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» від 20.06.2012, ст. ст. 11, 49 Статуту внутрішньої

служби Збройних Сил України та ст. ст. 1, 3, 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, близько 13 год 00 хв 24.05.2023, в той час, коли ОСОБА_6 перебувала за адресою: АДРЕСА_3, вчинив дію для зустрічі з останньою з метою вчинення стосовно неї, ОСОБА_6, дій сексуального характеру та розпусних дій, повідомивши з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, а саме за допомогою месенджера «Telegram» про необхідність їх зустрічі близько 13 год 44 хв 24.05.2023 на зупинці громадського транспорту «Школа-інтернат» за адресою: м. Київ, бульв. Перова, буд. 42, де того ж дня, 24.05.2023, близько 13 год. 44 хв., його було затримано працівниками правоохоронного органу [39];

Із наведеного формулювання можна визначити, що суд об'єднав пропозицію зустрічі безпосередньо із вчиненням дії для забезпечення цієї зустрічі шляхом відправлення повідомлення про необхідність зустрітися. Із редакції обставин, викладених у вироку видається, що прибуття правопорушника за визначеною адресою судом розцінюється вже як друга дія. Видається доцільним пояснити це некоректним викладом, оскільки відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 156-1 КК України дії мають відбутись після пропозиції зустрічі, а не одночасно.

– відповідно до вироку Рівненського районного суду Рівненської області від 19 жовтня 2023 (справа № 570/3486/23), ОСОБА_5 у період з 05 лютого по 22 квітня 2023 року, перебуваючи на території Рівненської області, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, будучи повнолітньою особою, вчиняючи тривалий час розпусні дії щодо малолітньої ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_3, реалізуючи свій злочинний протиправний умисел на вчинення щодо неї дій сексуального характеру та розпусних дій, використовуючи інформаційно-телекомунікаційні системи, за допомогою належного йому мобільного телефону марки «Samsung Galagry J3» із абонентським номером НОМЕР_2, використовуючи обліковий запис під псевдонімом «ОСОБА_6» у мобільному застосунку «Телеграм», неодноразово

пропонував зустрічі малолітній ОСОБА_7. Отримавши від останньої попередню згоду на зустріч, ОСОБА_5 повідомив їй про час та місце, а саме 14 годину 22 квітня 2023 року на автодорозі С-181504 між с. Рисв'янка та с. Котів Білокриницької територіальної громади Рівненського району Рівненської області, де по прибуттю в обумовлене місце був затриманий працівниками поліції [44];

У цьому випадку вже можна відстежити обидві дії – неодноразову пропозицію зустрічі та прибуття на заздалегідь визначене місце.

– відповідно до вироку Шептицький міський суд Львівської області від 27 жовтня 2025 року (справа № 459/2188/25), ОСОБА_4 у період з 17 квітня по 26 квітня 2025 року, перебуваючи на території міста Шептицького Львівської області, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, будучи повнолітньою особою, реалізуючи свій злочинний протиправний умисел на вчинення щодо ОСОБА_8 сексуальних та розпусних дій, використовуючи інформаційно-телекомунікаційні системи, за допомогою належного йому мобільного телефону марки «Motorola» із абонентським номером НОМЕР_1, використовуючи обліковий запис під псевдонімом «ОСОБА_7» у мобільному застосунку «Вайбер», неодноразово пропонував зустрічі малолітній ОСОБА_8. Отримавши від останньої попередню згоду на зустріч, ОСОБА_4 обумовив час та місце, а саме 15 година 38 хвилин 26 квітня 2025 року за адресою проживання малолітньої АДРЕСА_2, де, по прибуттю, був затриманий працівниками поліції, чим вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 156-1 КК України [43].

Аналогічно попередньому вироку – дві дії: пропозиція зустрічі та прибуття за вказаною адресою.

Виходячи із наведених вироків, можна також констатувати, що затримання особи відбувалось виключно тоді, коли він безпосередньо прибував за заздалегідь обговореною адресою. Це дозволяє припустити, що

визначення такої адреси, дати та часу не вважається дією, спрямованою на те, щоб така зустріч відбулася. На те, що такі дії є оціночним поняттям, яке ускладнює кваліфікацію вказувало і Головне науково-експертне управління Верховної Ради України під час оцінки проекту законодавчого акту, відповідно до якого було криміналізовано домагання дитини для сексуальних цілей.

У висновку зазначалось, що диспозиції ч. ч. 1 та 2 ст. 156-1 КК передбачають, що кримінально караними слід вважати пропозиції зустрічі від повнолітньої особи особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку (неповнолітній особі), з метою вчинення щодо потерпілої особи будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій (з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії) **за умови вчинення істотних дій, спрямованих на те, щоб така зустріч відбулася** (у першій редакції законопроекту була вказівка саме на «істотні дії» – прим. авт. – А.З.). Однак таке формулювання породжуватиме цілий ряд запитань задля належного застосування даної норми на практиці, зокрема: а) які саме дії будуть підпадати під поняття «істотні» та такі, що спрямовані на те, щоб вказана зустріч відбулася; б) з якого моменту відповідний злочин слід буде вважатись закінченим... Крім того, у ст. 23 Конвенції зазначено, що кожна Сторона вживає необхідних заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції зустрітися з дитиною з відповідною метою, зробленої дорослою людиною, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі. Тобто, фактично йдеться про те, що вказана пропозиція об'єктивно призвела до зустрічі повнолітньої особи з дитиною задля вчинення щодо неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій (з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії) [46].

Для порівняння видається доцільним викласти обидві пропоновані редакції ч. 1 ст. 156-1 КК України:

1. «Пропозиція зустрічі, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних систем або технологій, зроблена повнолітньою особою особі,

яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення щодо неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, за умови вчинення істотних дій, спрямованих на те, щоб така зустріч відбулася, – карається...» (порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» (реєст. № 3055, доопрацьований) [101]);

2. «Пропозиція зустрічі, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних систем або технологій, зроблена повнолітньою особою особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення щодо неї будь-яких дій, передбачених статтями 155, 156 цього Кодексу, або з метою втягнення неповнолітньої особи у виготовлення дитячої порнографії, за умови вчинення істотних дій, спрямованих на те, щоб така зустріч відбулася, – карається...» (порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)» [100]).

Як можна визначити, виходячи з аналізу запропонованих редакцій, в обох випадках пропонувалась криміналізація «пропозиції зустрічі, за умови вчинення істотних дій, спрямованих на те, щоб така зустріч відбулася». Це можна пояснити прагненням національного законодавця встановити повну відповідність положень КК України вимогам Ланцаротської конвенції, де зазначено, саме на те, що після цієї пропозиції мають відбутись істотні дії, що призвели до такої зустрічі [70]. Однак, після зауважень, викладених ГНЕУ було прийнято рішення щодо криміналізації будь-яких дій, спрямованих на забезпечення зустрічі із дитиною для сексуальних цілей, що, ймовірно, мало на меті спрощення механізму доказування такого кримінального правопорушення. Однак, питання того, чи спростило це досудове розслідування залишається відкритим, а дуже незначна кількість вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення

кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України свідчить про те, що, скоріше за все, відповідь на це питання має бути негативною.

Вчені відзначають, що діями, які не входять до об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 156-1 КК України є дії, що свідчать лише про формування умислу або попередню підготовку, але не мають характеру конкретних кроків, безпосередньо спрямованих на забезпечення проведення зустрічі. Відсутність хоча б одного з обов'язкових елементів об'єктивної сторони – пропозиції зустрічі або дії щодо її реалізації – виключає кримінальну відповідальність за ст. 156-1 КК України. Проблемним є те, що законодавець не встановлює чітких якісних або кількісних критеріїв для оцінки дій, спрямованих на те, щоб зустріч відбулась. За відсутності таких критеріїв у правозастосовній практиці виникає ризик надмірно широкого тлумачення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. У крайніх випадках навіть такі дії, як перегляд сторінки дитини в соціальній мережі або збір загальнодоступної інформації про неї, теоретично можуть бути розцінені як елемент готування до злочину, що не відповідає принципу справедливості кримінальної відповідальності [126].

Цікавим аспектом є те, що у більшості випадків стадію готування виконує вчинення іншого кримінального правопорушення – передбаченого ст. 156 КК України розбещення неповнолітніх. Аналіз судових вироків свідчить про те, що майже завжди особу було обвинувачено у вчиненні сукупності кримінальних правопорушень – передбачених ст.ст. 156, 156-1 та 301-1 КК України. Механізм реалізації кримінально протиправного умислу полягав у розбещенні дітей шляхом розповсюдження порнографічних предметів (часто – фотозображень) або надсилання повідомлень, які містять інформацію, яка оцінюється як така, що має елементи порнографії. Безумовно, «*de jure*» такі дії мають кваліфікуватись за відповідними статтями КК України як самостійні закінчені кримінальні правопорушення, однак «*de facto*» через розбещення та розповсюдження порнографічних предметів кримінальні правопорушники формували зацікавленість з боку дитини для потенційної зустрічі.

Із цього приводу Д.О. Куковинець вказує, що під вчиненням хоча б однієї дії, щоб така зустріч відбулася, доцільно розуміти здійснення правопорушником однієї або більше дій, вчинення якої (яких) може також бути пов'язано з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, чим створюються умови для здійснення наміру останнього зустрітися із дитиною і наближують, таким чином, його до безпосереднього вчинення будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій щодо неї чи втягнення її у виготовлення дитячої порнографії. Отже, під вчиненням «відповідних дій» можна мати на увазі придбання квитків на транспорт, пересилання грошей дитині задля того, щоб вона прибула у домовлене місце, резервування кімнати в готелі (якщо мова йде про фізичну зустріч). Відповідними діями для проведення зустрічі із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій є, наприклад: створення персональної віртуальної кімнати на базі платформ Skype, ZOOM тощо зі спрямуванням відповідного посилання на електронну пошту/месенджери дитини, аудіо-, відео-дзвінки у соціальних мережах, направлення аудіо-, фото, відеоповідомлень і т. д. [78, с. 41] (*цитовано за Д.О. Куковинець – прим. авт. – А.З.*). Під вчинення відповідних дій, на думку вченої, також підпадають випадки психологічного насильства щодо дитини, для того щоб вона не відмовилась від зустрічі. Прикладом може слугувати, зокрема, шантажування дитини розголошенням відповідних відомостей про її особисте життя. Окремо зауважується, що означені дії мають бути вчинені лише після того, як було зроблено пропозицію зустрічі. Використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій є одним з альтернативних способів учинення означеного діяння, на який безпосередньо вказано у КК. В умовах розповсюдження пандемії COVID-19 використання саме Інтернет можливостей при вчиненні правопорушень стало більш привабливим для правопорушників з огляду на анонімність онлайн-середовища та необмеженість географічним положенням, що відкрило доступ до більш широкого кола контактів. Для цього з метою домагання дитини для

сексуальних цілей широко використовується електронна пошта, соціальні мережі, сайти знайомств, застосунки для обміну миттєвими повідомленнями, чати, онлайн-ігрові платформи тощо [79].

Тут необхідно також відзначити, що у диспозиції визначено, що необхідним є вчинення «хоча б однієї дії». У такому контексті виникає питання, чи можливо притягати особу до кримінальної відповідальності, якщо зустріч було забезпечено шляхом бездіяльності? Так, наприклад, якщо правопорушник та його жертва є знайомими, під час спілкування, маючи на меті вчинення дій сексуального характеру правопорушник пропонує коли-небудь зустрітись (може навіть вказувати з якою метою), однак не визначає місце, дату та час такої зустрічі, а дитина за власною ініціативою прибуває до нього за місцем його мешкання, яке їй відоме через їх знайомство – такі дії фактично дозволяють стверджувати, що не завжди після пропозиції зустрічі саме активна поведінка правопорушника дозволяє вважати домагання дитини для сексуальних цілей закінченим кримінальним правопорушенням. Наведений приклад видається потенційно можливим та дозволяє вказувати на те, що *відсутність конкретизації дати, часу та місця зустрічі не свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України. Однак обов'язковою умовою у цьому контексті є поведінка особи, яка об'єктивно свідчить про досягнення домовленості щодо зустрічі з дитиною, а подальші дії дитини є наслідком такої ініціативи кримінального правопорушника.*

Необхідно визначити, що у диспозиції ч. 1 ст. 156-1 КК України передбачено одним із способів вчинення домагання використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. Одночасно із цим безпосередня редакція диспозиції у цій частині видається досить нелогічною через виокремлення таких систем та технологій. По-перше, формулювання «пропозиція зустрічі» фактично охоплює всі можливі способи реалізації такої дії, що стосується і використання інформаційних технологій. По-друге, Ланцаротська конвенція пропонує криміналізувати виключно умисну

пропозицію, зроблену дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною. Такий підхід можна пояснити загальноєвропейськими тенденціями зростання кількості випадків Інтернет-грумінгу – коли дорослі особи через соціальні мережі та месенджери розбещують дітей для подальшого використання для задоволення сексуальних потреб або виготовлення порнографічних предметів.

Аргументом на користь визначеної думки є те, що у Конвенції визначено, відзначено, що сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дітей набули тривожних розмірів на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно зростаючого використання як дітьми, так і злочинцями інформаційно-комунікаційних технологій, і що запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами потребують міжнародного співробітництва [70]. Отже, із урахуванням наведеного видається доцільним закріпити домагання дитини для сексуальних цілей шляхом «використання інформаційно-комунікаційних технологій» єдиним способом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України. Одночасно із цим уточнення потребує саме поняття «інформаційно-комунікаційної технології»

На сьогоднішній день в чинному Законі України від 05.07.1994 № 80/94-ВР «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» використовується поняття інформаційно-комунікаційна система, під якою розуміється сукупність інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле; інформаційна (автоматизована) система – це організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів; електронна комунікаційна система – сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання та/або приймання її у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [110]. Відповідно

інформаційно-комунікаційна система охоплює всі можливі засоби зв'язку та обміну інформацією.

Враховуючи вказане, видається доцільним викласти ч. 1 ст. 156-1 КК України у такій редакції: *1. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою з використанням інформаційно-комунікаційних систем особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку...* Відповідним чином щодо способу має бути уточнена і ч. 2 цієї кримінально-правової норми.

Також видається доцільним розглянути можливість доповнення ст. 156-1 КК України ч. 4, яку доцільно викласти у такій редакції: *4. Дії, передбачені частинами першою-третьою цієї статті, поєднані з пропозицією надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, обманом та/або погрозами, – карається...*

Запропоноване можна пояснити тим, що кримінальний правопорушник може пропонувати дитині зустрітись, а на відмову почати вчиняти психологічний тиск або через пропозицію надання певного виду нагороди, або через обман (шантаж), погрози тощо. Відповідно такий спосіб вчинення досліджуваного кримінального правопорушення спрощує реалізацію кримінально протиправного умислу одночасно із цим підвищуючи ступінь суспільної небезпечності діяння. Наведена пропозиція також корелює із положеннями п. б ч. 1 ст. 18 Ланцаротської конвенції, де визначено, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки:... заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли: використовується примус, сила чи погрози або насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища [70].

Таким чином, за результатами проведеного дослідження, було визначено, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України полягає у вчиненні таких двох

обов'язкових дій як пропозиція зустрічі та вчинення хоча б однієї дії, спрямованих на забезпечення можливості настання останньої. Склад кримінального правопорушення є ускладненим формальним, закінченим кримінальним правопорушення вважається з моменту вчинення дії, спрямованої на забезпечення можливості зустрічі. Із урахуванням положень Ланцаротської конвенції, видається доцільним звужити можливі способи вчинення досліджуваного протиправного діяння до одного – пропозиції зустрічі з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Відповідно першу частину примітки до ст. 156-1 КК України доцільно виключити. Аргументовано потребу у доповненні ст. 156-1 КК України особливо кваліфікуючою ознакою – вчинення пропозиції зустрічі, поєднаної з пропозицією надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, обманом та/або погрозами.

2.3. Суб'єкт та суб'єктивна сторона домагання дитини для сексуальних цілей

Оцінка ступеню суспільної небезпечності часто залежить від оцінки особи кримінального правопорушника та його ставлення до вчиненого протиправного діяння. Визначення суб'єктивних ознак кримінального правопорушення надає законодавцю можливість обрати максимально ефективний вид та розмір покарання, здатного реалізувати одне із головних завдань кримінального законодавства – виправлення особи, яка вчинила протиправне діяння.

Ознаки суб'єкта кримінального правопорушення чітко визначені у кримінальному законодавстві. Так, відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [76]. Виходячи із наведеного визначення, можна підсумувати, що основними ознаками суб'єкта

кримінального правопорушення доцільно вважати наявність статусу фізичної особи, осудності та досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення певного виду кримінального правопорушення, зокрема із урахуванням положень ст. 22 КК України.

Кримінальне законодавство також надає тлумачення поняття осудності. У ст. 19 КК України визначено, що осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. Не підлягає покаранню особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню [76]. Відповідно до ст. 20 КК України, підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру [76].

Що стосується віку, з якого настає кримінальна відповідальність, необхідно відзначити, що для більшості кримінальних правопорушень проти статеві свободи та статеві недоторканості нижчою межею є чотирнадцять років. Винятками є сексуальні протиправні діяння, у яких потерпілими можуть

бути виключно діти. Це стосується і досліджуваного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України. У диспозиції ч. 1 вказаної кримінально-правової норми законодавцем визначено, що таке діяння має бути вчинено повнолітньою особою. Безпосередня вказівка у нормі на вік кримінального правопорушника дозволяє констатувати, що домагання дитини для сексуальних цілей може бути вчинено виключно спеціальним суб'єктом, статус якого зумовлений обмеженою віковою категорією.

Одночасно із цим є вчені, які не погоджуються із наведеною позицією. Так, наприклад, А.Д. Тищенко, вказує, що оскільки ст. 156-1 КК не доповнює поняття суб'єкта злочину додатковими ознаками, говорити про спеціального суб'єкта вчинення даного злочину не можна. У якості аргументів на користь своєї думки вчена наводить позицію В.Я. Конопельського та В.О. Меркулової, які під спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення розуміють таку особу, яка має поряд з ознаками фізичної особи – осудністю і віком кримінальної відповідальності – і інші, додаткові ознаки, що передбачені в кримінальному законі або прямо витікають з нього і характеризують соціальну роль та правове положення суб'єкта, стосуються фізичних властивостей суб'єкта, характеризують взаємовідношення суб'єкта з потерпілим і обмежують коло осіб, які можуть бути виконавцями певного кримінального правопорушення [74, с. 142; 125] (*цитовано за А.Д. Тищенко – А.З.*).

Н.А. Мирошниченко також підтримує таку позицію та вказує, що спеціальними суб'єктами визнаються суб'єкти, що володіють конкретними особливостями, зазначеними в диспозиції статті, тобто ті, які крім необхідних загальних ознак (осудність, досягнення певного віку) додатково мають спеціальні (особливі) ознаки. Отже, ознаки спеціального суб'єкта завжди доповнюють загальне поняття й тому вони завжди є додатковими. Визнаючи кримінальну відповідальність за деякі злочини, законодавець звужує коло можливих суб'єктів. Це обумовлене тим, що деякі злочини (військові, службові злочини) можуть бути вчинені не кожною осудною особою, що досягла певного віку, а лише тими особами, які виконують спеціальні функції

за характером своєї роботи або займаної посади. Склади злочинів, у яких передбачена відповідальність зазначених осіб, називають складами із спеціальним суб'єктом. Особливістю спеціального суб'єкта є його службове становище або професія (військовий, робітник правоохоронного органу, службова особа), демографічні дані (а не природні якості, які властиві людині, не психологічні риси, що сформувалися в процесі життєдіяльності). При цьому визначення певних категорій осіб спеціальними суб'єктами обумовлене не їх положенням (принцип рівності виключає нерівну відповідальність за однакові злочини), а тим, що ці особи внаслідок займаного положення можуть вчинити такі злочинні діяння, які не можуть бути вчинені іншими особами. Склади злочинів зі спеціальним суб'єктом підкреслюють тісний зв'язок, який існує між об'єктом, об'єктивною стороною та суб'єктом злочину [91].

Однак вчена собі суперечить, вказуючи у цій же науковій праці на те, що ознаки, що характеризують спеціальних суб'єктів, можуть бути класифіковані в такий спосіб: 1) ознаки, що характеризують державно-правове положення особи (іноземець, особа без громадянства); 2) ознаки, що характеризують професійне положення; 3) ознаки, що характеризують службове положення, особливі якості виконуваної роботи; 4) *демографічні ознаки – стать, вік, родинні відносини* [91].

Видається більш правильним вважати, що у контексті ст. 156-1 КК України суб'єкт є спеціальним, що можна пояснити декількома факторами: по-перше, відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [76]. Наведене положення, дійсно, через свою редакцію може розумітись неоднозначно: з одного боку законодавець чітко перелічив загальні ознаки і додав ще специфічні риси, що може вказувати на те, що якщо вік – це завжди ознака загального суб'єкта, то він не може визначати ознаки спеціального. З іншого боку – вказівка на те, що ознакою спеціального суб'єкта є те, що вчинити

протиправне діяння може лише конкретна особа дозволяє розширити перелік ознак таких суб'єктів.

По-друге, в Особливій частині КК України є лише дві кримінально-правові норми, в яких чітко визначено нижню вікову межу кримінального правопорушника – ст. 155 та ст. 156-1 КК України, що свідчить про те, що законодавець мав на меті акцентувати увагу на суспільній небезпечності вчинення таких правопорушень саме повнолітніми особами. Наведене свідчить про те, що таке рішення зумовлено не просто диференціацією вікових меж, з яких може наставати кримінальна відповідальність, а небезпечністю взаємодії між правопорушником та потерпілою особою. До цього ж варто додати і те, що у контексті досліджуваної норми потерпілий також є спеціальним – у ч. 1 – особа, яка не досягла віку сексуальної згоди; у ч. 2 – неповнолітній; у ч. 3 – малолітній.

По-третє, вимога закріплення віку суб'єкта домагання дитини для сексуальних цілей є конвенційною. Так, у ст. 23 Ланцаротської конвенції вказано, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції, *зробленої дорослою людиною...*[70].

Законодавцем встановлено загальний вік кримінальної відповідальності – 16 років. Занижений вік – 14 років було передбачено з метою забезпечення ефективності кримінально-правової політики в частині боротьби із кримінальними правопорушеннями, що мають підвищений ступінь суспільної небезпечності або поширені серед осіб такої вікової категорії. Підвищення віку кримінальної відповідальності не є типовим для кримінального законодавства та використовується через недоцільність притягати до кримінальної відповідальності осіб, які цього віку не досягли. Наведене дозволяє стверджувати, що оскільки домагання дитини для сексуальних цілей може вчинити виключно повнолітня особа, у контексті цієї кримінально-правової норми вік є ознакою спеціального суб'єкта.

Аналогічної позиції дотримується О.В. Письменська в контексті розгляду суб'єкта розбещення неповнолітніх. Вчена відзначає, що питання про те, чи є суб'єкт розбещення неповнолітніх загальним, видається не однозначним. Ураховуючи специфіку розгляданого кримінального правопорушення, особливості ознак його об'єкта, треба констатувати, що суб'єктом розбещення неповнолітніх є тільки та особа, яка досягла віку повноліття (виходить, що загальний суб'єкт обмежується за змістом). Саме такий вік (підвищений) розглядається як додаткова спеціальна ознака, що може визначати суб'єкта розбещення неповнолітніх. І хоч ця ознака безпосередньо не зазначена у ст. 156 КК України, але впливає з її змісту: розбещувати неповнолітню особу може лише особа, яка є повнолітньою. Такий підхід, маючи в основі фізичні властивості особи у виді її повноліття, сприймається як виправданий, адже враховує, що кримінально протиправний вплив чиниться на особу, яка не досягла віку шістнадцяти років. Отже, зазначена позиція повинна бути відбита при вдосконаленні відповідної кримінально-правової норми. Чітке встановлення формалізованої вікової межі кримінальної відповідальності за розбещення неповнолітніх сприятиме забезпеченню правильної його кваліфікації, уникненню свавілля та виправданій економії заходів кримінальної репресії [99].

Із останньою думкою також доцільно погодитись. Доповнення ст. 156 КК України вказівкою на те, що розбещення неповнолітніх може бути вчинено тільки повнолітньою особою надасть можливість привести у відповідність положення вказаної кримінально-правової норми іншим нормам IV розділу Особливої частини КК України, у яких спеціальним потерпілим є дитина.

А.Д. Тищенко вказує, що згідно з чинним законодавством, суб'єктом злочину домагання дитини для сексуальних цілей є фізична, осудна особа, незалежно від статі, що досягла 18 років. Кримінальний закон не диференціює кримінальну відповідальність за такі домагання залежно від ознак суб'єкта. У той же час, вчинення такого роду діянь особами, які беруть участь у вихованні дітей чи піклуванні про них, за ступенем суспільної небезпечності суттєво

відрізняються від домагань, вчинених «загальними» суб'єктами. Тому видається обґрунтованою пропозиція про доповнення ст. 156-1 КК кваліфікуючою ознакою «вчинення членом сім'ї чи близьким родичем, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього», та закріплення цієї кваліфікуючої ознаки це у ч.4 ст. 156-1 КК (таким чином кримінальна відповідальність за такого роду діяння буде диференційована за ознакою спеціального суб'єкта злочину) [125].

Наведена пропозиція видається недоречною з огляду на об'єктивні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, які полягають у «пропозиції зустрічі» та «вчиненні хоча б однієї дії, щоб така зустріч відбулась». Враховуючи наведене, по-перше, доповнення запропонованою кваліфікуючою ознакою видається недоцільною, оскільки такі дії з боку близьких родичів або членів родини підпадатимуть під ознаки складів інших кримінальних правопорушень (наприклад, передбачених ст. ст. 155-156 КК України), що ускладнить правильну кваліфікацію; по-друге такі дії буде важко доказати під час здійснення досудового розслідування.

Таким чином, можна стверджувати, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є фізична, осудна особа, яка досягла повноліття. Суб'єкт цього кримінального правопорушення – спеціальний.

Наступним і останнім елементом складу кримінального правопорушення є суб'єктивна сторона. Вчені відзначають, що суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив та мета вчинення злочину. Вони тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину є різними. Вина особи – це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну

сторону і тим самим склад злочину. Проте у багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву та мети, що є її факультативними, тобто не завжди обов'язковими ознаками. Вони мають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину. Особливості деяких складів злочинів визначають необхідність з'ясування емоцій, які відчуває особа при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони різняться за своїм характером, змістом, часом виникнення. Більшість із них знаходяться за межами суб'єктивної сторони злочину, бо зовсім не впливають на формування її ознак (каяття у вчиненому, страх покарання тощо) або вплив їх настільки малий, що не має істотного значення при формуванні у свідомості особи мотиву вчинення злочину (співчуття, жалість тощо). Однак деяким із них закон надає значення ознаки суб'єктивної сторони [75, с. 152].

Форма вини може бути умисною та необережною (деякі вчені ще виокремлюють третю – змішану форму). Для однозначного розуміння поняття «умисна форма вини» потрібно чітко і повне законодавче визначення його дефініції і, по-друге, визначення, що міститься у ч. 1 ст. 24 КК України, не відповідає правилам формулювання законодавчих дефініцій. Так, зокрема, законодавцем, перш за все, порушено правило заборони «ганебного кола», оскільки поняття умислу пропонується визначати через поняття прямого та непрямого умислу, а також правило повноти, оскільки згадане визначення не містить вказівки на істотні ознаки поняття, що визначається. З метою приведення дефініції поняття «умисна форма вини» у відповідність із правилами формулювання законодавчих дефініцій, а також задля уникнення різного розуміння вказаного поняття, необхідно розробити якісно нове визначення умисної форми вини, яке буде закріплене законодавчо у ст. 24 КК України. Оскільки поняття умисної форми вини стосовно її видів (прямого та непрямого умислу) є загальним (первинним), то насамперед має бути визначене саме поняття умисної форми вини. Поняття ж прямого та непрямого

умислу є похідними, а тому мають ґрунтуватися на самому визначенні умисної форми вини [33, с. 211].

Відповідно до ст. 24 КК України, прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання [76]. Непрямий умисел часто плутають із необережністю, а саме такою її формою як кримінально протиправна самовпевненість. Одночасно із цим, у більшості випадків конструкція кримінально-правової норми надає можливість чітко визначити форму вини для кожного окремого кримінального правопорушення.

Аналіз диспозиції ч. 1 ст. 156-1 КК України дозволяє констатувати, що домагання дитини для сексуальних цілей вчиняється виключно з умисною формою вини, яка виражається у прямому умислі. Особливістю є визначення законодавцем спеціальної мети такого протиправного діяння – вчинення стосовно особи, яка не досягла 16-річного віку будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій.

Як вказують вчені, мета злочину може впливати на кваліфікацію злочину і окремі інститути кримінального права, а саме: 1) вперше встановлено, що мета злочину може мати місце в межах складів злочинів, вчинених і за наявності злочинної самовпевненості як виду необережної форми вини; 2) мета може мати місце як у злочинах з матеріальним, так і у злочинах із формальним складом; 3) особливою є роль мети злочину при визначенні стадій злочину: незавершеність злочину і відсутність бажаного результату можна визначити при встановленні мети злочину, досягнення якої прагнув суб'єкт; 4) мета злочину може враховуватися в межах встановлення суб'єктивної сторони складу злочину при розмежуванні окремих форм співучасті у злочині [33, с. 386-387].

Коли мета кримінального правопорушення чітко визначена у диспозиції кримінально-правової норми вона є обов'язковою для врахування під час кваліфікації. Відповідно відсутність мети як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення навіть за наявності факту вчинення особою дій, передбачених статтею унеможливорює притягнення до кримінальної відповідальності або потребує кваліфікації за іншими кримінально-правовими нормами. У ст. 156-1 КК України передбачено два самостійні склади – у ч. 1 – пропозиція зустрічі з метою вчинення дій сексуального характеру; у ч. 2 – пропозиція зустрічі з метою втягнення у виготовлення дитячої порнографії. Обидві мети зумовлені вимогами Ланцаротської конвенції, однак, як видається, потребують перегляду та уточнення.

Вчені вказують, що за ч. 1 аналізованої статті, визначаючи мету вчинення щодо дитини дій сексуального характеру, варто мати на увазі уявлення правопорушника щодо зайняття з дитиною передусім такою діяльністю, що пов'язана із вагінальним, анальним або оральним проникненням у її тіло з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета (що відсилає до ст. 155 КК відповідно). Водночас окремо варто зауважити, що таке твердження є справедливим виключно на рівні основного складу, передбаченого ч. 1 ст. 156-1 КК, і втрачає свою релевантність у контексті складу з обставинами, що обтяжують відповідальність. Оскільки малолітня особа не може бути потерпілою за ст. 155 КК, то, відповідно, і під «вчиненням дій сексуального характеру» щодо неї повинна матися на увазі якась інша поведінка. Логічно «спорідненою» із ст. 155 КК є ст. 152 КК, що як кримінально карані визначає дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування). Малолітство потерпілої при цьому є обставиною, що обтяжує відповідальність за вчинене. Зважаючи на це, у контексті оцінки мети вчинення дій сексуального характеру щодо

малолітньої особи за ч. 3 ст. 156-1 КК функцію нормативного орієнтира для конкретизації її змісту має виконувати ст. 152 КК, а не ст. 155. Під метою «вчинення будь-яких дій сексуального характеру» за ст. 156 КК варто розуміти уявлення суб'єкта кримінального правопорушення про такий бажаний результат своєї поведінки, що полягає у вступі із дитиною у сексуальний контакт, пов'язаний з вагінальним, анальним, оральним проникненням у її тіло (як за допомогою геніталій, іншого органу, частини тіла, так і будь-яких сторонніх предметів). При цьому, коли мова йде про основний склад кримінального правопорушення (ч. 1 статті), то означена мета відсилає до положень ст. 155 КК, а коли про склад з обставинами, що обтяжують відповідальність (ч. 3 статті) – до ст. 152 КК. Таке розуміння забезпечує послідовність та узгодженість із міжнародними стандартами, а також сприяє уніфікації судової практики за ст. 156-1 КК [81].

Із наведеним можна не погодитись. По-перше, здається неправильним тлумачити поняття «дій сексуального характеру» у контексті ст. 156-1 КК України, виходячи із визначення, наданого у ч. 1 ст. 155 КК України. Так, наприклад, у ст. 153 КК України законодавець використовує поняття «дії сексуального характеру, що не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи». Наведене, а також те, що у ч. 1 ст. 156-1 КК України не визначено які саме дії сексуального характеру маються на увазі дозволяє стверджувати, що останні повинні широко тлумачитись та не обмежуватись виключно фактом проникнення. По-друге, не можна погодитись і з тим, що у ст. 155 КК України потерпілою не може бути малолітня особа. Диспозицією ч. 1 ст. 155 КК України передбачено кримінальну відповідальність за вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Відсутність нижньої вікової межі свідчить про те, що малолітня особа також може бути потерпілою за ст. 155 КК України. Це також підтверджується судовою практикою.

Відповідно до вироку Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 21 жовтня 2019 року (справа № 350/1688/19), особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 155 КК України за таких обставин: 09 квітня 2018 року малолітня мешканка с. Луги Рожнятівського району через соціальні мережі познайомилася з мешканцем с. Липовиця Рожнятівського району та почала з ним періодично зустрічатись, повідомивши йому про свій дійсний вік - тринадцять років. З квітня 2018 року обвинувачений та потерпіла періодично зустрічалися, спільно проводили час та спілкувались за допомогою соціальних мереж. В подальшому на початку серпня 2018 року, під час спілкування в соціальній мережі «Інстаграм», обвинувачений, усвідомлюючи недосягнення потерпілою віку чотирнадцяти років, запропонував їй вступити з ним в статеві зносини. Незважаючи на відмову потерпілої, обвинувачений, з метою схилити останню до вступу з ним в статеві зносини, неодноразово пропонував малолітній вступити з ним в статеві зносини, вказуючи, що в разі відмови він більше не буде з нею зустрічатись. Після отримання згоди потерпілої вступити з ним в статеві зносини, всередині серпня місяця 2018 року, обвинувачений запропонував останній прийти в с. Луги Рожнятівського району, після чого вони обоє направились в лісовий масив поблизу сільського стадіону, де, достовірно знаючи, що потерпіла є малолітньою, та її дійсний вік - 13 років, з її добровільної згоди вступив з нею в природній статевий акт. У подальшому, повнолітній обвинувачений з серпня місяця 2018 року до кінця 2018 року неодноразово вступав у статеві зносини з потерпілою за її добровільної згоди, завідомо достовірно знаючи, що вона не досягла шістнадцятирічного віку. Умисні дії обвинуваченого, які виразились у вчиненні природніх статевих зносин з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, органом досудового розслідування кваліфіковані за ч. 1 ст. 155 КК України [41].

У попередньому розділі зверталась увага на запропоновані у проектах законодавчих актів редакції вказаної кримінально-правової норми, однією з

яких була «пропозиція зустрічі, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних систем або технологій, зроблена повнолітньою особою особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення щодо неї будь-яких дій, передбачених статтями 155, 156 цього Кодексу... (порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)» [100]). Із наведеного видається, що саме ці кримінальні правопорушення мались на увазі законодавцем під час визначення остаточної редакції ч. 1 ст. 156-1 КК України, однак для більш широкого використання доцільним видається *під діями сексуального характеру розуміти будь-які умисні дії, які полягають у здійсненні фізичного та/або психологічного впливу на особу з метою задоволення статевого потягу чи стимулювання статевого збудження.*

У цьому контексті уточнення потребує й поняття «розпусних дій». Вказане поняття в Особливій частині кримінального законодавства зустрічається чотири рази: у ст. 156 КК України – у ч. 1 встановлено кримінальну відповідальність за вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку; у ст. 156-1 КК України – у ч. 1 у межах досліджуваної мети вчинення стосовно особи будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій; у ст. 181 КК України – у ч. 1 встановлено кримінальну відповідальність за організацію або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідкування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою; у ст. 302 КК України, в якій встановлено кримінальну відповідальність за створення місць розпусти та звідництво.

О.О. Дудоров вказує, що традиційно розпусними визнавались як безконтактні дії, так і сексуальні маніпуляції з тілом й особливо статевими органами потерпілої особи, винуватого або третьої особи. Наразі, однак, слід

ураховувати, що природні або «неприродні» статеві зносини з особою, якій не виповнилось 16 років, за її добровільною згодою не визнаються фізичним розбещенням неповнолітніх із погляду відповідальності за ст. 156 КК і мають кваліфікуватись за ст. 155 КК. Водночас виокремлення і подальше існування аналізованої кримінально-правової заборони враховує, зокрема, можливість вчинення неохоплюваного диспозицією ст. 155 КК фізичного розбещення осіб, яким не виповнилось 16 років [53, с. 82].

Розглядаючи поняття та зміст розпусних дій доцільно проаналізувати позицію, викладену Пленумом Верховного Суду України у відповідній постанові в контексті складу розбещення неповнолітніх. Так, зазначається, що розпусні дії повинні мати сексуальний характер і можуть бути у виді фізичних дій або інтелектуального розбещення. Такі дії спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту. Під фізичними розпусними діями слід розуміти оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо. Інтелектуальними розпусними діями є, зокрема, ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з нею на сексуальні теми тощо [103].

Виходячи із наведеного, можна вважати, що під розбещенням доцільно розуміти будь-які дії, які не передбачають проникнення у тіло дитини. Водночас у цьому контексті часто постає питання щодо меж розмежування вчинення фізичних розпусних дій та дій, передбачених ст. 153 КК України. Відповідаючи на це питання доцільно звернути увагу на те, що в контексті ст. 153 КК України також передбачається вчинення дій сексуального характеру, не пов'язані із проникненням до тіла іншої особи, однак такі дії повинні мати характер насильства.

У ст. 18 Ланцаротської конвенції вказується, що Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки: а) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру; б) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли: використовується примус, сила чи погрози або насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища [70]. Виходячи із наведеного, видається, що основними ознаками, що дозволяють відмежувати вчинення фізичних розпусних дій від дій, передбачених ст. 153 КК України є: *вчинення дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням саме шляхом примусу, сили чи погрози, а також використання уразливого стану дитини*. Фізичні розпусні дії повинні виключати характер насильства.

Цікавим також є і те, як згадана Конвенція пропонує розуміти розбещення. Так, у ст. 22 вказано, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисного спонукання дитини, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, *спостерігати за сексуальним насильством або діяльністю сексуального характеру*, навіть якщо вона не бере в цьому участі [70]. Отже, фактично під розпусними діями пропонується розуміти виключно спостереження за діями сексуального характеру.

О.В. Письменська відзначає, що слід виходити з того, що фізичне розбещення передбачає вчинення фізичних сексуальних дій щодо неповнолітнього (певні рухи тіла тощо), а інтелектуальне – сексуальних дій вербального, візуального або аудіального характеру. Відповідний характер зазначених вчинків уможливорює збудження в особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, статевого інстинкту, а також може викликати виникнення статевого потягу, реалізація якого за певних обставин здатна

нашкодити статевому розвитку потерпілої особи. Отже, обов'язковим є те, що розпусні дії вчиняються у присутності неповнолітнього потерпілого – не має значення безпосередній чи віддалений. Вчена погоджується із думкою О.О. Дудорова, щодо того, що розпусні дії з потерпілою особою, вчинені безпосередньо перед зґвалтуванням, сексуальним насильством або статевими зносинами з особою, яка не досягла 16-річного віку, охоплюються відповідними частинами статей 152, 153, 155 КК України, оскільки в такому разі розбещення неповнолітніх з урахуванням спрямованості умислу винуватого розглядається лише як етап у вчиненні інших статевих злочинів. Наявність істотного розриву в часі між розпусними діями і вчиненням стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи іншого статевого злочину, що виключає переростання одного злочинного діяння в інше, означає, що вчинене треба кваліфікувати за сукупністю відповідних злочинів [53, с. 485; 98] (цитовано за О.В. Письменською – А.З.). Аналогічний підхід має бути застосований і у зворотній ситуації. Коли розбещенню безпосередньо передують пропозиція зустрічі, зроблена особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї розпусних дій. Якщо така мета була реалізована, то вчинене повністю охоплюється відповідною частиною ст. 156 КК України. За таких обставин діяння, ознаки якого містить ст. 156-1 КК України, слід розглядати як первинний етап у виді готування до розбещення неповнолітніх. Сукупність цих кримінальних правопорушень виключається [98].

Підсумовуючи все викладене, можна дійти до таких висновків у цій частині. По-перше, *під розпусними діями видається доцільним розуміти дії сексуального характеру, що виключають статевий контакт та метою яких є здійснення фізичного або психологічного впливу на особу з метою задоволення статевого потягу або спричинення статевого збудження*. Як можна побачити, різниця між діями сексуального характеру та розпусними діями полягає лише у тому, що перші не виключають статевого контакту. Однак теоретично дії сексуального характеру також можуть включати і

розбещення. Тобто, розбещення є складовим елементом дій сексуального характеру.

По-друге, можна погодитись із думкою О.В. Письменської, що якщо мала місце пропозиція зустрічі для вчинення розпусних дій, яка відбулась, а розпусні дії було реалізовано, то кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень за ст.ст.156 та 156-1 КК України не є доцільною. Поряд із вказаним не можна залишити поза увагою судову практику, аналіз якої свідчить про дещо протилежну позицію.

Так, відповідно до вироку Харківського районного суду Харківської області від 10 червня 2024 року (справа № 635/8233/21), *ОСОБА_4 в період часу з квітня 2019 року по квітень 2021 року, більш точного часу встановити не представилось можливим, керуючись єдиним злочинним умислом, спрямованим на розбещення малолітньої особи, ігноруючи принципи моральності, духовного і культурного життя суспільства та принципи статевої моралі в суспільстві, достовірно знаючи про малолітній вік ОСОБА_6, яка була ученицею навчального закладу середнього ступеню (школа) та товаришувала з його донькою, і розуміючи, що остання в силу свого віку останньої недостатньо проінформована про статеві відносини, діючи умисно, з метою розбещення і задовольняючи власні статеві збочення, спричиняючи шкоду моральному і фізичному становленню малолітньої ОСОБА_6, за допомогою свого мобільного телефону періодично надсилав останній SMS повідомлення та повідомлення у соціальних мережах, у тому числі, інтимного характеру та з зображеннями та відео - файлами, які містять порнографічний характер. Крім того, ОСОБА_4 неодноразово, у вказаний період часу запрошував малолітню ОСОБА_6 до себе додому, де вів з нею розмови на сексуальні теми, тим самим вчиняючи інтелектуальне розбещення потерпілої ОСОБА_6. Крім того, ОСОБА_4 під час зустрічей з останньою з метою реалізації фізичних розпусних дій, здійснював непристойні доторкання до статевих органів ОСОБА_6 та просив останню надавати йому інтимні послуги за грошову винагороду. Разом з цим,*

встановлено, що реалізуючи єдиний злочинний умисел, спрямований на розбещення малолітньої ОСОБА_6, ОСОБА_4 навесні 2019 року (більш точний час встановити не виявилось за можливе), достеменно знаючи про малолітній вік ОСОБА_6 під час чергової зустрічі за адресою його мешкання змусив останню позувати у оголеному вигляді, у тому числі з оголеними статевими органами та фотографував останню на свій мобільний телефон, таким чином вчиняючи розпусні дії щодо малолітньої потерпілої. Суд кваліфікує дії ОСОБА_4 як кримінальне правопорушення, передбачене передбаченого ч.2 ст. 156 КК України - вчинення розпусних дій щодо малолітньої особи.

Крім цього, судом встановлено, що в проміжок часу з квітня 2019 року по квітень 2021 року (більш точні часові проміжки вчинення злочинних дій встановити не виявилось за можливе), ОСОБА_4, керуючись єдиним злочинним умислом, спрямованим на зустрічі з малолітньою ОСОБА_7 знаючи про малолітній вік вказаної особи, яка була ученицею навчального закладу середнього ступеня (школа) та товаришувала з його донькою, ігноруючи принципи моральності, духовного і культурного життя суспільства та принципи статевої моралі в суспільстві, неодноразово запрошував ОСОБА_6, до себе додому, де здійснював інтелектуальне та фізичне розбещення потерпілої, таким чином вчиняючи щодо неї розпусні дії та задовольняючи власні статеві збочення. Умисні протиправні дії ОСОБА_4 суд кваліфікує як кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст. 156-1 КК України - пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення відносно неї розпусних дій, у разі, якщо після вчинення такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася [42].

Такий підхід є неаргументованим, оскільки криміналізація кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, як видається з аналізу міжнародних та європейських правових документів мала на меті забезпечення можливості притягнення до кримінальної

відповідальності осіб, які запропонували зустріч з метою вчинення дій сексуального характеру або розпусних дій, але така зустріч не відбулась та/або не було вчинено таких дій. Якщо особою було вчинено щодо особи дії сексуального характеру або розпусні дії, кваліфікація у сукупності зі ст. 156-1 КК України призводить до порушення принципу справедливості, оскільки особу було двічі покарано за теоретично одні й ті самі дії. Сукупність зі ст. 156-1 КК України можлива лише у випадках, коли особа пропонувала зустріч, маючи на меті вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152 та 153 КК України.

До цього ж варто зауважити, що оскільки розпусні дії, як було встановлено, відносяться до дій сексуального характеру, видається недоцільним виокремлювати їх в межах ч. 1 ст. 156-1 КК України. Таким чином, останню доцільно викласти у такий спосіб ³: «1. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, – карається»

У ч. 2 ст. 156-1 КК України законодавець визначив вже іншу мету – втягнення дитини у виготовлення дитячої порнографії. Таке рішення було також прийнято з огляду на положення, викладені у Ланцаротській конвенції. Так, у ст. 2 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії вказано, що дитяча порнографія означає будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, головним чином в сексуальних цілях [128]. У ч. 2 ст. 20 Ланцаротської конвенції вказано, що для цілей цієї статті термін «дитяча порнографія» означає будь-які матеріали, які візуально

³ Редакція запропонована із урахуванням пропозицій, викладених у попередніх розділах.

зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою [70].

Одночасно із цим, відповідно до примітки до ст. 156-1 КК України, під дитячою порнографією в цій статті та статті 301¹ цього Кодексу слід розуміти зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях [76]. Враховуючи положення наведених європейських правових документів, видається недоцільним вважати дитячою порнографією зображення особи, яка виглядає як дитина, якщо така особа є дорослою. Отже, доцільно викласти примітку таким чином: ...1. *Під дитячою порнографією в цій статті та статті 301¹ цього Кодексу слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою.*

Таким чином, проведені дослідження надало можливість підсумувати, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є фізична, осудна особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку. Враховуючи те, що законодавцем було збільшено вік кримінальної відповідальності за таке протиправне діяння через підвищену суспільну небезпечність вчинення дій сексуального характеру повнолітньою особою щодо особи, яка не досягла віку сексуальної згоди, визнано доцільним вважати, що суб'єкт домагання дитини для сексуальних цілей є спеціальним.

Суб'єктивна сторона такого протиправного діяння характеризується умисною формою вини та наявністю обов'язкової мети – у ч. 1 – вчинення дій сексуального характеру або розпусних дій; у ч. 2 – втягнення у виготовлення дитячої порнографії. З огляду на те, що розпусні дії входять до переліку дій

сексуального характеру доведено недоцільність їх виокремлення в межах ч. 1 ст. 156-1 КК України.

Висновки до 2 розділу

1. Визначено, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, є статева недоторканість дітей, додатковим – нормальний розвиток дитини. Потерпілий (вік потерпілого) є факультативною ознакою об'єкту такого кримінального правопорушення, а саме такі дії заборонені щодо особи, якій не виповнилось 16 років (для ч. 1 ст. 156-1 КК України) та 18 років (для ч. 2 ст. 156-1 КК України). Із огляду на тенденції розвитку кримінально-правової політики та поступового приведення її у відповідність *acquis communautaire* в межах ч. 2 ст. 156-1 КК України доведено доцільність встановити граничний вік для потерпілої особи – 16 років. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства залишає можливість визначати поняття «дитячої порнографії», виходячи із віку сексуальної згоди, встановленого у кожній державі.

2. Аргументовано, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, полягає у вчиненні таких двох обов'язкових дій як пропозиція зустрічі та вчинення хоча б однієї дії, спрямованих на забезпечення можливості настання останньої. Склад кримінального правопорушення є ускладненим формальним, закінченим кримінальним правопорушення вважається з моменту вчинення дії, спрямованої на забезпечення можливості зустрічі. Із урахуванням положень Ланцаротської конвенції, доведено доцільність звужити можливі способи вчинення досліджуваного протиправного діяння до одного – пропозиції зустрічі з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Відповідно

першу частину примітки до ст. 156-1 КК України доцільно виключити. Аргументовано потребу у доповненні ст. 156-1 КК України особливо кваліфікуючою ознакою – вчинення пропозиції зустрічі, поєднаної з пропозицією надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, обманом та/або погрозами.

3. Зазначено, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, є фізична, осудна особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку. Враховуючи те, що законодавцем було збільшено вік кримінальної відповідальності за таке протиправне діяння через підвищену суспільну небезпечність вчинення дій сексуального характеру повнолітньою особою щодо особи, яка не досягла віку сексуальної згоди, визнано доцільним вважати, що суб'єкт домагання дитини для сексуальних цілей є спеціальним. Суб'єктивна сторона такого протиправного діяння характеризується умисною формою вини та наявністю обов'язкової мети – у ч. 1 – вчинення дій сексуального характеру або розпусних дій; у ч. 2 – втягнення у виготовлення дитячої порнографії. З огляду на те, що розпусні дії входять до переліку дій сексуального характеру доведено недоцільність їх виокремлення в межах ч. 1 ст. 156-1 КК України.

РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

3.1. Особливості кваліфікації та критерії розмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, із суміжними кримінальними правопорушеннями

Кримінальне право є галуззю публічного права, що відповідним чином впливає на його ефективність та стан реалізації кримінально-правових норм. Як і будь-якій іншій галузі публічного права, кримінальному притаманний імперативний метод правового регулювання⁴, який вимагає певного динамізму, котрий проявляється у постійному оновленні кримінально-правових норм Загальної та Особливої частини КК України. Якщо мова йде про Особливу, динамізм проявляється у первинній та вторинній криміналізації та пеналізації. На прикладі досліджуваного складу кримінального правопорушення, а також використовуючи результати аналізу підстав криміналізації, розглянутих у першому розділі, можна стверджувати що в останні роки однією із основних підстав є виконання міжнародно-правових зобов'язань. Одночасно із цим, не дивлячись на теоретично та практично позитивне значення таких законодавчих рішень, не можна не вказати на негативне. Останнє, як правило, виявляється у появі колізій норм права, конкуренцій кримінально-правових норм та інших ситуацій, які ускладнюють

⁴ Хоча, у цьому контексті варто звернути увагу на думку П.В. Хряпінського, який є адептом думки щодо можливості вважати, що кримінально-правовому регулюванню притаманні дихотомія та дуалізм. На думку вченого, такий дуалізм проявляється у компіляції імперативного методу, який використовується для побудови каральних санкцій та диспозитивного, який надає можливість конструювати заохочувальні кримінально-правові норми. Більше того, вчений вважає, що слід прогнозувати поширення диспозитивного методу як регулятора кримінально-правових відносин, насамперед заохочувального типу щодо прав особи потерпілого, звільнення від кримінальної відповідальності та/або покарання, угоди про визнання вини тощо. Ідея розвитку диспозитивізму у кримінальному праві є перспективною, проте вона не повинна розхитувати соціальне завдання кримінального права, – протидію злочинності, яке вирішується публічними правовідносинами та імперативним методом. Разом із основними, «стволовими» заборонними нормами заохочувальні норми мають вирішувати завдання, передбачене у ч. 1 ст. 1 КК. Відтак дуалізм кримінально-правового регулювання не є протиставлення публічного і приватного права, імперативного і диспозитивного методів, а є поєднанням публічних і приватних засад із природним домінуванням публічно імперативного методу [135].

кваліфікацію суспільно небезпечних діянь, а відповідно і знижують ефективність кримінально-правового регулювання певних суспільних відносин.

Беззаперечним фактом є те, що коли через помилки, допущені під час правотворчої діяльності у кримінальному законодавстві формуються ситуації, які ускладнюють кваліфікацію через конкуренцію, колізію чи подібність складів кримінальних правопорушень баланс між фактичними результатами дії КК України та актів застосування норм кримінального права і тими соціальними цілями, для досягнення яких вони були ухвалені, про яке писав вчений, порушується, а отже і знижується ефективність кримінально-правового регулювання. З метою вирішення такої ситуації у доктрині кримінального права було розвинуто окрему теорію – теорію розмежування кримінальних правопорушень, однією з яскравих представниць якої є Л.П. Брич.

Вчена вказує, що створення законодавцем складів правопорушень зі спільними ознаками може бути обумовлене різними причинами. Воно може бути викликане доцільністю диференціації кримінальної та іншої юридичної відповідальності. Законодавець може будувати юридичні конструкції зі спільними ознаками, не переслідуючи цілі диференціації відповідальності, а виходячи з обумовленої принципом системності права обов'язковості позначати однакові явища реальної дійсності однаковими юридичними термінами. Тобто, у особливій частині будь-якого КК можуть бути склади злочинів зі спільними ознаками, що не збігаються за об'єктом, і не спрямовані на диференціацію кримінальної відповідальності. Один з напрямків реалізації принципу диференціації кримінальної відповідальності полягає у створенні складів злочинів, частина ознак яких має однаковий зміст (спільні ознаки). Якщо використання кваліфікуючих і пом'якшуючих ознак, як засобу диференціації кримінальної відповідальності, що поєднана з виділенням відповідно кваліфікованих складів злочинів, передбачених у тій самій статті Особливої частини КК, що й основний склад, та складів злочинів з

пом'якшуючими ознаками («привілейованих») як правило, за поодинокими винятками (ч. 4 ст. 187 КК України), супроводжуючись різною за суворістю санкцією порівняно з санкцією норми про основний склад злочину, веде до диференціації кримінальної відповідальності, то створення складів злочинів зі спільними ознаками, що передбачені окремими статтями Особливої частини КК, будучи потугою, не завжди стають проявом реальної диференціації кримінальної відповідальності, оскільки санкції відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК не відрізняються за суворістю, що вважається недоліком законодавчої техніки [32, с. 704-705].

Необхідно відзначити, що у непоодиноких випадках законодавцем криміналізуються дії, які до такої криміналізації вважались стадією іншого кримінального правопорушення (готуванням або замахом). Найближчим прикладом є досліджуване суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 156-1 КК України, яке до криміналізації розглядалось як готування до вчинення певного виду кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості. Вказане підтверджується відповідною судовою практикою.

Відповідно до вироку Житомирський районний суд Житомирської області від 24 вересня 2018 року (справа № 278/2064/17) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 156 КК України за таких обставин: *наприкінці квітня 2016 року ОСОБА_4, будучи працівником поліції, вирішив вчинити розпусні дії щодо малолітньої ОСОБА_6, 2002 року народження. З цією метою ОСОБА_4 став вести з нею переписку в соціальній мережі «ВКонтакте», під час якої 09.05.2016 запропонував останній спробувати вступити з ним у статеві зносини. Не бажаючи бути викритим у вчиненні розпусних дій, 26.05.2016 ОСОБА_4 запропонував ОСОБА_6 зустрітись та прогулятись в саду с. Нова Василівка Житомирського району Житомирської області, на що остання погодилась. Реалізуючи свій умисел на вчинення відносно малолітньої ОСОБА_6 розпусних дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення своєї статевої*

пристрасті та збудження у малолітньої статевого інстинкту, ОСОБА_4 26.05.2016 близько 21 години, перебуваючи в альтанці саду поблизу вул. Центральної с. Нова Василівка Житомирського району області, вчинив розпусні дії фізичного характеру відносно малолітньої ОСОБА_6 [38].

Відповідно стадію готування до вчинення розбещення неповнолітніх, було виокремлено у самостійне кримінальне правопорушення – домагання дитини для сексуальних цілей. Одночасно із цим, прагнення до приведення національного кримінального законодавства у відповідність вимогам *acquis communautaire* та поспішна адаптація положень Загальної та Особливої частини КК України до вимог міжнародних та європейських правових документів, а також задля забезпечення потреб правового режиму воєнного стану все частіше призводить до хаотизації кримінального законодавства.

Таку саму думку має й і В.І. Тютюгін, який зауважує, що численні і не виправдано динамічні так звані «точкові» зміни і доповнення кримінального закону, які нерідко носять не тільки хаотичний і безсистемний, а іноді і відверто помилковий характер, і які, до того ж, почасти здійснюються лише «на потребу сьогоденню», без належного урахування тих системних зв'язків і взаємодії, які існують між приписами цього закону, тільки ускладнюють його належне застосування. Безумовно, що така «новелізація» призводить не тільки до розбалансування системних зв'язків в кримінальному законі, а і здатна справити негативний вплив на практику його застосування. У свою чергу суди (в тому числі і Верховний Суд), будучи певним чином «зв'язаними» положеннями цілої низки таких санкцій статей Особливої частини КК, які були піддані нами критичному аналізу, вимушені, тим не менш, «ігнорувати» універсальні і загальнообов'язкові приписи закону з тим, щоб якимось чином «пристосувати» відверто помилкові законодавчі рішення до потреб сучасної практики [127, с. 45-46].

Під час аналізу складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, яку умовно можна вважати новелою Особливої частини КК України, виявилось можливим диференціювати критерії

відмежування цього складу суспільно небезпечного діяння на три актуальні групи: 1) відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від вчинення інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості; 2) відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, від незакінчених кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини; 3) відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від кримінальних правопорушень проти моральності у сфері сексуальних відносин, що вчиняються щодо дитини.

Відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від вчинення інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Розглядаючи особливості розмежування за цим критерієм, видається доцільним ще раз акцентувати увагу на динамізмі кримінального законодавства та нагадати основні причини, які зумовили формування прогалин. Як вже вказувалось у попередніх розділах, національне кримінальне законодавство в частині кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості може бути оцінене як певною мірою статичне. Останні кардинальні зміни було внесено у 2017 році відповідно до Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [109] і стосувались уточнення елементів складів кримінальних правопорушень, кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, а також видів та розмірів покарань. Одночасно із цим, не можна не відмітити потребу у новому перегляді кримінально-правових норм з метою усунення певних недоліків, які знижують їх ефективність. Серед таких недоліків доцільно виокремити: 1) потребу в уточненні диспозиції ч. 2 ст. 152 та ч. 2 ст. 153 КК України в частині переліку

кримінальних правопорушень, вчинення яких утворює кваліфікований склад;
2) розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 152 КК України та ч. 1 ст. 155 КК України.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 152 КК України, карається зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153-155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. Відповідно до ч. 2 ст. 153 КК України, карається сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 152, 154, 155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності [76].

Наведені редакції є суперечливими через декілька підстав. Так, по-перше, законодавець, встановлюючи ознаку повторності, передбачає її лише для таких кримінальних правопорушень як зґвалтування, сексуальне насильство, примушування до вступу в статевий зв'язок, а також вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, залишаючи поза увагою, як видається, більш суспільно небезпечні – розбещення неповнолітніх та домагання дитини для сексуальних цілей. Такий підхід є недоцільним, оскільки, наприклад, діяння, передбачені ч.ч. 1-2 ст. 154 КК України за своєю правовою природою є кримінальними проступками. До цього ж варто також додати і те, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 154 КК України має найменші кількісні показники, про що свідчить статистика правоохоронних органів.

Так, відповідно даним Офісу Генерального прокурора, у 2020 році було вчинено 8 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 154 КК України; у 2021 – 9 таких діянь; у 2022 – 5; у 2023 – 3; у 2024 – 9; станом на квітень 2025 року протиправних діянь, передбачених ст. 154 КК України зареєстровано не було [95]. Отже, наведене дозволяє поставити під сумнів доцільність збереження такого кримінального правопорушення як підставу для застосування до особи, яка вчинила зґвалтування або сексуальне насильство кваліфікованої кримінальної відповідальності.

Одночасно із цим, доцільним є доповнення частин досліджуваних кримінально-правових норм ст. 156 та 156-1 КК України, що зумовлено таким: 1) обидва вказані діяння, відповідно до санкцій, передбачених за їх вчинення, є злочинами; 2) такі злочини є достатньо розповсюдженими, про що свідчать відповідні статистичні дані: у 2020 році було зареєстровано 197 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156 КК України; у 2021 – 260; у 2022 – 182 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 156 КК України та 9 – ст. 156-1 КК України; у 2023 – 260 діянь, передбачених ст. 156 та 13 – ст. 156-1 КК України; у 2024 році – 155 діянь, передбачених ст. 156 КК України та 13 – ст. 156-1 КК України; станом на квітень 2025 року було зареєстровано 82 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 156 КК України та 6 діянь, передбачених ст. 156-1 КК України [109].

Таким чином, наведене зумовлює потребу у внесенні змін та доповнень до:

– ч. 2 ст. 152 КК України, яку доцільно викласти таким чином:

2. Зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153, 155-156-1 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, – карається...

– ч. 2 ст. 153 КК України, яку доцільно викласти таким чином:

2. Сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152, 155-156-1 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, - карається.

Вище вже вказувалось про те, що до криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей, такі діяння розглядались як незакінчене кримінальне правопорушення, передбачене ст. 155 або ст. 156 КК України. Також розглядались думки вчених щодо недоцільності та неможливості кваліфікувати пропозицію зустрічі для сексуальних цілей та розбещення неповнолітніх за правилами сукупності кримінальних правопорушень, не дивлячись на протилежну судову практику. Одночасно із цим, необхідно також розглянути, які дії мають кваліфікуватись як замах на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 156-1 КК України, (оскільки, у попередніх розділах було доведено, що це протиправне діяння має формальний склад), а також чи є потреба у розмежуванні його із іншими кримінальними правопорушеннями проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини.

Аналізуючи кримінальне правопорушення, передбачене ст. 156-1 КК України, можна відзначити, що воно складається з двох обов'язкових дій – пропозиції зустрічі та вчиненні хоча б однієї дії, щоб така зустріч відбулась. Відповідно, якщо особа запропонувала зустріч, але не вчинила жодних дій на її забезпечення чи не змогла вчинити таких дій за наявності обов'язкової мети – вчинення дій сексуального характеру, такі дії мають кваліфікуватись як незакінчене кримінальне правопорушення. Однак, відкритим залишається питання, чи завжди саме так.

Вчені відзначають, що злочин з двома діяннями, що передбачені законом як обов'язкові – це такий злочин, у якому кожне з діянь, взяте окремо,

у відриві від іншого (або хоча б тільки одне із таких діянь), саме по собі злочинним не визнається і тільки в поєднанні вони становлять одиничний злочин (наприклад, зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи). Замах на злочин з двома діями, що передбачені законом як обов'язкові, можливий тоді, коли вчиняється діяння, передбачене як одне з обов'язкових для конкретного складу злочину. Наприклад, замах на зґвалтування буде мати місце тоді, коли винна особа застосує до потерпілого насильство з метою здійснення статевого акту проти його волі; замах на самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи матиме місце тоді, коли винна особа самовільно присвоює собі такі повноваження або таке звання з метою вчинення будь-яких суспільно небезпечних діянь [48, с. 61-62].

Відповідно до ст. 15 КК України, замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Замах на вчинення кримінального правопорушення є закінченим, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, але кримінальне правопорушення не було закінчено з причин, які не залежали від її волі. Замах на вчинення кримінального правопорушення є незакінченим, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця [76].

Аналіз диспозиції ч. 1 ст. 156-1 КК України та ч. 2 цієї ж норми надає підставу для констатації, що коли кримінальний правопорушник зробив пропозицію зустрічі, але не вчинив жодної дії щодо того, щоб така зустріч відбулась через причини, що не залежали від його волі – таке діяння має

кваліфікуватись як закінчений замах на домагання дитини для сексуальних цілей. Якщо він не зміг зробити пропозицію зустрічі через причини, що не залежали від його волі – такі дії мають кваліфікуватись як незакінчений замах на домагання дитини для сексуальних цілей. Однак потребує розгляду також ситуація, коли особа запропонувала дитини зустрітись з метою вчинення дій сексуального характеру, але свідомо не вчинила жодної дії, щоб така зустріч відбулась.

У цьому контексті необхідно звернути увагу на таке поняття як «добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні». Відповідно до ст. 17 КК України, добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця. Особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення [76].

Враховуючи положення вказаної кримінально-правової норми, можна визначити, що кваліфікуючи пропозицію як одну із форм реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України за відсутності дій, спрямованих на забезпечення такої зустрічі, що було свідомим рішенням кримінального правопорушника необхідно відмежувати добровільну відмову від замаху, наприклад, на вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 155-156 КК України. Фактично, якщо особа, до пропозиції зустрічі (як у більшості випадків і відбувається) веде з дитиною розмови на сексуальні теми, такі дії можуть бути кваліфіковані як замах на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК України або закінчене кримінальне правопорушення, передбачене ст. 156 КК України (вчинене у формі інтелектуального розбещення).

Таким чином, якщо особа запропонувала дитині зустріч, маючи на меті вчинення щодо неї дій сексуального характеру, однак умисно не вчинила будь-яких дій, щоб така зустріч відбулась, а також за умови якщо вона не вела жодних розмов із дитиною на сексуальні теми, таку особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності на підставі ст. 17 КК України. Якщо такі розмови мали місце, такі дії мають бути кваліфіковані як розбещення неповнолітніх. Якщо особа запропонувала зустріч, мала на меті вчинити дії, спрямовані на забезпечення такої зустрічі або вже почала їх реалізовувати, але не довела до бажаного результату через обставини, які не залежали від її волі, такі дії можуть кваліфікуватись як замах на домагання дитини для сексуальних цілей.

О.В. Письменська вказує, що потребує окремого розгляду також випадок, коли потерпіла особа досягла шістнадцятирічного віку, однак винний переконаний, що вчиняє розпусні дії стосовно особи, яка не досягла такого віку. Наприклад, можна змодельовати ситуацію, за якої потерпіла особа свідомо повідомляє неправдиву інформацію про свій вік для того, щоб убезпечити себе від зайвих контактів з розпусником. Тобто *de facto* не були вчинені розпусні дії щодо тієї категорії потерпілих, яка визначена у ч. 1 ст. 156 КК України (помилка щодо потерпілого). За таких обставин кваліфікація вчиненого має відбуватися за спрямованістю умислу, а саме як замах на вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку (за правилами фактичної помилки, відповідно до яких умислом винного охоплюється наявність неіснуючої насправді юридично значущої ознаки). У подібних ситуаціях, як резонно стверджує О. Дудоров, виникає юридична фікція, за якої кримінальне правопорушення з повністю виконаною об'єктивною стороною з позиції кримінально-правової кваліфікації прирівнюється до незакінченого [56, с. 212; 99] (*цитовано за О.В. Письменською – А.З.*). Оскільки фактична помилка становить неправильне уявлення особи про фактичні обставини свого діяння, розмірковує Н. Мирошниченко, то її виникнення може впливати на зміст вини. У таких

випадках кримінальне правопорушення кваліфікується за напрямом умислу як замах на те кримінальне правопорушення, який винний собі уявляв [120, с. 57; 99] (*цитовано за О.В. Письменською – А.З.*).

Погоджуючись із думкою вченої, доцільно зауважити, що аналогічне правило має застосовуватись і у випадку вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України.

Вчені вказують, що не викликає труднощів відмежування замаху і незлочинних діянь, якщо в диспозиціях відповідних статей прямо вказані ознаки, в яких виражена відмінність між складами злочинів і складами правопорушень, якщо вони сформульовані або за допомогою формально-визначених понять, або хоча й оціночних, але зміст яких конкретизований у самому кримінальному законі чи в актах інших галузей права. Отже, у тих складах злочинів, де розмір шкоди (суспільно небезпечних наслідків) визначений чітко, вказана в законі мета чи мотив відмежування замаху від незлочинного діяння має проводитися за суб'єктивним критерієм – спрямованістю умислу винної особи на заподіяння шкоди в розмірі, зазначеному в КК України [49].

Необхідно відзначити, що відповідно до примітки до ст. 156-1 КК України, під дитячою порнографією в цій статті та статті 301⁻¹ цього Кодексу слід розуміти зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях [76]. Такий підхід законодавця до формування поняття дитячої порнографії, особливо – в частині вказівки на «зображення у будь-який спосіб дитини...» утворює додаткові складнощі у кваліфікації як в межах ст. 301-1 КК України, так і в межах ст. 156-1 КК України.

Головне юридичне управління в зауваженнях до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та

сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» також звертало увагу на те, що відповідно до статті 20 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства термін «дитяча порнографія» означає будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою. Для позначення «будь-яких матеріалів» Закон України «Про захист суспільної моралі» оперує поняттями: продукція сексуального характеру, продукція еротичного характеру, продукція порнографічного характеру. При цьому, зі змісту пункту 2 примітки до статті 156-1 Кримінального кодексу України вбачається, що наведене явище для цілей кваліфікації відповідних діянь містить правову невизначеність, що унеможливить застосування відповідної правової норми, а отже і ефективний кримінально-правовий захист відповідних об'єктів. Так, в частині використання поняття «зображення» не зрозуміло чи йдеться про об'єкт матеріального світу чи про процес його створення. Натомість поняття «продукція» взагалі не згадується [57].

Із урахуванням того, що Закон України «Про захист суспільної моралі» вже втратив чинність, а Закон України «Про медіа», який було прийнято замість нього взагалі не визначає поняття порнографії (як і будь-які інші законодавчі та інші нормативно-правові акти), наведене зауваження набуває особливого значення. Вище вже вказувалось на недоцільність визначення у примітці, що під дитячою порнографією необхідно розуміти зображення дорослої особи, яка виглядає як дитина. Все у сукупності ще раз доводить потребу в уточненні цієї частини примітки та викладенні її у такій редакції: 1. *Під дитячою порнографією в цій статті та статті 301⁻¹ цього Кодексу слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою.*

Щодо особливостей кваліфікації, необхідно відзначити, що якщо особа запропонувала зустріч дитині з метою втягнення її у створення дитячої

порнографії, ця зустріч відбулась і дитячу порнографію було виготовлено, такі дії мають кваліфікуватись за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 156-1 та ч. 3 ст. 301-1 КК України. Якщо було вчинено такі протиправні діяння як розбещення, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, зґвалтування або сексуальне насильство, відповідно до вказаної сукупності також мають бути додані відповідні частини кримінально-правових норм. Окремо необхідно відзначити, що якщо пропозиція зустрічі з метою втягнення у створення дитячої порнографії, яка мала результат – виготовлення такої порнографії була зроблена особі, якій виповнилось 16 років, відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 155-156 КК України (якщо такі дії було вчинено) виключаються. Це ще раз підтверджує нелогічність встановлення такого віку потерпілого для вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із обігом дитячої порнографії.

Окремої уваги потребує співвідношення понять «втягнення у створення дитячої порнографії» та «примушування до участі у створенні дитячої порнографії». У постанові ПВСУ від 27.02.2004 № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» вказано, що **під примушуванням неповнолітнього** до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ч. 3 ст. 300 КК, а також творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 3 ст. 301) розуміються будь-які умисні дії, поєднані із застосуванням фізичного (побої, тілесні ушкодження, катування тощо) чи психічного впливу (погрози застосувати насильство, знищити майно, розголосити певні відомості тощо) і спрямовані на те, щоб особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, виступила автором (співавтором) відповідного твору або взяла участь у його створенні як актор, режисер, оператор тощо. За змістом закону **під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії**

дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії. Зазначений наслідок може досягатися за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів; давання порад про місце й способи вчинення злочину або приховання його слідів; обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити грошима, подарунками, розвагами тощо) [102].

Як видається, поняття «втягнення» та «примушування до участі» диференціюються. Це також підтверджується і положеннями ч. 3 ст. 301-1 КК України, де вказано, що кримінально караним є виготовлення, розповсюдження, збут дитячої порнографії або примушування неповнолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії. Відповідно, незрозумілим є, що саме мав на увазі законодавець у ч. 2 ст. 156-1 КК України – втягнення дитини у створення дитячої порнографії у якості актора чи допоміжних ролей? Задля усунення такої прогалини доцільним видається викладення ч. 2 ст. 156-1 КК України у такій редакції: *2. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, неповнолітній особі з метою примушування її до участі у створенні дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, карається...*

Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що на сучасному етапі державотворення актуальним є уточнення ч.ч. 1-2 ст. 156-1 КК України з метою уникнення помилок під час кваліфікації.

3.2. Кваліфікуючі ознаки та особливості покарання за домагання дитини для сексуальних цілей

Пеналізація кримінальних правопорушень є одним із способів забезпечення ефективності кримінального законодавства та його спроможності виконувати завдання, визначені у ст. 1 Кримінального кодексу України. Основний зміст пеналізації полягає, по-перше, у встановленні вичерпних та достатніх видів та розмірів покарань за вчинення основного складу суспільно небезпечного діяння та, по-друге, у забезпеченні логічної диференціації таких покарань за вчинення кримінального правопорушення за наявності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. На сьогоднішній день у доктрині кримінального права існує низка праць, у яких вчені аналізують поняття, зміст та значення кваліфікуючих ознак, а такої їх вплив на межі кримінальної відповідальності та покарання. Позитивно необхідно оцінити те, що більшість вчених відзначають ефективність кваліфікуючих ознак.

Ознаки, що кваліфікують злочин, завжди визначають суспільну небезпеку злочину, а в окремих випадках і протиправність та караність діяння, а також із третьою позицією із тим лише зауваженням, що ознаки, які кваліфікують злочин, тільки прямо вказуються в законі. Стосовно вираження відмінностей, то ознаки, що кваліфікують злочин, як правило, розмежовують не види злочинів, а різновиди одного злочину, і лише в окремих випадках такі ознаки можуть відмежовувати злочин від інших злочинів чи правопорушень. Досить часто ознаки, що кваліфікують злочин, є похідними від інших ознак, оскільки конкретизують їх, а також такі ознаки проявляються не у всіх злочинах певного виду, а навпаки, існує вимога їх нетиповості для більшості цих злочинів. З урахуванням викладених уточнень і повинно характеризуватися загальне поняття ознак складу злочину. В основі ознаки, що кваліфікує злочин, лежать конкретні обставини вчиненого злочину. Якщо склад злочину являє собою абстрактну модель злочину, то ознака, що

кваліфікує злочин, є своєрідною моделлю, узагальненням певних обставин його вчинення. Системність ознак, що кваліфікують злочин, впливає з їх відношення із категорією складу злочину. Загальновідомо, що склад злочину являє собою систему елементів і ознак. Звідси, якщо ознаки, що кваліфікують злочин, є ознаками складу злочину, то вони володіють властивістю системності, оскільки такою володіють усі елементи системи. Відтак ознаки, що кваліфікують злочин, визначаються як прямо передбачені кримінальним законом системно організовані ознаки складу злочину, які позначають істотну зміну рівня суспільної небезпеки злочину, зумовлюють зміну кваліфікації та посилення чи пом'якшення типового покарання через застосування нової санкції і мають імперативний характер [87].

Процес доповнення чи усунення окремих кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак характеризує стан розвитку кримінально-правової політики держави та її відповідності міжнародним та європейським тенденціям, стандартам та рекомендаціям, а також умовам розвитку держави та суспільства. Одним із найбільш яскравих прикладів наведеного є внесення змін та доповнень у низку кримінально-правових норм Особливої частини КК України після введення у дію особливого правового режиму воєнного стану. Так, зокрема, статті, в яких встановлено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності було доповнено такою кваліфікуючою ознакою як вчинення таких діяч в умовах воєнного стану. Таке законодавче рішення, яке знайшло свій прояв у вторинній криміналізації майнових кримінальних правопорушень відтворює прагнення убезпечити суспільні відносини, які, через повномасштабну агресію російської федерації проти України, частіше стали піддаватись кримінально протиправному впливу.

Аналіз кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, передбачених у кримінально-правових нормах Особливої частини КК України надає можливість співвіднести їх із обставинами, які обтяжують покарання, котрі викладені у ст. 67 КК України.

Вчені вказують, що обставини, що обтяжують покарання є засобом індивідуалізації відповідальності, у той час, як кваліфікуючі ознаки – засобом її диференціації. Вони використовуються у кримінальному праві як засіб диференціації кримінальної відповідальності для конструювання більш небезпечного виду діянь і відповідно для визначення у законі нових меж караності порівняно з тими, які передбачені за вчинення основного складу кримінального правопорушення. Диференціювати кримінальну відповідальність за певні діяння може лише законодавець шляхом прийняття кримінально-правових норм та закріплення їх у КК України. У свою чергу суд, застосовуючи норми кримінального права, якими кримінальна відповідальність уже диференційована за певними критеріями, до конкретних обставин кримінального провадження і, з огляду на всі особливості такої справи, індивідуалізує кримінальну відповідальність. Тобто обирає із усіх доступних та закріплених у законі засобів диференціації кримінальної відповідальності той варіант, який найбільш повно відповідає вчиненому кримінальному правопорушенню. Тому цей аспект правозастосовної діяльності суду доцільніше називати індивідуалізацією кримінальної відповідальності та покарання [121].

Притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кваліфікованого чи особливо кваліфікованого кримінального правопорушення не унеможливорює застосування положень ст. 67 КК України щодо тих, обставин, за яких було вчинено кримінальне правопорушення, але які безпосередньо не визначені у кримінально-правовій нормі Особливої частини. Умовно кажучи, якщо особа вчинила повторно домагання дитини для сексуальних цілей у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, її дії будуть кваліфіковані за ч. 3 ст. 156-1 КК України, а також можуть бути застосовані положення ч. 1 ст. 67 КК України, а саме – п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України – вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів. Одночасно із цим,

відповідно до ч. 4 ст. 67 КК України, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує [76].

У ст. 156-1 КК України законодавцем передбачено лише три кваліфікуючі ознаки – вчинення діяння повторно, а також вчинення його за попередньою змовою групою осіб або щодо малолітньої особи.

Відповідно до ст. 28 Ланцаротської конвенції, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості врахування таких обставин, якщо вони вже не є частиною складових елементів злочину, згідно з відповідними положеннями національного законодавства як обтяжуючі обставини під час визначення покарання за правопорушення, установлені відповідно до цієї Конвенції: а) злочин завдав серйозної шкоди фізичному або психічному здоров'ю жертви; б) злочину передувало або його супроводжувало катування чи тяжке насилля; с) злочин було скоєно проти особливо вразливої жертви; d) злочин було скоєно членом сім'ї, особою, яка проживала з дитиною, або особою, яка зловживала своїми повноваженнями; е) злочин було скоєно кількома особами, які діяли разом; f) злочин було скоєно в рамках злочинної організації; g) правопорушника вже було засуджено за злочин подібного характеру [70].

У попередніх розділах вже розглядалось питання недоцільності встановлення для цього складу такої кваліфікуючої ознаки як домагання дитини для сексуальних цілей/втягнення у виготовлення дитячої порнографії членом сім'ї або особою, яка проживала з дитиною, що можна пояснити як особливостями об'єктивної сторони такого протиправного діяння, так і складністю доказування, що, скоріше за все, або унеможливить притягнення такої особи до кримінальної відповідальності або останню буде засуджено за вчинення іншого найбільш близького за складом кримінального правопорушення (скоріше за все – розбещення неповнолітніх). Одночасно із

цим відкритим залишається питання щодо доцільності встановлення кваліфікованої кримінальної відповідальності за вчинення такого кримінального правопорушення особою, яка зловживала своїми повноваженнями.

У ст. 26 Ланцаротської конвенції вказується, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості притягнення до відповідальності юридичної особи за правопорушення, установлене відповідно до цієї Конвенції, яке вчинено на її користь будь-якою фізичною особою, яка діяла особисто чи в складі органу юридичної особи та займала керівну посаду в межах цієї юридичної особи, на підставі: а) повноважень представництва юридичної особи; б) повноважень приймати рішення від імені юридичної особи; с) повноважень здійснювати контроль у межах юридичної особи. Крім випадків, передбачених у пункті 1 цієї статті, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості притягнення до відповідальності юридичної особи в разі, коли відсутність нагляду або контролю з боку фізичної особи, зазначеної в пункті 1, призвела до можливості вчинення правопорушення, установленного відповідно до цієї Конвенції, в інтересах цієї юридичної особи фізичною особою, яка діє під її керівництвом. Відповідно до принципів правової системи Сторони відповідальність юридичної особи може бути кримінальною, цивільною або адміністративною. Така відповідальність не впливає на кримінальну відповідальність фізичних осіб, які скоїли правопорушення [70].

У 2021 році законодавцем було зроблено спробу привести відповідні положення КК України у відповідність вимогам вказаної норми Конвенції. Це призвело до появи таких «цікавих» положень як: 1) визначення підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156¹, 301¹-303 цього Кодексу...; 2) вказівку на те, що кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст....152-

156¹... цього Кодексу, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності, або якщо неправомірна вигода була запропонована, обіцяна чи надана за вчинення чи невчинення будь-якої дії або за бездіяльність чи вплив на прийняття рішення в інтересах юридичної особи (ст. 96-3 КК України); 3) вказівку на те, що ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст.152-156¹... цього Кодексу [76].

Насправді, важко уявити як уповноважена особа від імені та в інтересах юридичної особи вчиняє, наприклад, зґвалтування або домагання дитини, що в результаті призводить до отримання неправомірної вигоди або створює умови для отримання такої вигоди.

Про це також вказувалось і у висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)», де зазначалось, що дискусійними слід визнати приписи законопроекту, за якими вчинення окремих злочинних діянь уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи є підставою для застосування до юридичної особи такого заходу кримінально-правового характеру, як ліквідація відповідної юридичної особи (п. 5 ч. 1 ст. 96-3, ч. 1 ст. 96-9 КК у редакції проекту). Адже неможливо уявити ситуацію, за якої уповноважена особа юридичної особи вчиняє, наприклад, зґвалтування (ч. 4 ст. 152 КК) чи сексуальне насильство (ч. 4 ст. 153 КК) щодо малолітньої особи в інтересах юридичної особи (тобто, коли вчинення відповідного злочину призвело до отримання нею неправомірної вигоди або створило умови для отримання такої вигоди, або було спрямоване на ухилення від передбаченої законом

відповідальності). Запропоновані у проекті додаткові переліки злочинів, якими пропонується доповнити ч. 1 ст. 96-3, ч. 1 ст. 96-9 КК, є нереалістичним з точки зору можливості їх вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи. До того ж, окремої уваги буде заслуговувати відповідь на питання – якщо службова особа юридичної особи використовує для вчинення окремих кримінальних правопорушень стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи свої службові повноваження (службове становище) – чи доцільно за це карати відповідну юридичну особу саме шляхом її ліквідації? Особливо зважаючи на те, що у проекті відсутні пропозиції щодо внесення змін до ст. 96-4 КК («Юридичні особи, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру»). Тобто, жодних застережень стосовно кола тих юридичних осіб, до яких не може бути застосований такий захід кримінально-правового характеру, як ліквідація відповідної юридичної особи, у випадку прийняття законопроекту не існуватиме [45].

Проте, вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України особою, яка зловживала своїми повноваженнями можливе, наприклад, якщо така особа виконує обов'язок по догляду за дитиною в будинках дитини, дитячих будинках, школах-інтернатах тощо, а також, коли вона працює із дітьми – вихователі, вчителі, тренери дитячих спортивних шкіл, сімейні лікарі тощо. *Враховуючи вказане, видається доцільним встановити таку кваліфікуючу ознаку як вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища.*

Наступною досліджуваною ознакою є повторність. Необхідно нагадати, що у Ланцаротській конвенції пропонується вважати ознакою, що обтяжує покарання ситуація, коли правопорушника вже було **засуджено за злочин подібного характеру**.

Розглядаючи зміст поняття повторності кримінальних правопорушень, вчені відзначають, що не має значення, була чи не була особа засуджена за попередній злочин. На відміну від сукупності злочинів, яку можуть становити

тільки злочини, за жоден з яких особу ще не було засуджено, повторність злочинів матиме місце як там, де особу ще не було засуджено за жоден із вчинених злочинів, так і там, де за один чи декілька з них її вже було засуджено. Наприклад, якщо особа вчинила одну крадіжку, а через певний час після того, але до засудження за неї, знову вчинила такий самий злочин, нова крадіжка має бути визнана повторною. Кримінально-правова оцінка не зміниться і в тому разі, якщо ця особа вчинить нову крадіжку після засудження за попередню – під час відбування покарання або в період строку погашення судимості за неї. У цьому разі нова крадіжка так само визнається повторною [75, с. 256].

Щодо рецидиву як обставини, що обтяжує покарання, то цю форму множинності можуть утворювати як різнорідні, так і однорідні суспільно небезпечні діяння, а тому такі злочини дійсно можуть істотно відрізнитись між собою за ступенем тяжкості. Проте навряд чи можна погодитись із науковцями в тому, що в таких випадках рецидив завжди не потрібно визнавати обставиною, що обтяжує покарання. Вважаємо, що для остаточного вирішення цього питання необхідно брати до уваги не лише тяжкість вчинених злочинів, а й мотиви, якими керувалась винна особа при їх вчиненні. Якщо злочини були вчинені за різними мотивами, дійсно є підстави для того, щоб не враховувати такий рецидив як обтяжуючу обставину. Якщо ж і перший, і наступний злочин вчинено особою через один мотив, то таку множинність потрібно враховувати як обставину, що обтяжує покарання, незалежно від ступеня тяжкості злочинів, що її утворюють. Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що при вирішенні питання про врахування таких обтяжуючих обставин, як повторність та рецидив злочинів, необхідно використовувати лише такі критерії, запропоновані криміналістами, як: а) характер злочинів (для рецидиву); б) єдність чи відмінність мотивів для злочинів, що відрізняються за ступенем тяжкості (для рецидиву); б) розрив у часі між першим та другим злочином, що утворюють повторність та рецидив, а також поведінка винного

в цей період; в) форму вини при вчиненні особою декількох тотожних злочинів (для повторності) [83, с. 178-180].

Враховуючи тенденції до посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості взагалі та вчинюваних щодо дітей зокрема, із урахуванням попередніх пропозицій, щодо виключення першої частини примітки, видається доцільним викласти примітку таким чином:

Примітка. 1. Під дитячою порнографією в цій статті та статті 301¹ цього Кодексу слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою.

2. Для цілей цієї статті повторним визнається кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених цією статтею або ч.ч. 3-4 ст. 152, ч.ч. 3-4 ст. 153, ст. 155 цього Кодексу.

Наступною кваліфікуючою ознакою є вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України за попередньою змовою групою осіб.

Вчені вказують, що аналіз положень чинного КК України, які регламентують інститут співучасті, свідчить, що визнання групою осіб за попередньою змовою (як кваліфікуючої ознаки) виключно злочинної діяльності двох чи більше співвиконавців, не ґрунтується на загальному вченні про співучасть. У ч. 2 ст. 28 КК України при визначенні поняття «вчинення злочину групою осіб» акцент робиться на тому, що суспільно небезпечне діяння повинні вчинити саме декілька осіб, а не декілька виконавців, як про це зазначено у ч. 1 ст. 28 КК України, де надано визначення поняття вчинення злочину групою осіб. Таким чином, законодавець підкреслює, що не має значення, яку саме роль при вчиненні злочину повинні виконувати співучасники для того, щоб їх могли визнати учасниками групи осіб за

попередньою змовою. Визначальним для цього є лише встановлення часу досягнення змови про спільне вчинення злочину між співучасниками. Якщо її було досягнуто до початку вчинення злочину, тобто на стадії готування, але до того, як розпочався замах на нього, то можна говорити про вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою. До того ж, відсутні будь-які підстави виводити просту співучасть за межі інституту співучасті, передбаченого в Загальній частині КК, як це роблять ті науковці, що визнають наявність групи осіб за попередньою змовою лише при співвиконавстві [82, с. 94-95].

Необхідно відзначити, що розгляду підлягає доцільність встановлення такої кваліфікуючої ознаки саме для цього складу кримінального правопорушення. Фактично об'єктивна сторона домагання дитини для сексуальних цілей за змістом дій, що її характеризують передбачають індивідуальну кримінальну протиправну поведінку, яка полягає у пропозиції зустрічі та вчиненні хоча б однієї дії, спрямованої на забезпечення останньої. Важко уявити ситуацію, у якій декілька осіб за попередньою змовою листуються з однією й тією самою дитиною, маючи на меті сексуальні цілі, навіть, якщо мова йде про втягнення особи у виготовлення дитячої порнографії.

Продовжуючи свою думку, вчені вказують, що якщо взяти до уваги положення ч. 4 ст. 67 КК, в якій закріплена заборона повторного врахування обтяжуючих обставин, що виступають кваліфікуючими ознаками, при призначенні покарання (реалізація принципу «non bis in idem»), то ситуація виглядатиме таким чином: при вчиненні злочину у простій формі співучасті за наявності відповідної кваліфікуючої ознаки, діяльність співучасників буде кваліфікуватися із посиланням на відповідну частину статті Особливої частини КК. У випадках, якщо ж такий злочин буде вчинено виконавцем та пособником, виконавцем та підбурювачем, виконавцем та організатором (власне при розподілі ролей між співучасниками), кваліфікація вчиненого відбуватиметься за частиною першою цієї статті. Проте факт вчинення

злочину у співучасті отримає кримінально-правову оцінку при призначенні покарання, оскільки буде врахований судом як обставина, що його обтяжує. Якщо ж в диспозиції статті Особливої частини КК відсутня така ознака, як «група осіб за попередньою змовою», то вчинення злочину у співучасті, незважаючи на його форму, впливатиме на призначення покарання як обставина, що його обтяжує. Навряд чи в найближчий час інститут співучасті отримає завершений вигляд. Багато його положень виглядають достатньо дискусійними і сьогодні. Зокрема це стосується тлумачення поняття такої форми співучасті, як вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України) у випадку, коли вона виступає кваліфікуючою ознакою складів злочинів, передбачених в Особливій частині КК, та обставиною, що обтяжує покарання. У зв'язку із цим пропонується не робити жорстку прив'язку змісту кваліфікуючої ознаки «група осіб за попередньою змовою» до змісту обставини, що обтяжує покарання, а тому під останньою слід розуміти як вчинення злочину у простій формі співучасті, так і складній формі співучасті [82, с. 94-95].

Як вже було вище вказано, зміст та значення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак полягають у посиленні кримінальної відповідальності за певне протиправне діяння, яке набуває особливої суспільної небезпечності за наявності конкретних ознак. *Враховуючи те, що ймовірність вчинення такого діяння у складі групи осіб за попередньою змовою є мінімальною, а також оскільки кримінальним законодавством у ст. 67 передбачено аналогічні обставини, які обтяжують покарання видається доцільним виключити таку кваліфікуючу ознаку із ст. 156-1 КК України.* Встановлення кваліфікуючої ознаки – вчинення домагання малолітньої особи видається логічним, послідовним та не потребує додаткового аналізу, на відміну від видів та розмірів покарань, визначених у санкціях.

Розглядаючи межі пеналізації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості необхідно ще раз відмітити, що національне кримінальне законодавство щодо кримінальної відповідальності

за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості у 2017 році зазнало значних змін, внесених відповідно до Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [109]. Більшість таких змін полягало у диференціації форм реалізації об'єктивної сторони насильницьких дій сексуального характеру, пов'язаних із проникненням до тіла іншої особи – зґвалтування та тих, що не пов'язані із таким проникненням – сексуального насильства. Водночас не можна залишити поза увагою те, що, не дивлячись на абсолютно новий підхід до визначення ознак складів таких протиправних діянь, види та розміри покарань, передбачених у санкція ст.ст. 152-153 КК України не зазнали принципових змін.

Проте в останні декілька років межі кримінальної відповідальності та покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості було посилено шляхом внесення змін до окремих норм національного кримінального законодавства, якими визначено підстави для застосування альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру, а також заходів, які застосовуються до юридичних осіб. Необхідно відзначити, що вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152-156-1 КК України [76] є: 1) підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру; 2) підставою для незастосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби.

Поряд із цим не можна залишити поза увагою визначення можливості застосовувати до таких осіб загальні норми, якими передбачено підстави для звільнення від покарання та його відбування. Так, наприклад, відповідно до вироку Держинського районного суду м. Харкова від 23 жовтня 2024 року (справа № 638/15787/24) особу обвинувачено у вчиненні кримінального

правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 152 КК України, за таких обставин: 23.07.2024 у денний час потерпіла знайшла оголошення в соціальній мережі «Інтернет» про те, що раніше невідомий їй чоловік робить масаж. Зателефонувавши за вказаним у оголошенні телефоном потерпіла домовилась про проведення масажу. 23.07.2024 о 17 год. 30 хв. потерпіла прибула до масажного кабінету. Прийшовши у вказаний час обвинувачений розпочав масаж. Під час проведення масажу у нього виник умисел, спрямований на вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним проникненням у тіло потерпілої з використанням великого пальця лівої руки, без добровільної згоди останньої. Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним проникненням в тіло іншої особи з використанням великого пальця лівої руки, без добровільної згоди потерпілої, використовуючи надання послуг масажу як привід до вчинення цих дій, обвинувачений приспустив з останньої штани разом із нижньою білизною та проводячи масаж декілька разів торкнувся ануса. Після чого, потерпіла відчула, що останній намагається проникнути пальцями рук до вагіни. У відповідь на його протиправні дії потерпіла повідомила про заборону вчиняти зазначені дії та намагаючись захистити свою статеву свободу почала вчиняти супротив його злочинним діям, а саме, стискати ноги, тим самим унеможливлючи подальше проникнення до її статевого органу, але обвинувачений у відповідь на її активний опір, бажаючи досягти своєї злочинної цілі, діючи з метою подолання супротиву, проникнув великим пальцем правої руки всередину її вагіни, протримавши його там близько 3-4 секунд. Після чого, потерпіла встала, одягнулась та вибігла з приміщення [37].

Необхідно відзначити, що особу, яка вчинила таке кримінальне правопорушення, було звільнено від покарання з випробуванням із урахуванням його позитивної посткримінальної поведінки, яка виявилась у щирому каятті та сприянні розкриттю суспільно небезпечної події [37]. Вказаний підхід суду до реалізації принципу співрозмірності та невідворотності покарання може бути оцінений негативно, оскільки, не

дивлячись на всі позитивні посткримінальні фактори, особа вчинила умисний злочин. Отже, це дозволяє констатувати, що реалізація на практиці видів та розмірів покарань, передбачених за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, яка є елементом пеналізації має бути оцінена як неефективна.

Аналіз судових вироків також дає підставу стверджувати, що суди часто застосовують до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, положення ст. 69 КК України, призначаючи покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті, особливо у випадках, коли протиправне діяння було вчинено неповнолітньою особою. Отже, принципи та правила пеналізації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості за сучасних умов розвитку держави та суспільства потребують перегляду та внесення змін. Зокрема це також актуалізується із урахуванням тенденцій розвитку кримінально-правової політики в частині протидії домашньому насильству та кримінальним правопорушенням, що із ним пов'язані.

Першочерговими кроками на шляху до вирішення вказаної проблеми мають стати: 1) унеможливлення застосування положень ст. 69 КК України та норм, в яких визначено підстави для звільнення особи від покарання за вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 2) відмова від додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, закріпленого у ч. 2 ст. 156 КК України, що із огляду на суб'єктів такого діяння, зумовлено відсутністю логічної потреби у його застосуванні; 3) посилення меж кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154 КК України шляхом визначення більш суворих видів та розмірів покарань.

Щодо ст. 156-1 КК України необхідно відзначити, що основним спірним аспектом, на який зверталась увага ще під час перегляду попередніх редакцій

кримінально-правової норми є встановлення додатковим обов'язковим видом покарання – позбавлення права обіймати певні посади або займатись певним видом діяльності.

Головним науково-експертним управлінням зверталась увага на те, що покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності пропонується передбачити як обов'язкове додаткове у санкціях ч. ч. 1-3 ст. 156-1 КК. Однак даний вид покарання має застосовуватися не до будь-яких винних осіб, а лише до тих, які вчинили злочин з використанням певної посади або зайняттям певним видом діяльності. Наприклад, цілком доречним буде виглядати призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності за домагання дитини для сексуальних цілей, вчинене вчителем або керівником дошкільного навчального закладу. Водночас з'ясувати, у чому полягає каральний потенціал вказаного покарання, скажімо, для бухгалтера юридичної особи приватного права, професійна діяльність якого жодним чином не пов'язана з дітьми, складно. Відтак, більш вдалим, на нашу думку, вбачається доповнення словосполучення «з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років» у відповідних санкціях ст. 156-1 КК словами «або без такого» [45].

Враховуючи те, що за змістом домагання дитини для сексуальних цілей не є кримінальним правопорушенням, пов'язаним із здійсненням професійної діяльності, а також, як вже було вказано, наразі навіть не має такої кваліфікуючої ознаки як вчинення службовою особою, видається доцільним підтримати позицію щодо потреби у перегляді меж застосування такого виду покарання.

Так, О.О. Дудоров та Є.О. Письменський вказують, що у ч. 1 ст. 55 КК безпосередньо не встановлено обмежень щодо призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (якщо воно передбачене санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК України) особам, які на момент вчинення

кримінального правопорушення не обіймали певних посад і не займалися певною діяльністю. Однак тлумачення ст. 55 КК, яке уможливорює призначення цього покарання у розглядуваній ситуації (відбите й у правових позиціях об'єднаних палат ККС ВС), є підстави визнати неузгодженим з верховенством права і, зокрема, таким, що порушує рівність і справедливість, оскільки (залежно від того, чи передбачений відповідний вид покарання у санкції) позбавляє можливості здійснювати однаковий кримінально-правовий вплив на осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з певною посадою або зайняттям певною діяльністю. Отже, за змістом ст. 55 КК України має виключатись призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, якщо воно передбачене санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК, особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад і не займалися певною діяльністю [55, с. 80].

Відповідно, варто погодитись із доцільністю покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю передбачити у санкціях ст. 156-1 КК України як додатковий вид покарання.

ГНЕУ також звертає увагу на те, що у ч. 1 ст. 156-1 КК передбачена відповідальність за пропозицію зустрічі повнолітньою особою особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення щодо неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, за умови вчинення істотних дій, спрямованих на те, щоб така зустріч відбулася, тоді як у ч. 2 – за пропозицію зустрічі повнолітньою особою неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, за аналогічних умов. При цьому санкція ч. 1 ст. 156-1 КК передбачає покарання у виді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, а санкція ч. 2 вказаної статті – позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Оскільки кримінальне правопорушення, передбачене

ч. 2 ст. 156-1 КК, на відміну від злочину, запропонованого у ч. 1 цієї статті, може бути вчинене, зокрема, й щодо осіб у віці від 16 до 18 років, незрозуміло, які критерії оцінки суспільної небезпеки вказаних діянь були взяті за основу для визначення відповідних санкцій [45].

Наведене зауваження також заслуговує на підтримку, оскільки забезпечення наступальності у видах та розмірах покарань, передбачених за основний та кваліфіковані склади надає можливість підвищити ефективність кримінально-правової норми.

Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що на сьогоднішній день кваліфікуючі ознаки, а також види та розміри покарань, передбачених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України потребують перегляду та уточнення. Враховуючи все викладене у цьому та попередніх розділах, видається доцільним запропонувати остаточну редакцію ст. 156-1, яку необхідно викласти таким чином:

Стаття 156⁻¹. Домагання дитини для сексуальних цілей

1. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

2. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку з метою примушування її до участі у

створенні дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або вчинені службовою особою з використанням службового становища, або щодо малолітньої особи, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Дії, передбачені частинами першою-третьою цієї статті, поєднані з пропозицією надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, обманом та/або погрозами, -

карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Примітка. 1. Під дитячою порнографією в цій статті та статті 301-¹ цього Кодексу слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою.

2. Для цілей цієї статті повторним визнається кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених цією статтею або ч.ч. 3-4 ст. 152, ч.ч. 3-4 ст. 153, ст. 155 цього Кодексу.

Висновки до 3 розділу

1. Встановлено, що чинна редакція ст. 156-1 КК України хоча і максимально наближена до вимог, викладених у міжнародних та європейських правових документах, але не позбавлена неточностей, які ускладнюють її правильну кваліфікацію та розмежування із суміжними видами кримінальних правопорушень. Диференційовано критерії відмежування цього складу суспільно небезпечного діяння на три актуальні групи: 1) відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від вчинення інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості; 2) відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, від незакінчених кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини; 3) відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від кримінальних правопорушень проти моральності у сфері сексуальних відносин, що вчиняються щодо дитини.

2. Аргументовано, що кваліфікуючі ознаки, а також види та розміри покарань, передбачених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, потребують перегляду та уточнення, що сприятиме підвищенню якості доказування та кваліфікації. Запропоновано оновлену редакцію кримінально-правової норми, у якій встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження є завершеною працею, в якій було сформульовано концептуальні положення, засновані на комплексному аналізі наукових праць, статистики правоохоронних органів та судової практики, метою яких є вирішення актуальної теоретико-правової проблеми – вироблення єдиного підходу до розуміння меж кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України. Основні результати дисертації є такими:

1. Проаналізовано та удосконалено періодизацію становлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей: 1) стародавній період – встановлення первинних заборон на вчинення типових видів кримінальних правопорушень проти статевої свободи – зґвалтування, одноставних зносин тощо, а також нетипових – пов’язаних із особливостями функціонування жіночого організму; 2) період зародження середньовічної української державності – східнослов’янської монархії Київської Русі – віддання переваги у вирішенні низки важливих державних справ церкві, розмежування видів статевих правопорушень на ті, що караються державою та ті, що знаходяться у віданні церкви; 3) період перебування українських земель у складі Литви та Речі Посполитої – поступове закріплення принципу справедливості, що забезпечувалось унеможливленням притягнення до кримінальної відповідальності за статеві протиправні діяння осіб, які мали високий соціальний статус; поступове формування інституту звільнення від кримінальної відповідальності; 4) період Гетьманщини – удосконалення системи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак статевих кримінальних правопорушень, зокрема – нормативне закріплення кваліфікованого складу кримінального правопорушення – вчинення статевого кримінального правопорушення військовослужбовцем; 5) період перебування українських земель у складі Російської імперії – продовження роботи над удосконаленням складів статевих кримінальних правопорушень, приділення

особливої уваги кримінально-правовій забороні девіантної сексуальної поведінки; 6) період радянського тоталітарного режиму – поступове формування системи статевого кримінальних правопорушень в межах посягань на життя, здоров'я, честь та гідність особи; закріплення можливості вважати дитину потерпілою від статевих злочинів; 7) сучасний період – закріплення поняття статевої недоторканості дитини; криміналізація статевого кримінальних правопорушень щодо дитини в межах окремих кримінально-правових норм та як кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак інших протиправних діянь; приведення кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за статеві кримінальні правопорушення до вимог міжнародних та європейських правових документів.

2. Аргументовано, що основною підставою для криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей є виконання державою міжнародно-правових зобов'язань, а саме – тих, що визначені Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

3. Встановлено, що кримінальні законодавства більшості держав-членів Європейського Союзу мають схожі конструкції кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей. Основною різницею є вік потерпілої особи, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також вид та розмір покарання. До позитивного досвіду, гідного для запозичення визнано доцільним віднести: 1) встановлення способу вчинення домагання як кваліфікуючої ознаки (Іспанія); 2) встановлення спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей (Норвегія).

4. Проаналізовано та наведено додаткові аргументи на користь думки щодо того, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, є статеві недоторканість дітей; додатковим – нормальний

розвиток дитини. Потерпілий (вік потерпілого) є факультативною ознакою об'єкту такого кримінального правопорушення, а саме такі дії заборонені щодо особи, якій не виповнилось 16 років. Із огляду на тенденції розвитку кримінально-правової політики та поступового приведення її у відповідність *acquis communautaire* доведено доцільність в межах ч. 2 ст. 156-1 КК України (із наступним переглядом ст. 301-1 КК України) встановити граничний вік для потерпілої особи – 16 років.

5. Встановлено, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, полягає у вчиненні таких двох обов'язкових дій як пропозиція зустрічі та вчинення хоча б однієї дії, спрямованих на забезпечення можливості настання останньої. Склад кримінального правопорушення є ускладненим формальним, закінченим кримінальним правопорушення вважається з моменту вчинення дії, спрямованої на забезпечення можливості зустрічі. Із урахуванням положень Ланцаротської конвенції, визнано доцільним звужити можливі способи вчинення досліджуваного протиправного діяння до одного – пропозиції зустрічі з використанням інформаційно-комунікаційних систем, а першу частину примітки до ст. 156-1 КК України – виключити. Аргументовано потребу у доповненні ст. 156-1 КК України особливо кваліфікуючою ознакою – вчинення пропозиції зустрічі, поєднаної з пропозицією надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, обманом та/або погрозами.

6. Аргументовано, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, є фізична, осудна особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку. Враховуючи те, що законодавцем було збільшено вік кримінальної відповідальності за таке протиправне діяння через підвищену суспільну небезпечність вчинення дій сексуального характеру повнолітньою особою щодо особи, яка не досягла віку сексуальної згоди, визнано доцільним вважати, що суб'єкт домагання дитини для сексуальних цілей є спеціальним. Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини та наявністю

обов'язкової мети – у ч. 1 – вчинення дій сексуального характеру або розпусних дій; у ч. 2 – втягнення у виготовлення дитячої порнографії. З огляду на те, що розпусні дії входять до переліку дій сексуального характеру доведено недоцільність їх виокремлення в межах ч. 1 ст. 156-1 КК України.

7. На підставі результатів аналізу складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, диференційовано критерії відмежування цього складу суспільно небезпечного діяння на три актуальні групи: 1) відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від вчинення інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості; 2) відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України від незакінчених кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини; 3) відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від кримінальних правопорушень проти моральності у сфері сексуальних відносин, що вчиняються щодо дитини. Доопрацьовано підстави для відмежування досліджуваного кримінального правопорушення від суміжних протиправних діянь.

8. Доведено, що кваліфікуючі ознаки, а також види та розміри покарань, передбачених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, потребують перегляду та уточнення, що сприятиме підвищенню якості доказування та кваліфікації. Запропоновано оновлену редакцію кримінально-правової норми, у якій встановлено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей, яку визнано доцільним викласти таким чином:

Стаття 156⁻¹. Домагання дитини для сексуальних цілей

1. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

2. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку з метою примушування її до участі у створенні дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або вчинені службовою особою з використанням службового становища, або щодо малолітньої особи, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Дії, передбачені частинами першою-третьою цієї статті, поєднані з пропозицією надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, обманом та/або погрозами, -

карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Примітка. 1. Під дитячою порнографією в цій статті та статті 301-¹ цього Кодексу слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою.

2. Для цілей цієї статті повторним визнається кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із

кримінальних правопорушень, передбачених цією статтею або ч.ч. 3-4 ст. 152, ч.ч. 3-4 ст. 153, ст. 155 цього Кодексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Belén Sánchez Domingo. Legal Protection of Minors Implementation of EU Directives in Spain. URL: https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2020-01.pdf#page=61
2. Brottsbalk (1962:700). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/#K6
3. Code pénal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000043405084/?anchor=LEGIARTI000043409063#LEGIARTI000043409063
4. Conceptos Jurídicos. URL: <https://www.conceptosjuridicos.com/articulos/codigo-penal-articulo-183/>
5. Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. URL.: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj>
6. Klimek L. European responses criminalising online solicitation of children for sexual purposes. DOI:10.46763/BSSR201607k
7. Krone, T., Spiranovic, C., Prichard, J., Watters, P., Wortley, R., Gelb, K. and Hunn, C. Child sexual abuse material in child-centred institutions: situational crime prevention approaches. *Journal of Sexual Aggression*. 2020. (26(1)). P. 91–110.
8. Ley Orgánica 10/2022, de 6 de septiembre, de garantía integral de la libertad sexual. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2022-14630>
9. LOI no 2021-478 du 21 avril 2021 visant à protéger les mineurs des crimes et délits sexuels et de l'inceste. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043403203>

10. Lov om straff (straffeloven). URL:
<https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/18774>
11. Maxwell, F. Children's Rights, The Optional Protocol and Child Sexual Abuse Material in the Digital Age. URL:
https://brill.com/view/journals/chil/31/1/articlep61_004.xml?srsId=AfmBOornU5VfgQ_uO0JOfAqx0dPIVKTLqWllzGR_ZpO-3OirnoCyJD76
12. Online grooming. A growing threat to children in the digital age. URL:
https://childx.se/wp-content/uploads/2025/04/Child10-OnlineGrooming-digital_Final.pdf
13. Pais, M.S. The protection of children from sexual exploitation: Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography. *The International Journal of Children's Rights*. 2010 (18). P. 551–566.
14. Regulation of Child Online Sexual Abuse Legal Analysis of International Law & Comparative Legal Analysis. URL:
<https://respect.international/wp-content/uploads/2020/01/Regulation-of-Child-Online-Sexual-Abuse-Legal-Analysis-of-International-Laws-Comparative-Legal-Analysis.pdf>
15. Reid, J.A. Child Pornography in the 21st Century: From Child Pornographic Exploitation to Youth Sexting in Criminology and Criminal Justice: Gender, Sex, and Crime (Oxford: Oxford Handbooks Online, 2016). DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.132>.
16. Smallbone, S., Marshall, W.L. and Wortley, R., Preventing Child Sexual Abuse: Evidence, policy and practice (London: Willan, 2008).
17. Smith C. No Quick Fix: The Failure of Criminal Law and the Promise of Civil Law Remedies for Domestic Child Sex Trafficking. *University of Miami Law Review* 2016 (71(1)). P. 1–82.
18. Straffeloven. URL: <https://danskeLove.dk/straffeloven>
19. Strafgesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>

20. Tobin, J. and Seow, F. Article 34 Protection from Sexual Exploitation and Sexual Abuse, in J. Tobin (ed.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary* (Oxford: Oxford Commentaries on International Law, 2019). P. 1300-1355.

21. Todres, J. Taking Prevention Seriously: Developing a Comprehensive Response to Child Trafficking and Sexual Exploitation, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2010 (43(1)). P. 1–56.

22. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>

23. Von Weiler, J., Haardt-Becker, A. and Schulte, S. Care and Treatment of Child Victims of Child Pornographic Exploitation (CPE) in Germany. *Journal of Sexual Aggression*. 2010 (16(2)). P. 211–222.

24. Zákon trestní zákoník. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

25. Айдинян А.В. Деякі питання кримінальної відповідальності за домагання дитини з метою вчинення стосовно неї дій сексуального характеру або розпусних дій. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 4. 2021. С. 125–130.

26. Андрушко П.П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. № 12 (135). 2011. С. 3-10

27. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2007. 17 с.

28. Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. 60 с.

29. Балобанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. URL: <http://www.apdp.in.ua/v47/28.pdf>

30. Баулін Ю.В. Кримінально-правове регулювання: основні проблеми. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/27/baulin-yu-v-kryminalno-pravove-regulyuvannyab-osnovni-problemy.pdf>
31. Брич Л. П. Роль складу злочину у розмежуванні в кримінальному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 267-269.
32. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
33. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 583 с.
34. Вирок Борщівського районного суду Тернопільської області від 13 грудня 2019 року (справа № 594/1077/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86322544>
35. Вирок Буського районного суду Львівської області від 14 лютого 2019 року (провадження №1-кп/440/76/2019). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79829251>
36. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 09.08.2023 року (справа № 754/5696/22). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112722049> URL:
37. Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 23 жовтня 2024 року (справа № 638/15787/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122626642>
38. Вирок Житомирський районний суд Житомирської області від 24 вересня 2018 року (справа № 278/2064/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76654951>
39. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.11.2023 року (справа № 369/11965/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115196097>
40. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 02.06.2022 (справа № 404/2081/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104575171>

41. Вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 21 жовтня 2019 року (справа № 350/1688/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85057948>
42. Вирок Харківського районного суду Харківської області від 10 червня 2025 року (справа № 635/8233/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119704267>
43. Вирок Шептицький міський суд Львівської області від 27 жовтня 2025 року (справа № 459/2188/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131310590>
44. Вирок Рівненського районного суду Рівненської області від 19 жовтня 2023 (справа № 570/3486/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114392222>
45. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/f47ba79d-b8bd-4e45-b81f-d46a69c61ee0>
46. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/39aadc38-d7fb-40ac-9be7-600fc40c0838>
47. Воробей П.А., Драган О.В. Система об'єктів кримінального правопорушення та їх класифікація. URL: https://www.lsej.org.ua/6_2023/186.pdf
48. Горностаї А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин : монографія. Х. : Юрайт, 2013. 232 с.

49. Горностаї А.В. Відмежування замаху на злочин від незлочинних діянь. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fcb924a9-3762-4b39-b29a-71bde8fc3d08/content>

50. Данилюк Т.М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 201 с.

51. Директива 2011/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу із сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей, а також дитячою порнографією, що замінює Рамкове рішення Ради 2004/68/ЈНА. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32011L0093>

52. Дорохіна Ю.А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. *Юридична наука*. № 8. 2013. С. 49-55

53. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. посібник. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

54. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : науково-практичний посібник. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. 352 с.

55. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю особі, яка відповідну посаду не обіймає або відповідною діяльністю не займається (аналіз правових позицій Верховного суду). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 2(20). С. 62-86

56. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ, 2014. 944 с.

57. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)». URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/768bbcec-a8a9-438a-be0e-1e3939037c41](https://itd.rada.gov.ua/768bbcec-a8a9-438a-be0e-1e3939037c41)

58. Зборщік А.О. Актуальні напрями удосконалення кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, вчинені в умовах збройного конфлікту». *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. № 2 (14) 2025. С. 72-76

59. Зборщік А.О. Кримінально-правовий аналіз ознак, що кваліфікують кримінальне правопорушення, передбачене статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Право.ua*. 2025. № 1. С. 493-498

60. Зборщік А.О. Особливості пеналізації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Взаємодія органів сектору безпеки, оборони та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням у центральних регіонах України*: матеріали II Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 27 березня 2025 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2025. С. 35-37

61. Зборщік А. О. Відсутність альтернативних заходів правового впливу, окрім кримінально-правового як підстава криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доп. учасників. II наук.-практ. конф. (Київ, 21 лист. 2025 р.). С. 71–72.

62. Зборщік А. О. До питання щодо визначення родового об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 3 (36). С. 442–449.

63. Зборщік А. О. Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей: досвід Іспанії. *Теоретичні питання юриспруденції і*

проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.). С. 261–263.

64. Зборщік А. О. Кримінально-правова характеристика суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. № 1 (37). Частина 2. С. 281–288.

65. Зборщік А. О. Потерпілий як факультативна ознака об'єкта домагання дитини для сексуальних цілей. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.). С. 146–148.

66. Іванова О. Л. Історичний аспект виникнення та розвитку відповідальності за статеві злочини щодо неповнолітніх осіб. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 90. Одеса : Гельветика, 2021. С. 64-70.

67. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

68. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

69. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

70. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n91

71. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

72. Копйова І.А. Кримінально-правова кваліфікація дитячого секстингу, сексторшену і онлайн-грумінгу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 2(16). С. 209-222

73. Кримінальна відповідальність за зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом : монографія / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, Д.П. Москаль, М.В. Сийплові ; за заг. ред. д.ю.н., проф. О.М. Джужи. Ужгород : ТОВ «ІВА», 2012. 272 с.
74. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса : ОДУВС, 2021. 452 с.
75. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
76. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
77. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
78. Куковинець Д.О. До питання встановлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей. Право як ефективний суспільний регулятор. *Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив»*. 2021. С. 39–42.
79. Куковинець Д.О. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства в інтернеті в умовах пандемії COVID-19: до питання домагання дитини для сексуальних цілей. URL: <https://pbz.nlu.edu.ua/article/view/252033/249682>
80. Куковинець Д.О. Родовий об'єкт домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 1561 КК України). URL: <https://pbz.nlu.edu.ua/article/view/321772/312294>
81. Куковинець Д.О. Щодо розуміння поняття «дії сексуального характеру» у контексті мети домагання дитини для сексуальних цілей. URL: <https://pbz.nlu.edu.ua/article/view/351754/338862>
82. Лемішко Ю. Ю. Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою як кваліфікуюча ознака та обставина, що обтяжує

покарання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 35(2.3). С. 91-95.

83. Лемішко Ю.Ю. Деякі аспекти законодавчої класифікації обставин, які обтяжують покарання. *Форум права*. 2014. № 3. С. 177–184.

84. Лемішко Ю. Ю. Співвідношення обставин, які обтяжують покарання із кваліфікуючими ознаками. *Форум права*. 2016. № 5. С. 115–122.

85. Лисько Т.Д. Кримінально-правова охорона статевої недоторканості особи: деякі проблемні аспекти. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 181-188

86. Лукаш А.С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 19 с.

87. Мармура О.З. Поняття ознак, що кваліфікують злочин. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2143/1/2-2011mozshchkz.pdf>

88. Мартинишин Г.Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 220 с.

89. Мирошниченко М.А. Кваліфікація злочинів за об'єктивними ознаками. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/24a35b77-762d-4082-9a4b-ad1feba28b41/content>

90. Мирошниченко Н.А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. URL: <https://www.apdp.in.ua/v22/158.pdf>

91. Мирошниченко Н.А. Особливості у визначенні ознак суб'єктів кримінальних правопорушень. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/045d1db5-bf86-4f1f-9e00-ec89ef1ea130/content>

92. Митрофанова Ю.С. Становлення кримінальної відповідальності за посягання на статеву свободу та статеву недоторканість особи (історичний нарис). URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/128/125>

93. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
94. Омецинська В. Ю. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2019. 265 с.
95. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
96. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.
97. Письменська О.В. Розбещення неповнолітніх: склад злочину та кримінально-правові засоби реагування : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 – Право). Кропивницький : ДонДУВС, 2025. 211 с.
98. Письменська О.В. Розпусні дії в складі злочину розбещення неповнолітніх: проблеми тлумачення кримінального закону. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 124 – 127.
99. Письменська О.В. Суб'єктивні ознаки розбещення неповнолітніх: дискусійні питання. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/21-1.pdf>
100. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/0b81fc21-c350-4ce0-b572-66388eb80d31>

101. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» (реєст. № 3055, доопрацьований. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/5360e5f3-8edb-475d-8f2e-e9e7b1ccbba2>)

102. Постанова Пленуму Верховного Суду від 27.02.2004 № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text>

103. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». URL: <zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text>.

104. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації». URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2016&skl=9

105. Пояснювальна записка до проєкту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/9c22d8ae-3468-4b15-85aa-2bea518dd371>

106. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій /склав та підготував до друку проф. С. Юшков. К. : ВУАН, 1935. Редакція IV. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.

107. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції): Закон України від 18.02.2021 № 1256-IX. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n24>

108. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації: Закон України від 14.03.2018 № 2334-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19#n6>

109. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n63>

110. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/uk-sq/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>

111. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

112. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. / За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ. 494 с.

113. Світличний О.О. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2012. 243 с.

114. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / за науковою редакцією В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. 208 с.

115. Синєокий О. Генеза протидії сексуальної злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 10. С. 15-19

116. Синєокий О.В. Психолого-правові проблеми кримінальної сексопатології. Вступ до криміноперверсології : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. 360 с.

117. Собко Г.М., Мох Т.П. Генеза суспільних відносин, які охороняють статеву свободу та недоторканість. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/33.pdf
118. Статут Великого Княжества Литовского 1529 г. URL: <https://nicolaev.livejournal.com/1269730.html>
119. Створюємо онлайн-простір разом з дітьми: довідник щодо безпечного Інтернету. URL: <https://stop-sexting.in.ua/guide-for-parents/>
120. Сучасне кримінальне право України: наукові нариси: монографія / за ред. Н.А. Мирошниченко, Є.Л. Стрельцова ; передмова С.В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2017. 488 с.
121. Тагієв С.Р. Кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення як засоби диференціації кримінальної відповідальності. URL: https://lsej.org.ua/3_2024/151.pdf
122. Тацій В.Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 126-143
123. Тацій В.Я., Пономаренко Ю.А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2(18). С. 207-210
124. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.
125. Тищенко А.Д. Домагання дитини для сексуальних цілей: характеристика суб'єкта складу злочину. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7894/1/15.pdf>
126. Тищенко А.Д. Кримінально-правова оцінка поведінки особи на початкових стадіях домагання дитини для сексуальних цілей. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/9294/1/%D0%A2%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
127. Тютюгін В.І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 26-52.

128. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b09#Text

129. Федорчук І. М. Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним правом України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 240 с.

130. Фесенко Є.В. Проблеми структури об'єкта як елемента складу злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. № 1(14). 2009. С. 234-236

131. Харитонova О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: Науково-практичний посібник. Харків: Права людини, 2018. С. 55-56.

132. Холод О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості: історичний аспект. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. № 51. С. 396–401

133. Хрестоматія з історії держави і права України, В 2 т. Т. 1. З найдавніших часів до початку 20 ст. / За ред. В.Д. Гончаренка К. : Ін Юре, 1997. 618 с.

134. Хрестоматія з історії держави і права України : навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. В.Д. Гончаренка; 3-тє вид., перероб.; уклад. В.Д. Гончаренко, О.Д. Святоцький. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 800 с.

135. Хряпінський П. В. Дуалізм кримінально-правового регулювання. URL:<https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/2770/1/%D0%A5%D1%80%D1%8F%D0%BF%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%9F.%20%D0%92..pdf>

136. Черніков Є. Потерпілий як ознака складу злочину, передбаченого статтею 140 кримінального кодексу України (невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником). *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 3(41). 2015. С 119–125

137. Чугуніков І.І. Система статевих злочинів за кримінальним законодавством України: проблеми вдосконалення. Сучасне право України: наукові нариси: монографія. Одеса: 2017. 400 с.

138. Шахова К. В. Генезис законодавства з недопущення порушення права на статеву свободу та статеву недоторканність. *Форум права*. 2018. № 3. С. 122–130.

139. Шмерецький Є. Є. Історичні передумови формування відповідальності за сексуальне насильство. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). С. 196–204.

140. Щутяк Л.С. Злочини, при вчиненні яких замах неможливий. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1158–1163

ДОДАТКИ

Додаток А

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

кандидат юридичних наук, професор

Олена ВОЛОБУЄВА

« 18 » 2026 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету
внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової діяльності, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук, старший дослідник

2. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

3. Андрій УДОД, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України, кандидат юридичних наук, доцент

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження Зборщік Аліни Олександрівни на тему: «Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей» використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення кримінально-правових досліджень.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

– теоретичних підходів до тлумачення поняття дитячої порнографії. Авторкою аргументовано доцільність внести зміни до примітки до ст. 156-1 КК України та визначити, що під дитячою порнографією в цій статті та статті

301-1 КК України слід розуміти твори, зображення чи інші матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої сексуальної поведінки чи будь-яке зображення дитячих статевих органів із сексуальною метою;

– доктринальних підходів до визначення ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Дисертанткою аргументовано, що із урахуванням встановлення законодавцем підвищеного віку кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей через підвищену суспільну небезпечність вчинення таких дій саме повнолітньою особою щодо особи, яка не досягла віку сексуальної згоди, доцільно вважати, що суб'єкт домагання дитини для сексуальних цілей є спеціальним;

– критичного розуміння родового об'єкту кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, зокрема – в частині тлумачення меж застосування таких понять як «статева свобода», «статева недоторканість». Авторкою наведено додаткові аргументи на користь думки вчених, щодо того, що більш коректним буде вважати, що кримінально протиправному впливу піддається безпосередньо «сексуальна свобода» та «сексуальна недоторканість», а тому родовим об'єктом мають бути суспільні відносини у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи.

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

Тетяна ПОНОМАРЬОВА

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

Андрій УДОД

ЗАРЕЄСТРОВАНО	
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність	
Донецького державного університету внутрішніх справ	
« 26 »	03 2026 р.
Науковий співробітник ВОНР	
(підпис, прізвище)	Ласітський Н.О.

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
кандидат юридичних наук, професор

Олена ВОЛОБУЄВА

«14» _____ 2026 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової діяльності, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНЮК, начальник відділу забезпечення якості освіти, кандидат економічних наук, доцент

2. Ольга КОВАЛЬОВА, гарант освітньо-наукової програми «Право» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю D8 Право, галузь знань D Бізнес, адміністрування та право

3. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження Зборщук Аліни Олександрівни на тему: «Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей» використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальне право», а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цієї дисципліни. Зокрема в частині:

— наукового обґрунтування необхідності перегляду видів та розмірів покарань, що передбачені за вчинення домагання дитини для сексуальних цілей, зокрема – встановлення позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю додатковим видом покарання;

— доведеної доцільності визначити, що повторним домагання дитини для сексуальних цілей має вважатись тоді, коли воно вчинене особою, яка раніше

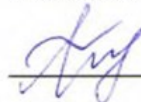
вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 або ч.ч. 3-4 ст. 152, ч.ч. 3-4 ст. 153, ст. 155 КК України;

– аргументів на користь думки щодо недоцільності виокремлення у диспозиції ч. 1 ст. 156-1 КК України розпусних дій, вчинення яких передбачені як частину мети такого кримінального правопорушення;

– доведеної потреби у доповненні ч. 3 ст. 156-1 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 КК України службовою особою з використанням службового становища. За результатами аналізу об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 ст. 156-1 КК України дисертанткою доведено доцільність вилучення із ч. 3 цієї кримінально-правової норми такої кваліфікуючої ознаки як вчинення протиправного діяння за попередньою змовою групою осіб;

– доведеної доцільності доповнити ст. 156-1 КК України частиною четвертою, у якій передбачити таку кваліфікуючу ознаку як спосіб вчинення кримінального правопорушення. Авторкою аргументовано, що таким способом може бути пропозиція надання грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі, обман, застосування насильства, а також погроза його застосування.

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

Ольга ГАПОНЮК

Ольга КОВАЛЬОВА

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

ЗАРЕЄСТРОВАНО	
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес	
Донецького державного університету внутрішніх справ	
« 20 »	03 2016 р.
Науковий співробітник ВОНР	
	Ясін Н.О.
(підпис, прізвище)	

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Зборщік А.О. Актуальні напрями удосконалення кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, вчинені в умовах збройного конфлікту». *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 2 (14). С. 72-76
2. Зборщік А.О. Кримінально-правовий аналіз ознак, що кваліфікують кримінальне правопорушення, передбачене статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Право.и*. 2025. № 1. С. 493-498
3. Зборщік А. О. До питання щодо визначення родового об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 3 (36). С. 442–449.
4. Зборщік А. О. Кримінально-правова характеристика суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. № 1 (37). Частина 2. С. 281–288.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Зборщік А.О. Особливості пеналізації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Взаємодія органів сектору безпеки, оборони та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням у центральних регіонах України: матеріали II*

Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 27 березня 2025 року).
Кропивницький : ДонДУВС, 2025. С. 35-37

2. Зборщік А. О. Відсутність альтернативних заходів правового впливу, окрім кримінально-правового як підстава криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доп. учасників. II наук.-практ. конф. (Київ, 21 лист. 2025 р.). С. 71–72.

3. Зборщік А. О. Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей: досвід Іспанії. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.), С. 261–263.

4. Зборщік А. О. Потерпілий як факультативна ознака об'єкта домагання дитини для сексуальних цілей. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.), С. 146–148.